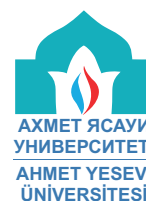

Азия / Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы

Басылымның 4-ші жылы, №41, Маусым 2019

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜNÜN AYLIK YAYINIDIR

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АЙ САЙЫН ШЫҒАТЫН БАСЫЛЫМЫ

YENİ OLUŞAN TÜRKİSTAN BÖLGESİNDE YATIRIM KONUSU: YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE PERSPEKTİFLER

ЖАҢА ҚАЛЫПТАСҚАН ТҮРКІСТАН АЙМАҒЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛАР: ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛҒАН ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

RÖPORTAJ СҰХБАТ

**TÜRK KAZAK İŞ ADAMLARI BİRLİĞİ (TÜKİB)
YÖNETİM KURULU BAŞKANI
FIRAT DEVELİOĞLU**

ҚАЗАҚ-ТҮРІК КӘСІПКЕРЛЕР ОДАҒЫ (TÜKİB)
ДИРЕКТОРЛАР КЕҢЕСІНІҢ ТӨРАҒАСЫ
ФЫРАТ ДЕВЕЛИОГЛУ

**FIRM STATISTICS OF
MANUFACTURING SECTOR
IN KAZAKHSTAN**

СТАТИСТИКА ПРЕДПРИЯТИЙ
ОБРАБАТЫВАЮЩЕГО
СЕКТОРА КАЗАХСТАНА

KANAT MAKHANOV

**TÜRKİSTAN ОБЛЫСЫНДА «ЦИФРЛЫ
ҚАЗАҚСТАН» МЕМЛЕКЕТТІК
БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ**

TÜRKİSTAN BÖLGESİNDE «DİJİTAL
KAZAKİSTAN» DEVLET
PROGRAMI'NIN UYGULAMAYA GEÇMESİ

DAULET ZHAILYBAYEV

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Vakur Sümer

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Dr. Zhandos Ranov

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Omirbek Hanayi
Aigerim Manatkızı
Kanat Makhanov

Sekretarya / Хатшылық
Saltanat Suleymen

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Kenan Semiz

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Kanat Makhanov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Vakur Sümer
Zhengizkhan Zhanaltay
Dr. Zhandos Ranov
Dr. Gulnar Nadirova
Dauren Aben

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup
Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

"Сұхбат", "Ақпараттық сараптама" және "Өзекті пікір" айдарларымен шыққан мақала авторларының
пікірлері институт көзқарасын білдірмейді. Журналда жарияланған материалдарды
институттың рұқсатынсыз көшіріп басуға болмайды.

DOÇ. DR. VAKUR SÜMER

Kıymetli Okuyucularımız,

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'ne bağlı Avrasya Araştırma Enstitüsü camiası adına sizleri saygıyla selamlıyorum.

Enstitümüz tarafından aylık olarak çıkarılmakta olan Asya Avrupa'nın 41. sayısını, Kazakistan'ın yakın gelecekte bölge ekonomisinde çok daha merkezî bir rol alacağını bilincinde olarak, bu ülkedeki yatırım olanaklarının tanıtılmasına ayırıyoruz.

Avrasya'nın kalbindeki bu büyük ülkenin yatırımcılar için gelecek vadeden çok önemli potansiyeller barındırdığını düşünüyoruz. Özellikle eyalet merkezi ilan edilen Türkistan şehrinin bu noktada öne çıktığını ifade etmek gerekir. Türkistan şehrinde ve çevresindeki bölgede, kapsamlı alt yapı yatırımları halihazırda hız kazanmış durumda. Şehrin iki yıldan az sürede tamamlanması planlanan havalimanının temeli de geçtiğimiz haftalarda atıldı. Bu çerçevede, bir yazımız bu bölgenin yatırım imkanları ile ilgili son gelişmeleri genel olarak inceliyor ve geleceğe yönelik beklentileri ortaya koyuyor. "Dijital Kazakistan" programının Türkistan'da uygulanması süreci, bu sayıda ele aldığımız başlıklardan bir diğeri. Geçtiğimiz ay içinde gerçekleştirilen Astana Ekonomik Forumu'nda da üzerinde durulduğu üzere "dijitalleşme", yeni küresel ekonomik yapılanmanın en temel boyutlarından biri olacak. Yine bu sayımızda Kazakistan'da imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerle ilgili istatistiklerin değerlendirmesini sunuyoruz. Dergimizin bu sayısındaki röportaj ve infografiğimiz de Kazakistan'ın ekonomik potansiyelini konu alıyor.

Asya Avrupa'nın bu sayısında ayrıca, "İran'ın Avrasya Ekonomik Birliği ile Entegrasyon Süreci", "ABD-Çin Ticaret Savaşının Orta Asya'ya Olası Etkileri", "Çin'in Denizaşırı Askeri Üsleri: Ulusal Çıkarlar ve Küresel Amaçlar", "Çeliğin İpek Yolu: Güney Kore Dış Politikasının Orta Asya Vektörü", "V. Hazar Zirvesi Sonrası Kazakistan'ın İran'la İlgili Hazar Çerçevesinde Girişimleri" ve "Üçüncü Çağ' Öğrenmek İstiyor" başlıklı değerlendirmelerimizi okuyabileceksiniz.

Yeni sayımızda bir araya gelebilmek umuduyla,

Құрметті оқырмандар!

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетіне қарасты Еуразия ғылыми-зерттеу институты атынан сіздерге жалынды сәлем жолдаймын.

Институт тарапынан ай сайын шығарылатын «Азия Еуропа» журналының 41-ші санында Қазақстанның жақын арада аймақ экономикасында әлдеқайда маңызды рөл атқаратынын ескере отырып, елдің инвестициялық мүмкіндіктерін танытуға тырыстық.

Еуразияның жүрегінде орналасқан Қазақстан инвесторлар үшін зор әлеуетке ие деп есептейміз. Бұл жерде, әсіресе, облыс орталығына айналған Түркістан қаласының маңыздылығын атап өткен жөн. Қазіргі уақытта Түркістан қаласы мен оның төңірегіндегі аймақта инфрақұрылымды дамытуға ауқымды инвестициялар тартылып жатыр. Қалада кем дегенде екі жыл ішінде аяқталуы жоспарланған әуежайдың іргетасы өткен аптада қаланды. Осыған байланысты мақалаларымыздың бірінде бұл аймақтың инвестициялық мүмкіндіктері туралы соңғы жаңалықтар мен болашақ перспективалары қарастырылады. Журналымыздың осы санында қарастырылған тағы бір тақырып – «Сандық Қазақстан» бағдарламасының Түркістанда іске асырылуы. Өткен айда өткізілген Астана экономикалық форумында айтылғандай, «цифрландыру» жаңа жаһандық экономикалық құрылымның негізгі өлшемдерінің бірі болмақ. Сонымен қатар, бұл санды өндірістік салада қызмет көрсететін қазақстандық компаниялар туралы статистикалық деректерді ұсынамыз. Ал журналымыздың бұл санындағы сұхбат пен инфографика Қазақстанның экономикалық әлеуетін басты тақырып етеді.

Сондай-ақ, «Азия Еуропа» журналының осы санынан «Иранның Еуразиялық экономикалық одақпен ықпалдасу үдерісі», «АҚШ-Қытай сауда-саттық соғысының Орталық Азияға ықтимал әсері», «Қытайдың шетелдік әскери базалары: ұлттық мүдделері мен ғаламдық деңгейдегі мақсаттары», «Темір Жібек жолы: Оңтүстік Кореяның сыртқы саясатының орталық-азиялық векторы», «V Каспий саммитінен кейін Қазақстанның Иранмен Каспий төңірегіндегі бастамалары» және «Үшінші буын оқығысы келеді» атты талдауларымызды оқи аласыздар.

Келесі санымызда қайта қауышқанша.

ÖNSÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER.....	1
--	---

RÖPORTAJ СҰХБАТ

TÜRK KAZAK İŞ ADAMLARI BİRLİĞİ (TÜKİB) YÖNETİM KURULU BAŞKANI FIRAT DEVELİOĞLU ҚАЗАҚ-ТҮРІК КӘСІПКЕРЛЕР ОДАҒЫ (TÜKİB) ДИРЕКТОРЛАР КЕҢЕСІНІҢ ТӨРАФАСЫ ФЫРАТ ДЕВЕЛИОГЛУ	4
---	---

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

SİYASET FENOMENİ SİYASET FENOMENİ SAYIN BORBASOV	12
FIRM STATISTICS OF MANUFACTURING SECTOR IN KAZAKHSTAN СТАТИСТИКА ПРЕДПРИЯТИЙ ОБРАБАТЫВАЮЩЕГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА KANAT MAKHANOV	23
YENİ OLUŞAN TÜRKİSTAN BÖLGESİNDE YATIRIM KONUSU: YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE PERSPEKTİFLER ЖАҢА ҚАЛЫПТАСҚАН ТҮРКІСТАН АЙМАҒЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛАР: ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛҒАН ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР ZHANDOS RANOV	33
TÜRKİSTAN ОБЛЫСЫНДА «ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН» МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ TÜRKİSTAN BÖLGESİNDE «DİJİTAL KAZAKİSTAN» DEVLET PROGRAMI'NIN UYGULAMAYA GEÇMESİ DAULET ZHAILYBAYEV	40

ИРАН ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯ ҮДЕРІСІ İRAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ İLE ENTEGRASYON SÜRECİ DİNARA TALDYBAYEVA.....	49
V КАСПИЙ САММИТИНЕН KEЙІН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИРАНМЕН КАСПИЙ ТӨҢІРЕГІНДЕГІ БАСТАМАЛАРЫ V. HAZAR ZİRVESİ SONRASI KAZAKİSTAN'IN İRAN'LA İLGİLİ HAZAR ÇERÇEVESİNDE GİRİŞİMLERİ YERKINAY ONGAROVA.....	58
АҚШ-ҚЫТАЙ САУДА СОҒЫСЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ЫҚТИМАЛ ӘСЕРЛЕРІ ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞININ ORTA ASYA'YA OLASI ETKİLERİ OMIRBEK HANAYI.....	68
CHINESE OVERSEAS MILITARY BASES: NATIONAL INTERESTS AND GLOBAL AMBITIONS ВОЕННЫЕ БАЗЫ КИТАЯ ЗА РУБЕЖОМ: НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ И ГЛОБАЛЬНЫЕ АМБИЦИИ AZHAR SERİKKALIYEVA.....	78
SILK ROAD OF STEEL: CENTRAL ASIAN VECTOR OF SOUTH KOREA'S FOREIGN POLICY СТАЛЬНОЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ: ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКИЙ ВЕКТОР ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ЮЖНОЙ КОРЕИ ALBINA MURATBEKOVA.....	86
"THIRD AGE" WANTS TO LEARN «ТРЕТИЙ ВОЗРАСТ» ХОЧЕТ УЧИТЬСЯ GULNAR NADIROVA.....	95

ETKİNLİKLER

İC-ШАРАЛАР

..... 102

İNFOGRAFIK

ИНФОГРАФИКА

..... 114

TÜRK KAZAK İŞ ADAMLARI BİRLİĞİ (TÜKİB) YÖNETİM KURULU BAŞKANI **ҚАЗАҚ-ТҮРІК КӘСІПКЕРЛЕР ОДАҒЫ (TÜKİB) ДИРЕКТОРЛАР КЕҢЕСІНІҢ ТӨРАҒАСЫ**
FIRAT DEVELİOĞLU **ФЫРАТ ДЕВЕЛИОГЛУ**

Vakit ayırdığınız için teşekkür ediyoruz! İlk önce kendinizi tanıtır mısınız?

Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'nde İşletme Mühendisliği Fakültesi'nde eğitim gördüm ve Çalışma Ekonomisi ve İnsan Kaynakları üzerine İstanbul Üniversitesi'nde doktora eğitimine devam ettim. 1982-2000 yıllarında İstanbul'da elektronik makinalar ithalat, satış ve teknik servisi alanında çalıştım. Daha sonra 2000 yılında Kazakistan'a gitmeye karar verdim. O dönemden bugüne Kazakistan'da inşaat sektöründe çalışmaktayım ve çeşitli yatırımlar yapmaktayım. 2005-2014 yılları arasında Ahse Holding Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı görevinde bulundum. 2011 yılında da inşaat üzerine faaliyette bulunan kendi şirketimi kurdum.

2016 yılı itibarıyla da Türk Kazak İş Adamları Birliği (TÜKİB) kuruldu ve ben, Derneğimizin Yönetim Kurulu Başkanı seçildim.

TÜKİB'in ne zaman kurulduğu ve kurulma amacı ile ilgili bahsedebilir misiniz? TÜKİB işadamları ve yatırımcılara hangi alanlarda destek olmaktadır? Genel olarak faaliyetlerinizi bilmek istiyoruz.

Уақытыңызды бөліп, сұхбат бергеніңізге алғыс айтамыз! Алдымен өзіңіз жайлы біраз айтып өтсеңіз.

Галатасарай орта мектебін бітіргеннен кейін Ыстамбұл техникалық университетінде Бизнес-инженерия факультетінде оқыдым және Ыстамбұл университетінде Еңбек экономикасы және адам ресурстарын басқару бойынша PhD докторантурада білім алдым. 1982-2000 жылдары Ыстамбұлда электронды техниканы импорттау, сату және техникалық қызмет көрсету саласында жұмыс істедім. 2000 жылы Қазақстанға барамын деп шештім. Содан бері мен Қазақстанның құрылыс саласында жұмыс істеп, әр түрлі инвестициялар жасап келемін. 2005-2014 жылдар аралығында Ahse Holding АҚ Директорлар кеңесі төрағасының орынбасары болдым. 2011 жылы құрылыс саласында қызмет жасайтын өз компаниямды құрдым.

2016 жылы Қазақ-түрік кәсіпкерлер одағы (TÜKİB) құрылып, Одақтың Директорлар кеңесінің төрағасы болып сайландым.

TÜKİB қашан және қандай мақсатпен құрылды? TÜKİB кәсіпкерлер мен инве-

Түрк-Казак Ішадамлары Бірлігі ТҮКІБ'ін темеллері, Казакістан'ын бағымсзлігіннн в Казакістан іле Түркіе арасындакі дипломатік ілішкілерін 25. Үлдөнүмү'нде атілміштір. Түрк Казак Іш Адамлары Бірлігі (ТҮКІБ) – Казакістан'да узун ылар бойу ексиклігі һиссегілен, анайурдумуздан узак, ама кардеш бир үлкеде Түрк іш адамларынн бир ара-а ғетіркектедир. Буну ыансыра бүтүн сйаси, дини в ырсал акым, дүшүнче в ынанчлара ешит месафели, курумсал бир ыапыланмаа саһип олан бир дернектір.

ТҮКІБ, Түркіе Сумһурийети'нин в Сайын Сумһурыағанымыз Рецеп Тай-йип Ердоған'ын destek в тавсийелерий-ле курулmuş бир іш адамнн дернегідир. ТҮКІБ, Түркіе'yle іш конусунда Казак іш адамларынн ен үст дүзедекі муһабатдыр в Түрк іш адамларынн һукукуну коруян, онларн доғру каянаклара в доғру ортаклықлара ыөнлендирен мүштерек зенгинлігімиздир. Түрк ыатırıмчыларынн Казакістан'а гирекен үлкенін ыатırıма мүсайт олуп олмадығы, өнелікк ыатırım аланлары в фирма курулушу һаккында өнери, билги в гөрүш сордуқлары ilk kurum Түркіе Сумһурийети Бүйүкелчилигі в сонрасында да Түрк Казак Іш Адамлары Бірлігі ТҮКІБ'дир.

Іш дүныасына айт бир бирлік олан ТҮКІБ'ін баһлықа һедефелери, Түркіе іле Казакістан арасындакі тикари, санайи в економик ілішкілери даһа да гүчлендирмек, Түрк в Казак ішадамлары арасындакі іш темасларына в ішбирліклерине ивме казандырмак, iki кардеш үлке олан Түркіе в Казакістан іш чеврелеринн сорунларына чөзүм булмaktır. Казакістан'а ийи ниетле в gayretle kendi ыатırıмчыларымызн чөкмее ыөнелік чалышмалар ыармактаыыз. ТҮКІБ'ін асыл амацы, бир акымын ыа да гөрүшүн егеменлігінде олмайын, садеце гирішимчилере в іш дүныасына куцак ачмыш олан, бу іш дүныасынн бирлештирен в коруян бир бирлік олмактыр.

ТҮКІБ аилеси оларак, гиттикче артан тика-

ТҮРК-КАЗАК ІШ-АДАМЛАРЫ БІРЛІГІ ТҮКІБ'ІН ТЕМЕЛЛЕ-РІ, КАЗАКІСТАН'ІН БАҒИМСИЗЛІГІНІН ВЕ КАЗАКІСТАН ІЛЕ ТҮРКІЕ АРАСЫНДАКІ ДИПЛОМАТИК ІЛІШКІ-ЛЕРІН 25. ҮЛДӨНҮ-МҮ'НДЕ АТИЛМИШТИР

ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ АРАСЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДЫҢ 25 ЖЫЛДЫҒЫНДА ҚАЗАҚ-ТҮРІК КӘСІПКЕРЛЕР ОДАҒЫ ТҮКІБ-ТІҢ НЕГІЗІ ҚАЛАНДЫ

сторларға қай салаларда қолдау көрсетуде? Одақтың атқаратын қызметі жайлы жалпы мағлұмат берсеңіз.

Қазақстан тәуелсіздігінің және Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастардың 25 жылдығында Қазақ-түрік кәсіпкерлер одағы ТҮКІБ-тің негізі қаланды. Қазақ-түрік кәсіпкерлер одағы (ТҮКІБ) – туған жерімізден ұзақ қашықтықтағы бауырлас ел Қазақстанда көптеген жылдар бойы жетіспеген түркі іскер адамдардың басын біріктіруде. Сонымен қатар, ТҮКІБ барлық саяси, діни, нәсілдік идеологиялар мен наным-сенімдерге бейтарап қарайтын одақ болып табылады.

ТҮКІБ, Түркия Республикасы Президенті Режеп Тайып Ердоғанның қолдауымен және кеңесімен құрылған кәсіпкерлер одағы болып табылады. ТҮКІБ Түркиямен бизнес жүргізуде қазақстандық кәсіпкерлердің ең жоғары деңгейдегі серіктесі және түрік кәсіпкерлер құқықтарын қорғап, оларды дұрыс ресурстар мен әріптестіктерге бағыттайтын ортақ байлығымыз деуге болады. Түрік инвесторлары Қазақстанға келгенде елдің инвестициялық мүмкіндіктері, басым инвестициялық бағыттары және компания құру туралы ұсыныстар мен ақпаратты әуелі Түркия Республикасының Елшілігінен, одан кейін Қазақ-түрік кәсіпкерлер одағы ТҮКІБ-тен алады.

Іскерлік әлемге қатысты одақ саналатын ТҮКІБ-тің негізгі мақсаттары – Қазақстан мен Түркия арасындағы сауда, өнеркәсіп және экономикалық қарым-қатынастарды одан әрі нығайту, түрік және қазақ кәсіпкерлері арасындағы іскерлік байланыстарды және ынтымақтастықты қарқындату, сондай-ақ екі бауырлас ел Түркия мен Қазақстан

ри ilişkiler döneminde ülkemizin Kazakistan'da yatırım yapmış önde gelen firmaları ile yakın iştişare halinde olmaya önem verdik. Birliğimizi esnaf dernekleri kategorisinden büyük kurumsal Türk firmalarının içinde yer aldığı güçlü bir sivil toplum kuruluşu haline getirmeyi başardık. Bunun devamı olarak da yakın arada TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu ile yapmış olduğumuz görüşmede TÜKİB'in TOBB bünyesine katılması konusunda mutabakata vardık. Büyük miktarda Türk ve Kazak sermayesini temsil eden, bunu yanı sıra bünyesinde uluslararası firmaları barındıran TÜKİB, Eksen Group, Abdi İbrahim, Ahşel Holding, Aksa Jeneratör, Alarko Holding, Anadolu Grubu (Anadolu Efes, Coca Cola, Ramstore), Bureau Veritas, Doğuş Holding, Eczacıbaşı, Kassanov Investment Group, Rixos-Sembol Grubu, Kazstroy podryad, Makyol, Polatyol, Aykar Group, Wyndham Hotel Group ve Zorlu Holding gibi Kazakistan pazarındaki en güvendi şirketleri çatısı altında toplamaktadır.

İş hacmini genişletmek, büyütme ve tarihten gelen kardeşlik bağlarımızı sağlamlaştırmak amacıyla iki kardeş ülke arasında atılabilecek hangi adımlar bulunmaktadır?

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla gelişmeye başladı.

İşker топтарының мәселелерін тиімді шешудің жолдарын табу. Біз өз инвесторларымызды Қазақстанға адал ниетпен тартуға барынша күш салудамыз. TÜKİB-тің басты мақсаты – ағымдар мен идеологияларға бейтарап бола отырып, тек кәсіпкерлер мен іскерлік әлеміне есік ашқан, іскерлік әлемін біріктіретін және қорғайтын одақ болу.

TÜKİB сауда қатынастары барған сайын артып келе жатқан кезеңде Қазақстанға инвестиция салған Түркияның жетекші компанияларымен тығыз байланыс орнатуға үлкен мән береді. Одақты сауда-саттық бірлестіктер санатынан ірі түрік компаниялары қатысатын күшті үкіметтік емес ұйымға айналдырдық. Бұған қоса, жақын арада Түркияның сауда палаталары мен тауар биржалары одағының президенті (TOBB) Рифат Хисарджыклыоғлумен кездесу кезінде TÜKİB-тің TOBB-ға қосылуы туралы келісімге қол қойдық. Көптеген түрік және қазақстандық капиталды, сондай-ақ халықаралық компанияларды қамтыған TÜKİB-тің құрамына Eksen Group, Abdi İbrahim, Ahşel Holding, Aksa Power, Alarko Holding, Anadolu Group (Anadolu Efes, Coca Cola, Ramstore), Bureau Veritas, Doğuş Holding, Eczacıbaşı, Kassanov Investment

Казакстан'ın бағымсызлығын ilk таныған үлке Түркия'дир; Казакстан ile чешитли сахалары иштива еден ve ағын заманда iki үлке арасындаки экономика ve ticari илшкilerin hukuki алтыапысынu олуштыран бирчок ишбирлиги алашмасы ve proto-kolleri имзаламыштыр. Bunun neticesinde Казакстан'ın resmi истатистикlerine göre 1996 жылында 264,6 milyon доллар olan Түрк yatırımları, TÜKİB'in 2016 жылында kurulmasıyla Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan Bey'in koyduđu 5 milyar доллар hedefine yaklaşımaktadır. Günümüzde Казакстан'daki Түрк yatırımları 3,7 milyar долара чыкарылмыштыр. Bulunduğumuz yılın sadece birinci чейрегинде ise 413 milyon долара yaklaşımıştır. Түрк girişimcilerin özellikle gıda, ilaç-kimya sanayisi, inşaat, otelcilik ve imalat sektörlerinde çalıştığı Казакстан'da, müteahhitlik sektöründe Түрк şirketlerinin faaliyetleri gün geçtikçe artıyor. 2017 yılı itibarıyla Түрк müteahhitlik firmalarınca Казакстан'da üstlenilen projelerin toplam değeri 21 milyar doları aştı.

İki үлке арасындаки ticaret hacminin 5 milyar долара чыкарылması hedefi en üst düzeyde yapılan görüşmelerde dile getirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda Түркия ile Казакстан арасында 2009 жылында Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalandı. Cumhurbaşkanlarımız ve bakanlarımız da kardeş ülkelerimiz арасындаки ticari-ekonomik илшкilerin istikrarlı bir şekilde arttırılmasına ve derinleştirilmesine verdikleri önemi, siyasi iradelerini biraraya geldikleri her görüşmede dile getirmektedirler.

Түркия ile Казакстан арасындаки iş hacimlerinin genişletilmesi, büyütülmesi ve sağlamlaştırılması açısından Түрк iş insanlarının bu ülkede yatırımlarını yapmalarını ve iş kurmalarını tavsiye ederim. Aynı şekilde Kazak iş adamları da Түркия'ye yatırımlarını yapmalı. Böylece tarihi bağlarımız daha da güçlenecek, kardeşlik ve dostluk duygularımız daha da pekişecek. Biz TÜKİB olarak bu konuda gerekli özveriye ve

ТҮРК KAZAK İŞ ADAMLARI BİRLİĞİ (TÜKİB) – KAZAKİSTAN'DA UZUN YILLAR BOYU EKSİKLİĞİ HİSSEDİLEN, ANAYURDUMUZDAN UZAK, AMA KARDEŞ BİR ÜLKEDE TҮРК İŞ ADAMLARINI BİR ARAYA GETİRMEKTEDİR

ҚАЗАҚ-ТҮРІК КӘСІПКЕРЛЕР ОДАҒЫ (TÜKİB) – ТУҒАН ЖЕРІМІЗДЕН ҰЗАҚ ҚАШЫҚТЫҚТАҒЫ БАУЫРЛАС ЕЛ ҚАЗАҚСТАНДА КӨПТЕГЕН ЖЫЛДАР БОЙЫ ЖЕТІСПЕГЕН ТҮРКІ КӘСІПКЕРЛЕРІНІҢ БАСЫН БІРІКТІРУДЕ

Group, Rixos-Sembol Group, Казстройподряд, Makyol, Polatyol, Aykar Group, Wyndham Hotel Group және Zorlu Holding сияқты Қазақстан нарығындағы ең беделді компаниялар кіреді.

Екі бауырлас елдер арасында кәсіпкерлік мүмкіндіктерін кеңейту және бұрыннан келе жатқан бауырластық байланыстарды нығайту үшін қандай қадамдар жасауға болады?

Түркия мен Қазақстан арасындағы сауда-экономикалық қарым-қатынастар 1991 жылы Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан бері дами бастады. Қазақстанның тәуелсіздігін алғаш таныған мемлекет Түркия болды. Қазақстанмен түрлі салаларды қамтыған және екі ел арасындағы сауда-экономикалық қатынастардың құқықтық инфрақұрылымын қалыптастырған бірқатар ынтымақтастық туралы келісімдер мен хаттамаларға қол қойылды. Нәтижесінде, Қазақстанның ресми статистикасына сәйкес, 1996 жылы 264,6 млн. долларды құраған түрік инвестициялары 2016 жылы TÜKİB-тің құрылуына байланысты Президент Режеп Тайып Ердоғанның екінші ел арасындағы тауар айналымын 5 млрд. долларға жеткізу мақсатына жақындап қалды. Бүгінгі таңда Қазақстандағы түрік инвестициялары 3,7 млрд. долларға дейін өсті. Ағымдағы жылдың бірінші тоқсанында ғана бұл көрсеткіш 413 млн. долларға артты. Түрік кәсіпкерлері Қазақстанда әсіресе азық-түлік, фармацевтика, химия өнеркәсібі, құрылыс, қонақ үй және өндіріс секторларында жұмыс істейді. Қазақстанда мердігерлік саласындағы түрік компанияларының қызметі күн сайын артып келеді. 2017 жылғы жағдай бойынша Қазақстанда түрік мердігерлік компаниялары тарапынан жүргізілетін жобалардың жалпы құны 21 млрд. доллар

çalışmalarımızı yürütmekte olduğumuzu da eklemek isterim. Bunun yanı sıra, Avrasya kıtasındaki taşımacılık ve lojistik fırsatlarını, hem Türkiye hem de Kazakistan coğrafik konumlarından dolayı, çok iyi değerlendirmeli ve bu alanda ortak hareket edilmelidir. "Bir Kuşak Bir Yol" (One Belt and Road), "Batı Avrupa-Batı Çin" gibi lojistik ve taşımacılık projelerinden doğacak olan avantajlar iki ülke yetkililerce ortak değerlendirilebilir. İş hacmimizi genişletecek diğer alanlar da turizm, güneş enerjisi ve madenciliktir.

Buradaki bir diğer önemli husus da, iki kardeş ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra, eğitim, kültür, spor ve sanat gibi alanlarda işbirliğinin gelişiyor olmasıdır.

Kazakistan'da iş ve yatırım yapmak isteyen işadamlarına Kazakistan mevzuatınca sağlanan destekler nelerdir?

Kazak ekonomisinde çeşitli devlet destek programları kapsamında bilhassa öncelikli alanlarda yatırım yapmak isteyen iş adamları için her türlü kolaylıklar ve teşvikler öngörülmüştür. Gıda ürünleri, petrol ürünleri, kimya

дан асты.

Екі ел арасындағы сауда көлемін 5 млрд. долларға жеткізу мақсаты жоғарғы деңгейде жүргізілген келіссөздерде қарастырылып айтылуда. Аталмыш мақсат аясында Түркия мен Қазақстан арасында 2009 жылы Стратегиялық әріптестік туралы келісімге қол қойылды. Президенттеріміз бен министрлеріміз бауырлас елдеріміздің арасындағы сауда-экономикалық қатынастардың тұрақты түрде өсуі мен тереңдеуіне байланысты маңыздылығын саяси биліктің әр кездесулерінде атап өтеді.

Түркия мен Қазақстан арасындағы іскерлік көлемін кеңейту, ұлғайту және нығайту тұрғысынан түрік кәсіпкерлеріне осы елге инвестициялар салуды және кәсіптерін ашуды ұсынамын. Сол сияқты қазақ кәсіпкерлері да Түркияға өз инвестицияларын салулары тиіс. Осылайша, біздің тарихи байланыстарымыз күшейіп, бауырластық пен достық сезіміміз одан әрі нығая түседі. Біз, TÜKİB ретінде, осы бағытта барынша күш салып, өз жұмысымызды жүзеге асырып жатқанымызды қосып айтқым келеді.

санайысы, ецзацилык үрүнлери, демір дөкүм, электрик екипманлары, улаштырма гйби сектөрлер өнцеликли ятырым аланлары оларак белirlенмiш олуп ciddi миктарларда ятырым япылдыгында vergи муафийети, faiz desteги, arsa tahsisi, үретим сүресинде кулланылацак макина ве аксамларын иthalатында гүмрүк vergисинден муафийет öнгөрүлмүштүр.

Yine ябаныы ятырымчылары үлкейе чөкемек амацыла өзел курулан "Kazakh Invest" Ulusal Ширкети'нин үлке дйшнда да темциликликлери булунмактадыр. Түрки-ye'deki Temsilciligi İstanbul'dadır. "Kazakh Invest" ятырымлары чөкменин яны sıra mevcut ятырымчыларла каршылккы ет-килешим, ятырым сонрасы destekler, ятырымчы мемнунийети monitoringи, жүрүрүлүктеки yasaların analizi konusunda ihtisaslaşmış bir Ulusal Шirket'tir.

Öte yandan, 2018 yılın temmuz айында Kazakistan'ın başkentinde дүзен-ленен Astana Finans Günleri çerçevesinde Astana Uluslararası Finans Merkezi'nin (AIFC) resmi açılışı yapılmış olup, Kazakistan Birinci Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev ябаныы finans kurum ve kuruluşları AIFC'de yer almaları için davet etmiştir. AIFC'de 50 yıl süreyle vergi kolaylıkları, döviz, vize ve çalışma rejimlerinde kolaylıklar öngörülmüştür. Ayrıca, bu finans merkezinin kurulabilmesi için anayasal düzeyde değişiklikler yapıldı ve İngiliz Hukuku Prensiplerine göre arabuluculuk prensipleri, uyumsuzlukların çözümü ve yargı sistemi kabul edildi.

Yatırımcı haklarının korunması herhangi bir ülkenin yatırım ortamının önemli unsurlarından biri olup, bu nedenle gelişmekte olan ülkeler ilk önce anlaşmazlıkların adaletli çözümünün kurumsal bir temelini oluşturmaktadır. Yatırımcı haklarının ve yasal menfaatlerinin mahkeme dışı ve mahkeme öncesi korunmasında Yatırım Ombudsmanı kurumu önemli bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır.

TÜRKİYE İLE KAZAKİSTAN ARASINDAKİ İŞ HACİMLERİNİN GENİŞLETİLMESİ, BÜYÜTÜLMESİ VE SAĞLAMLAŞTIRILMASI AÇISINDAN TÜRK İŞ İNSANLARININ BU ÜLKEDE YATIRIM YAPMALARINI VE İŞ KURMALARINI TAVSİYE EDERİM

TYPKИЯ MEH KAZAKCTAH APACЫHDAFY CKEPЛIK KÖLEMİN KEÇEЙTY, ЎЛҒАЙTY ЖӘHE HЫҒАЙTY ТҰРҒЫCЫHАH TYPIK KƏCIPKEPЛEPINE OCY EЛҒE ИHBECTИЦИЯЛAP CАЛУДЫ ЖӘHE KƏCIPTEPIH AШУДЫ ҰCЫHАMЫH

Сонымен қатар, Еуразия құрлығындағы көлік және логистика мүмкіндіктері Қазақстан мен Түркияның географиялық орналасуына байланысты жақсылап қарастырылып, осы салада ортақ әрекет жасалуы керек. «Бір белдеу, бір жол», «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» сияқты логистикалық және тасымалдау жобаларынан туындайтын артықшылықтар екі елдің билік органдары тарапынан бірлесіп қаралуы мүмкін. Бизнес көлемін кеңейтетін басқа салалар туризм, күн энергетикасы және тау-кен өнеркәсібі болып табылады.

Бұл жердегі тағы бір маңызды мәселе екі бауырлас ел арасындағы сауда-экономикалық қатынастармен қатар, білім беру, мәдениет, спорт және өнер салаларында ынтымақтастықтың дамып келе жатқаны болып табылады.

Қазақстанда кәсіппен айналысып, инвестиция салғысы келетін кәсіпкерлерге Қазақстан заңнамасында қандай қолдау көрсетіледі?

Қазақ экономикасында әртүрлі мемлекеттік қолдау бағдарламалары аясында әсіресе басым бағыттарға инвестиция салғысы келетін кәсіпкерлер үшін барлық жеңілдіктер мен ынталандырулар қарастырылған. Азық-түлік өнімдері, мұнай өнімдері, химия өнеркәсібі, фармацевтикалық өнімдер, темір құю, электр жабдықтары, тасымалдау сияқты секторлар басым инвестициялық бағыттар ретінде белгіленіп, қомақты сомада инвестиция жасалғанда салықтан босату, пайыздық мөлшерлемелермен қолдау, жер телімдерін бөлу, өндіріс уақытында пайдаланылатын машина және компоненттердің импортында кедендік баж салығынан босату қарастырылған.

Шетелдік инвесторларды елге тар-

Yatırım Ombudsmanı kurumu Kazakistan'daki yatırım ortamını geliştirmek amacıyla 2014 yılında kuruldu. Temel görevi, yatırım faaliyetlerinde ortaya çıkan konularda yatırımcıların yasal hak ve çıkarlarının korunmasını sağlamak, konu mahkemeye gitmeden çözüm bulunması için öneride bulunmaktır. Yatırım ombudsmanı, Kazakistan Cumhuriyeti'nin hukuki temelini ve dolayısıyla ülkedeki yatırım ortamını geliştirmek için öneri hazırlama ve Kazak Hükümeti'ne sunma yetkisine sahiptir. Yatırım ombudsmanı Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tayin edilmektedir.

Son haberlerden duyduk ki Türk Dili Konuşan Ülkeler'in Ticaret ve Sanayi Odası'nın (TTSO) kurulmasını öngören tüzük imzalanmış durumdadır. TTSO üzerinde kardeş ülkeler arasındaki yatırım miktarı ne kadar artacaktır, bu konuyla ilgili ne düşünüyorsunuz?

Türk Ticaret ve Sanayi Odası Tüzüğü 17 Mayıs 2019'da Nur-Sultan şehrinde imzalanmıştır. Türk Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurulması, kardeş ülkeler arasındaki yatırımları arttırmakla kalmayıp, Türk Konseyine üye devletlerin iş çevreleri arasında var olan çok taraflı işbirliğinin kurumsallaştırılmasında atılmış önemli bir adımdır. Boyle bir yapı, Türk Dili konuşan ülkelerin birlikteliğini daha da güçlendirecek, tarihsel bağlarımızı pekiştirecek, ekonomik etkileşim noktalarımızı çeşitlendirecek, yeni üretken projeler sunacak, Türk Dünyası'nı "dilde, işte ve fikirde" birliğe yakınlaştıracaktır. Bu yapı Türk Dilini konuşmakta olan ülkeler arasında ticareti geliştirecek ve karşılıklı yatırımları çoğaltacaktır.

Bu odanın yanı sıra, TTSO bünyesinde Ortak Yatırım Fonu'nun da kuruluyur olması büyük önem taşımaktadır. Bu Fon, özel sektör projelerinde kullanılabilecek ilave finansal kaynak niteliğini taşıyacaktır.

KAZAK EKONOMİSİNDE ÇEŞİTLİ DEVLET DESTEK PROGRAMLARI KAPSAMINDA BİRHASSA ÖNCELİKLİ ALANLARDA YATIRIM YAPMAK İSTEYEN İŞ ADAMLARI İÇİN HER TÜRLÜ KOLAYLIK-LAR VE TEŞVİKLER ÖNGÖRÜLMÜŞTÜR

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКАСЫНДА ӘРТҮРЛІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ АЯСЫНДА ӘСІРЕСЕ БАСЫМ БАҒЫТ-ТАРҒА ИНВЕСТИЦИЯ САЛҒЫСИ КЕЛЕТІН КӘСІПКЕР-ЛЕР ҮШІН БАРЛЫҚ ЖЕҢІЛДІКТЕР МЕН ҢЫНТАЛАНДЫРУ-ЛАР ҚАРАСТЫРЫЛҒАН

ту мақсатымен арнайы құрылған «Қазақ Инвест» ұлттық компаниясының шетелде де өкілдіктері бар. Түркиядағы өкілдігі Ыстамбұлда орналасқан. «Қазақ Инвест» инвестицияларды тартумен қатар, ағымдағы инвесторлармен өзара әрекеттесу, инвестициядан кейін инвесторларға қолдау көрсету, инвесторлардың қанағаттануын бақылау және қолданыстағы заңдарды талдауға маманданған ұлттық компания болып табылады.

Екінші жағынан, 2018 жылдың шілде айында Қазақстан елордасында өткен Астана қаржы күндері аясында Астана халықаралық қаржы орталығының (АХҚО) ресми ашылуы өтті. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев шетелдік қаржы институттары мен ұйымдарын АХҚО-ға қатысуға шақырды. АХҚО-да 50 жыл ішінде салық салу жеңілдіктері, валюталық, визалық және еңбек режимдерінде жеңілдіктер қарастырылған. Бұдан басқа, осы қаржы орталығын құру үшін конституциялық деңгейде түзетулер енгізілді және британдық құқық принциптеріне сәйкес делдалдық принциптері, дауларды шешу және сот жүйесі қабылданды.

Инвесторлардың құқықтарын қорғау кез келген елдің инвестициялық алаңының маңызды элементі болып табылады, сондықтан дамушы елдер ең алдымен дауларды әділ шешу үшін институционалдық негіз қалыптастырады. Инвестициялық омбудсмен институты инвесторлардың құқықтарын және заңды мүдделерін соттан тыс және сот алдында қорғауда маңызды механизм болып табылады.

Инвестициялық омбудсмен институты Қазақстандағы инвестициялық ахуалды жақсарту мақсатын-

да 2014 жылы құрылған болатын. Оның басты міндеті – инвестициялық қызметтен туындайтын мәселелерде инвесторлардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету және сотқа бармай-ақ шешімін табу үшін ұсыныстар енгізу. Инвестициялық омбудсмен Қазақстан Республикасының заңнамалық негізін және елдегі инвестициялық ахуалды жақсарту үшін ұсыныстарды дайындап, Қазақстан Үкіметіне ұсыну құқығына ие болып табылады. Инвестициялық омбудсмен Қазақстан Республикасының Үкіметі тарапынан тағайындалады.

Соңғы жаңалықтардан Түркі тілдес елдердің сауда-өнеркәсіп палатасын (TTSO) құру туралы жарғыға қол қойылғаны мәлім. TTSO-да бауырлас елдер арасындағы инвестиция көлемі қалай артуы мүмкін, бұл мәселе туралы не ойлайсыз?

Түркі сауда-өнеркәсіп палатасын құру ту-

ралы жарғыға 2019 жылы 17 мамырда Нұр-Сұлтан қаласында қол қойылды. Түркі сауда-өнеркәсіп палатасының құрылуы бауырлас елдер арасындағы инвестицияларды ұлғайтып қана қоймай, Түркі кеңесіне мүше мемлекеттердің іскер топтары арасындағы көпжақты ынтымақтастықты институттандыру бойынша жасалған маңызды қадам болып табылады. Мұндай құрылым түркітілдес елдердің бірлігін одан әрі нығайтып, тарихи байланыстарымызды күшейте түседі, экономикалық өзара әрекеттесу нүктелерін әртараптандырады, жаңа өнімді жобаларды ұсынады, түркі әлемін «тілде, істе және пікірде» бірлікке жақындатады. Бұл құрылым түркі тілдес елдер арасында сауданы жақсартып, өзара инвестицияларды арттыра түседі.

Осы палатамен қатар, TTSO құрамында Бірлескен түркі инвестициялық қоры құрылып жатқаны үлкен маңызға ие. Аталмыш қор жеке сектор жобаларында қосымша қаржы көзі ретінде пайдаланылатын болады.

САЯСАТ ФЕНОМЕНІ

PROF. DR. SAYIN BORBASOV

Ş. Ş. VELİHANOV TARİH VE ETNOLOJİ
ENSTİTÜSÜ MÜDÜR YARDIMCISI

Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ
ДИРЕКТОРЫНЫҢ ОРЫНБАСАРЫ

SIYASET FENOMENİ

Адамзат өмірінде әрбір адамға ықпалын тигізетін құбылыстың бірі – саясат. Адамзат өзін саясаттан тысқары тұрмын деп есептесе де, саясатқа қатысқысы келмесе де саясат оған белгілі бір дәрежеде әсер етпей қоймайды. Сондықтан адамзат өміріне ықпал ететін феномен ретінде саясаттың қоғам үшін де, әрбір азамат үшін де маңызы өте зор. Әрбір адам қоғамдық ұйымда өмір сүрген жағдайда өзіне саясаттың оң, теріс ықпалын сезінбей тұра алмайды. Көп жағдайда саясат ықпалы жанама. Оның әсерлерін біз байқамай да өмір сүре береміз. Бірақта, саясат әр бірімізге өз әсерін тигізбей қоймайды. Саяси ұстанымдар арқылы көрінетін саясат билік арқылы, азаматтық қоғам ұйымдары арқылы, саяси партиялар, топтар мен қозғалыстардың қызметтері арқылы іске асады, қоғамдық қатынастарды реттеуге, басқаруға араласады. Билікті іске асыратын мемлекет саясаты өмірге енгізудің ең тиімді және әмбебап құралы болып табылады. Бұлай болуы жалпыадамзаттық құбылыс [1, с. 122].

Саясат дегеніміз – адамдардың белгілі бір тобының билікті пайдалану арқылы қоғамға өзінің мақсаттарын, мұраттарын мен құндылықтарын таңудың идеялары, жоспарлары, бағдарламасы мен айла-тәсілдері. Демек, саясат өркениетті адамзатпен бірге жасасын келе жатқан қоғамдық құбылыс. Ол түрлі топтардың мүдделерінің өзара бәсекелесу, текетіресу, бірін-бірі сынау алаңы іспеттес. Саяси идеялар, көзқарастар мен бағдарламалар негізінде саясат әлеуметтік қауымдастықтың игілігіне айналады.

Siyaset sosyal yaşamda bütün insanları etkileyen fenomenlerden biridir. İnsanlar her ne kadar kendilerini siyasetten uzak tutmaya çalışsalar da onun tesirlerinden kaçınmak mümkün değildir. Bu yüzden politika insanların hayatını etkileyen fenomen olarak hem toplum için hem de birey için çok önemlidir. Bütün insanlar toplum içinde yaşadıkları için politikanın pozitif veya negatif etkilerini hissetmektedirler. Çoğu durumda politikanın etkileri dolaylı yoldan yaşamı etkilediği için insanlar bu etkileri hissetmeyebilirler. Ancak politika hepimizi dolaylı ya da dolaysız yollardan bir şekilde etkiler. Politika; siyasî pozisyon, toplumsal teşkilâtlar, siyasal partiler, gruplar ve hareketler aracılığıyla gerçekleşir ve toplumsal ilişkileri düzenlemeye, yönetmeye çalışır. Ayrıca siyaset, devlet politikasının gerçekleştirilmesi için en etkili ve evrensel yöntemdir. Bu, bütün dünyaya has bir durumdur [1, с. 122].

Politika; insanların, grupların iktidardan faydalanarak topluma kendi hedef ve ideallerini kabul ettirme plânları, programları ve yöntemleridir. Bu bağlamda siyaset, uygarlığı insanlarla birleştiren toplumsal fenomendir ve farklı grupların çıkarlarının yarıştığı ve birleştiği alandır. Siyasî fikirler, görüşler ve programlar temelinde siyaset, toplumun iyiliğine ve ilerlemesine hizmet eder. Ancak grupların çıkarları, gayeleri ve idealleri farklı olduğu için siyaset de farklı yöntemleri kapsamaktadır. İnsanlar ve onların görüşleri, pozisyonları ve çıkarları toplum hayatında en önemli rolü üstlendiklerinde siyaset, subjektif bir fenomendir. Politikanın olması ise toplumdaki objektif faktörlerle ilgilidir. Siyasetin var ol-

Ал, әртүрлі топтардың мүдделері, мақсаттары мен құндылықтары әртүрлі, тіптен сан алуан болғандықтан, саясат та сан алуан бағыттар мен жолдардан тұрады. Саясатта адамдар мен олардың көзқарастары, ұстанымы, мүдделері шешуші рөл атқарғандықтан ол субъективті құбылыс. Ал, саясаттың болуы қоғамда орын алып отырған объективті факторларға байланысты. Саясат себебі экономикалық, әлеуметтік, рухани, этникалық т.б. топтық мүдделер. Саясат түрлі объективті мүдделердің қоғамдық пікірде, қатынастарда көрініс беруі [2, с. 6]. Ірі топтардың дүниетанымы, идеологиясы мен позициясы олардың саяси доктриналарынан көрінеді. Либерализм, социализм, демократия, консерватизм т.б. көзқарастар негізінде саясат бағыттары қалыптасады, дамиды [3, с. 244].

Саясат объективті шындық. Өмірде материалдық заттар қаншалықты орын алса, саясаттың да алатын өз орны бар. Оның ерекшелігі көзге көрініп тұмайтындығы, қолмен ұстап ала алмайтындығымызда. Саясат біздің өмірімізге, қоғамдағы орнымызға, бізді қоршаған дүниеге өзінің

масінін себебі иктисаді, sosyal, manevî, etnik vb. grup çıkarlarıdır. Siyaset, her türlü objektif menfaatin toplumsal fikir ve ilişkilerinde bir vesileyle kendisini gösterir [2, с. 6]. Büyük grupların dünya görüşü, ideolojisi ve pozisyonu onların siyasî doktrinlerinde belli olur. Bu grupların siyasî eğilimleri liberalizm, sosyalizm, demokrasi, tutuculuk gibi toplumsal ve ekonomik modellerin etkisiyle oluşur ve gelişir [3, с. 244].

Siyaset, objektif bir gerçekliktir. Hayatta maddî dünyanın ne kadar yeri varsa, siyasetin de kendine özgü bir yeri vardır. Onun özelliği görünmez ve duyulmaz olmasıdır. Siyaset, bizim hayatımıza, toplumdaki yerimize, dünyaya özel bir etkisi olması hasebiyle de önemlidir. Siyaset; hedefler, plânlar, fikirler, teklifler, programlar, kanunlar ve anayasayla belirlenir. Bu, subjektif bir fenomendir. Yani siyaset, insan topluluklarının, milletlerin, devletlerin, uluslararası teşkilâtların hedef ve menfaatlerinin sentezi ve de yansımasıdır. Siyaset menfaatler temelinde oluşur. İnsanların menfaatlerinin ise farklı ve uzlaşmaz olduğu aşikârdır. Siyasetle meşgul olan politikacılar “çıkarları olan gruplar” denir. Siyaset, bu

ерекше ықпалын тигізуімен де ерекшеленеді. Саясат – сөз, мақсаттар, жоспарлар, идеялар, ұсыныстар, бағдарламалар, заңдар мен Конституциялардан көрініс табады. Ол – субъективті құбылыс. Демек, саясат адамдардың түрлі топтарының, халықтардың, мемлекеттердің, трансұлттық ұйымдардың мақсаттар, міндеттері мен мүдделерін жинақтаған көрінісі, синтезі. Саясат мүдделер негізінде қалыптасады. Ал, адамдардың түрлі топтарының мүдделері әр қилы, қарама-қайшы, тіптен полярлы, бітіспейтін қайшылықта болатындығы белгілі. Саясатқа араласатын саясаттың субъектілерін «мүдделі топтар» деп атау қабылданған. Саясат осы мүдделі топтар арасында жүреді. Ол субъекті-субъектілік қатынастар жүйесі. Яғни, саясат адамдардың түрлі топтарының ара-қатынастарының саласының бірі. Саясаттың себебі экономикалық, әлеуметтік, мәдени, рухани, ұлттық-этникалық, территориялық, қаржылық, ақпараттық мүдделер. Көбінесе, экономикалық-қаржылық мүдделер басым болатыны белгілі [4, с. 356]. Алайда,

шұқарлары олар гуруларын арасындады. Бу, субъектив-субъективте ілішкелер сислемидир. Яни саясат, ісан топлулуклары арасында вар олар топлумсал ілішкелер алауларында биридир. Сиясетин вар олма себеби іктисаді, sosyal, medenî, manevî, millî ve mali menfaatlerdir. Esas olarak іктисаді ve mali menfaatler üstün gelirler [4, с. 356]. Ancak millî ve etnik menfaatler de çok önemlidir. Toplumsal ілішкелерин, siyasî алаула, siyasî ілішкелерле geliştiği söylenebilir. Сиясет, toplumsal hayatın temel yönlerini tamamen kapsar. Сиясет, özellikle ekonomik meseleleri çözmeye öncelik verir. Karl Marks ekolünün temsilcileri, "Сиясетин, ekonominin yoğunlaştırılmış bir yansıması" olduğunu ifade etmişlerdir.

Сиясет, toplumsal fenomen olarak siyasî ілішкелерде gelişir. Сиясî temaslar; küresel ve uluslararası örgütler арасында, devletler, halklar, sosyal guurlar, siyasal partiler, toplumsal hareketler ve değişik özel menfaatleri олар guurların арасындаki harekettir. Çıkarları олар guurların hedeflerini, aktüel gayelerini ve оларın siyasî pozisyonunu, görüşlerini, fikirlerini toplumsal sistemi değıştirmeye veya yenile-

**САЯСАТ МАҚСАТТАРДЫҢ,
ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН
ЖОСПАРЛАРДЫҢ ЖЕМІСІ**

**SIYASET; MAKSATLAR,
DEĞER VE PLANLAR
NETİCESİDİR**

ұлттық қауіпсіздік, этникалық мүдделер де аса маңызды. Қоғамдық қатынастардың негізгі салаларының барлығы дерлік саяси сфераға, саяси қатынастарға қатысты дамиды. Саясат қоғамдық өмірдің негізгі бағыттарын толықтай қамтиды. Әсіресе, саясат экономикалық мәселелерді шешуге басымдылық береді. Марксистердің «саясат – экономиканың жинақталған көрінісі» - деген анықтамасы шындық.

Саясат қоғамдық құбылыс ретінде саяси қатынастар барысында қозғалысқа түседі. Саяси қатынастар жаһандық, халықаралық ұйымдар арасында, мемлекеттер, халықтар, әлеуметтік топтар мен таптар, саяси партиялар, қоғамдық қозғалыстар және түрлі ерекше мүдделері бар топтардың ара қатынастары барысындағы қозғалыс. Мүдделі топтардың мақсаттарын, көкейкесті міндеттерін және мүдделерін олардың саяси позициясынан, көзқарастарынан, ұсынған идеяларынан және қоғамдық қатынастарды өзгертуге, немесе жаңартуға бағытталған іс-әрекеттерінен көреміз. Билікке қол жеткізген мүдделі топтар өз саясатының негізінде мемлекет пен қоғамды дамытуды мақсат тұтатын түрлі реформаларды жасайды және іске асыруға ұмтылады.

Саясат билікпен байланысты болғанда іске асу жылдамдайды. Әсіресе мемлекеттік билікке қол жеткізген топ өз саясатын елге таңуға, оны мемлекеттік басқару органдарының қызметі арқылы жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Билікке қол жеткізе алмаған мүдделі топтар өз саясатын халық арасында насихаттаумен және билікке ықпал етуге тырысумен айналысады. Демек, саясат пен билік тәуелді байланыста. Билік мәселесі үнемі саясат мәселесіне, ал саясат мәселесі билік мәселесіне айналып отырады. Билік саясатты іске асырудың құралы. Ал, саясат билікті жүргізудің, іске асырудың, ұстап тұрудың және билікті пайдаланып қоғамды өзгертудің жолдары, айла-тәсілдері және бағыт-бағдары. Билігі бар топ өз саясатын неғұрлым тиімді жүргізе алады. Қарсылас топтар билікке қол жеткізіп өз саясатын іске асыруға үнемі

меңеуменгі қабаларында алаыабиліріз. Ікті-дара гелен чыкар гурулары, кенді політікalarına dayanarak devletle toplumu geliştirmeyi hedefleyen deęişik reformlar yapmaya ve bunları gerçekteştirmeye çalıřırlar.

Siyaset, iktidara baęlı olduęu zaman bunlar daha çabuk gerçekteleşir. Özellikle devlet iktidarına kavuşan grup, kendi politikasını ülkeye kabul ettirmeye, bunu devlet yönetme organlarının faaliyeti üzerinden gerçekteştirmek imkânına sahiptir. İktidara kavuşamayan menfaatçi gruplar kendi politikalarını insanlara anlatır ve makamları etkilemeye çalıřırlar. Yani siyaset ve iktidar birbirine baęlıdır. İktidar meselesi daima siyaset meselesine, siyaset meselesi ise iktidar meselesine döner. İktidar, politika gerçekteştirilmesinin bir aracıdır. Siyaset ise, iktidarı gerçekteştirmek, ona uymak ve iktidardan faydalanarak toplumu deęiştirmek için bir yöntemdir. İktidara gelen grup kendi politikasının etkili olmasını ister. Muhalefet ise iktidara gelip kendi politikasını gerçekteştirmeye çalıřır. Bu fenomen bütün devletlere has global bir fenomendir. Siyaseti olmayan ülke ve millet olamaz. Bu yüzden siyaset insanlara has, genel özellikleri olan evrensel bir fenomendir.

Siyaset insanların dünya görüşü, fikirleri ve çevreye göre oluşur. Örneęin; liberalizm ideolojisi insan özgürlüęü meselesini öne sürer. Liberallerin dünya görüşü için pazar sistemini geliştirmeye imkân veren kapitalizm önemlidir. Komünist Marxistler, sömürge altındaki grupların özgürlüęünü, insanların eřitlięini isteyen, emeęin sömürölmesini kabul etmeyen sosyalizmi tercih ederler. Anarşistler ise devletin insanı ezen bir aygıt olduęunu düşünerek insanların kendi kendilerini yönetmeleri gerektięini söylemişlerdir. Kapitalizmi, sosyalizmi, anarşizmi reddeden ve istikbalde bunlardan farklı bir toplum yapısının olacaęını söyleyenler de var. İşte böyle deęişik ideolojileri destekleyen grupların siyaseti de farklıdır. Onlar kendilerine özgü siyasî prensiplere uyarlar, kanaatlerinin gerçekteleşmesi için canlarını feda etmeye hazır olarak mücadele ederler. Milliyetçilięin en aşırı türünün, yani şovenizm ideolojisinin faşizm siyasetine döndüęü aşikârdır. Başka milletleri küçük düşürme, işgal etme, onların toprak ve maddi

ұмтылып отырады. Бұл құбылыс барша мемлекеттерге тән әлемдік құбылыс. Саясаты жоқ ел мен халық болмайды. Сондықтан саясат адамзатқа тән жалпылық сипатқа ие жалпыадамзаттық құбылыс.

Саясат адамдардың түрлі топтарының дүниетанымы, көзқарастары мен қоршаған ортаға қарым-қатынасының негізінде қалыптасады. Мысалы, либерализм идеологиясы адамның бостандықтарын, еркіндіктерін бірінші кезекке қояды. Либералистік дүниетанымға нарықтық қатынастарды еркін дамытуға мүмкіндік беретін капитализм тартымды. Ал, коммунистік, марксистік таным қаналушы таптардың бостандығын, адамдардың мүліктік теңдігін, еңбекті қанауды болдырмайтын социалистік қоғамды таңдайды. Анархизм болса мемлекеттік биліктің болуын адамды зорлау деп есептеп адамдардың өздерін-өздері басқаруын дұрыс деп біледі. Капитализмді, социализмді, анархизмді дұрыс емес, болашақ конвергентті қоғам болады деушілер де

зenginliklerini zorla alma siyaseti daima cihan savaşlarının sebebi olmuştur. Toplumsal hayat böyle karışık siyasî görüşler ve tartışmalar alanıdır.

Siyaset, ilim ve sanattır. Onun bir bilim olduğu karışık toplumsal ilişkiler ve objektif gerçeklikle doğrudan doğruya ilişkili olmasıyla ilgilidir. Siyaseti sanat haline getirenler ise insanlar, değişik gruplar ve siyasal partilerdir. Siyasette dolandırma, popülizm, yalan vaatlerde bulunma gibi durumların utanç verici hiçbir tarafı yoktur. Bazı partiler milliyetçilik, vatanseverlik sloganlarıyla insanları çekerler, başka partiler çevrebilim meselelerinin çözme yöntemlerini teklif ederek milleti etkilemeye çalışırlar. Hatta işgal etme, şovenizm sloganlarıyla taraftar bulan partiler de vardır. Siyasette adalet, namussuzluk, şerefsizlik, halkçılık, vatanseverlik gibi görüşler karışıktır. Siyaset fenomeninin karmaşık olmasının sebebini, gelişmiş ya da gelişmekte olan bir devlette topluma yön verme iddiasında olan siyasi partilerin insanlara karşı düşmanlık etme, halklar ve devletleri savaştırma politikalarında görmekteyiz [5, c. 25].

бар. Міне, осыншама әр түрлі дүниетанымды, идеологияны ұстанатын топтардың саясаты да әр түрлі. Өздерінің дүниетанымдық ұстанымдарының негізінде өздеріне тән саясат бағыттарын ұстанады, жақтайды, өз идеялары жеңуі жолында жан аямай күресуге барады. Ұлтшылдықтың ең әсіре формасы шовинизм идеологиясы фашистік партияның саясатына айналғаны белгілі. Басқа халықтарды төмен санау, бағындыру, олардың жер және материалдық байлықтарын тартып алу саясаты үнемі әлемдік соғыстардың себебі болып келеді. Адамзат қоғамы осындай күрмеуі қиын, шым-шытырық саяси көзқарастар мен саяси тартыстар алаңы.

Саясат ғылым және өнер. Оның ғылым болуы күрделі қоғамдық қатынастар мен объективті шындықтарға тікелей қатынаста, солардан туындауына байланысты. Ал, саясатты өнер қылатын адамдар, түрлі топтар, саяси партиялар. Кім айлакер, кім халыққа жағымды, кім сүйкімді, кім елді өз соңынан ерте алады. Мұның барлығы саясат өнері. Саясатта алдау, жалған уағданы үйіп-төгіп беру, популизм, сүйкімді имидж жасау сияқты құбылыстардың ешбір сөкеті жоқ. Кейбір партиялар ұлтшылдық, отаншылдық ұрандарымен электоратты тартса, келесі партиялар экологиялық мәселелерді шешу жолдарын ұсынып халықты өз соңынан ертуге тырысады. Тіптен агрессиялық, шовинистік ұрандармен халықты өз соңынан ертіп әкететін партиялар бар. Саясатта әділет, қулық, арамдық, халықшылдық, патриотизм т.б. түрлі көзқарастар шым-шытырық орын алып жатады. Саясат феноменінің күрделі болуы да осында. Атауы әдемі, дамыған мемлекетте қызмет етіп отырған партияның адамзатқа жаулық жасау саясатын, халықтар мен мемлекеттерді соғы-

**САЯСАТ
ҚҰБЫЛЫСЫ ӘЛЕМ
МЕМЛЕКЕТТЕРІНЕ
ОРТАҚ БОЛҒАНЫМЕН
ӘРБІР МЕМЛЕКЕТ
ӨЗІНІҢ МҮДДЕЛЕРІНЕ
СӘЙКЕС САЯСАТ
ҰСТАНАДЫ**

**СІЯСАТ ФЕНОМЕНІ
ҮЛКЕЛЕР ІЧІН ОРТАҚ
ОЛМАСИНА РАҒМЕН,
HER DEVLET KENDI
MENFAATLERINI
KORUR**

XX. yüzyılda SSCB'de başlamış olan sosyalizm siyasetinden 60 milyona yakın insan zarar görmüş, faşizm de birçok insanın hayatını mahvetmiştir. XX. yüzyılın özelliği faşizm ile sosyalizm arasındaki mücadelede yatarken XXI. yüzyılınki küresel gerginleşmedir. Günümüzde insanları koruma, insanoğlunun yaşam standartlarını artırma siyaseti ön plana çıkmaktadır.

Devlet ve halklara iyilik ve güzellik ya da düşmanlık ve zulüm getiren de siyasettir. Çıkarları olan gruplar iyiliği, hümanizmi ve demokrasiyi tercih ederlerse, uygarlığın gelişme yolu açılacaktır. Ama o grupların hedefi saldırı, zulüm, başka halkları emir altına almak olursa, o zaman zulüm siyaseti seçilmiş olur. Siyaset; maksatlar, değer ve planlar neticesidir. Toplum menfaatlerine aykırı gelen veya onu bozmaya yöneltilen siyasetin geleceği yoktur. Böyle siyaset toplumu, devleti durgunluğa ve karışıklığa götürür. Yalana, övünmeye ve slogancılığa dayanan siyaset de etkili değildir. Bu türden siyaset anlayışının etkili olduğu toplumlar daima buhran geçirmektedir. Yalan sözlerden, yersiz övünmeden millet çabuk bıkar. Kendi halkına karşı objektifliği, adil siyaseti ön planda tutan devletler başarılıdır. Tabii ki, bir devletin sadece gerçeklik ile adalete dayanan bir siyaset politikası uygulaması mümkün değildir. Herhangi bir ülkede sloganlar, fikirler, övünme ya da yerinme olabilir. Ancak bunların belirli bir sınırı aşmaması gerekir. Devletçilik ile slogancılığı birbirinden ayırmak çok önemlidir [6, c. 199].

Siyaset fenomeni ülkeler için ortak olmasına rağmen, her devlet kendi menfaatlerini korur. Maalesef, bazı devletlerin siyasetini az sayıda hâkim bir unsurun bencil, rüşvetçi çıkarları belirler. Böyle devletlerde halk hâkim grubun siyasetine gizli veya açık karşı olabilir. İnsanoğlu tarihinde önde gelen devletler kendi siyaseti

стыру саясатын ұстанып отырғандығын көреміз [5, с. 25].

XX ғасырдағы КСРО да басталған социалистік қоғамды құру саясаты 60 миллионға жуық адамның өмірін жалмаса, шовинистік фашизм саясаты да осыншама адамның өмірін құрбан етті. XX ғасыр фашизм мен социализмнің теке-тіресі болса, XXI ғасыр жаһандық қарама-қарсылықтың шиеленісе түсуімен ерекшеленуде. Техникалық прогресті адамзатты сақтау, адамның өмір сүру мүмкіндігін арттыруға жұмылдыру саясаты шешуші маңызға ие болуда.

Мемлекеттер мен халықтарды жақсылық пен жасампаздыққа, немесе жаулық пен зорлыққа да бастайтын саясат. Мүдделі топ ізгілікті, гуманизм мен демократияны басшылыққа алса өркениеттіліктің жолындағы даму бағыты ашылды. Ал, ол топ агрессияны, зорлықты басқа халықтарды бағындыруды мақсат етсе агрессияшыл, зорлық саясаты таңдалады. Саясат мақсаттардың, құндылықтар мен жоспарлардың жемісі. Қоғамдық шындыққа сәйкес келмейтін саясатта, немесе оны бұрмалайтын саясатта болашақ жоқ. Ондай саясат қоғамды, мемлекетті тоқырауға ұшыратады, кері кетіреді. Жалғандыққа, мақтау мен ұраншылдыққа негізделген саясат та тиімді емес. Ондай қоғамдар үнемі дағдарыстарға ұшырап отырады. Өтірік уағдалардан, орынсыз мақтаулардан халық тез жерінеді. Өз халқын объективті шындықтар мен нақты ахуалға дұрыс баға беру саясатымен тәрбиеленген мемлекеттер ұдайы табыстарға жетіп отырады. Әрине, тек қана шындық пен әділетті ұстанатын мемлекет болмайды. Қай елде болмасын белгілі дәрежеде ұрандар, идеялар, артық айту, мақтаныш болмай қоймайды. Алайда, олар белгілі шеңберден аспауы дұрыс. Мемлекетшілдік пен ұраншылдықтың ара жігін ажырата білу маңызды [6, с. 199].

Саясат құбылысы әлем мемлекеттеріне ортақ болғанымен әрбір мемлекет өзінің мүдделеріне сәйкес саясат ұстанады. Өкінішке орай кейбір мемлекеттердің саясатын аз санды билеуші топтың эгоистік,

үзіден менfaatlerini her zaman дүnya halklarının arasında yaygınлаştırmaya çalışırlar. Günümüzde saldırı ve işgal siyasetini uygulayan birçok devlet bulunmaktadır. Güçsüz halkların yer altı zenginliklerinden asırlarca faydalanan sömürgeci ülkelerin sömürgecilik siyasetinin kendileri için kârlı olduğu malumdur. Avrupa şehirlerini süsleyen gökdelen, saray ve evlerin XV. yüzyılda başlayan sömürgecilik siyasetinin sonucunda oluşturulduğu ortadadır.

Günümüzde gelişmiş ülkeler geleneksel sömürgecilik siyasetinden vazgeçmişler ve değişik yöntemler kullanarak emperyalist yeni siyasetler uygulamaya başlamışlardır. Teknoloji, enformasyon, sanayi, yatırımlar vb. güçsüz milletleri emmenin yeni siyasetine dönmüşdür. Böyle devletler özellikle дүnya kitlesel kültürünü yayma gayreti içinde olmuşlardır. Örneğin ABD pop müziği, varyete, caz vb. дүnya halklarını kültür açısından birleştirici bir rol üstlenmiştir.

XX. yüzyılın sonu ile XXI. Yüzyılın başında küreselleşme siyaseti insanoğlu tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Küreselleşme süreci bütün дүnyada birleşmiş pazar ilişkilerine dayanarak ortaya çıkmıştır. Birleşik pazar içerisinde uluslararası Amerikan şirketlerinin güçlenmesi, Amerikan dolarının küresel para birimine dönüşmesi, uluslararası ticaret, enformasyon ve ortak teknolojiler hem devletler arası ilişkileri hem de küreselleşme eğilimini artırmaktadır. Bütün devletlerde maddi zenginliğe olan tutkunun artmasını, insanlardaki paraya düşkünlüğü küreselleşmenin genel bir özelliği olarak düşünmek mümkündür. Bu özellik, her durumda para ve zenginliğe ulaşma çabası olarak da tanımlanabilir. Büyük devletler kendi milyarдерlerinin çıkarları için sömürdükleri ülkelere her türlü hile, oyun ve tehditlerle zulmetmektedir.

Yeni sömürgecilik siyasetini yürüten devletler, sömürdükleri ülkelerin doğal kaynaklarını ele geçirerek zenginleşmektedir. Küreselleşme siyasetindeki bu çelişki, дүnya barışı için önemli bir tehdit haline gelmiştir. Batılı büyük devletlerin küreselleşme siyaseti üzerinden дүnyayı kendi kontrolü altına alma siyasetine açıkça karşı çıkan Irak, Libya, Afganistan gibi

жемқорлық, топтық саясаты айқындайды. Ондай мемлекеттерде халық билеуші топ саясатына іштей, немесе ашық қарсылық көрсетуде болады. Адамзат тарихында басым мемлекеттер өзінің саясаты арқылы өз құндылықтарын әлем халықтарына таңуға үнемі ұмтылып келеді. Агрессиялық, басқыншыл саясаты ұстанған мемлекеттер қаншама. Әлсіз халықтардың жер байлықтарын, еңбек ресурстарын ғасырлар бойы қанаған отаршыл мемлекеттердің отарлық саясаты оларға көп пайда әкелгендігі белгілі. Европа қалаларын көркейтіп тұрған зәулім, әсем сарайлар мен үйлер XV ғасырдан басталған отарлау саясатының табысына салынғаны белгілі.

Қазір дамыған мемлекеттер дәстүрлі отарлау саясатынан бас тартқанымен, неше түрлі қитұрқы айла-тәсілдерге негізделген неоимпериалистік саясат ұстануда. Технология, ақпарат, бизнестік жобалар, инвестициялар т.б. әлсіз халықтарды сорудың жаңа саясатына айналған. Әсіресе, әлемдік бұқаралық мәдениетті уағыздау, тарату кең қанат жаюда. Американдық поп музыка, эстрада, джаз т.б. әлем халықтарын мәдени бірегейлендіруде.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы адамзат тарихында шешуші рөл атқарып отырған, басым саясат - жаһандану саясаты. Жаһандану үрдістері әлемдік унификацияланған нарықтық қатыстар негізінде пайда болды. Бірегейленген экономикалық, қаржылық жүйелер, американдық трансұлттық корпорациялардың күшеюімен бірге келген АҚШ долларының әлемдік валютаға айналуы, әлем мемлекеттерін жақындастырған

**ҚАЗІР ДАМЫҒАН
МЕМЛЕКЕТТЕР
ДӘСТҮРЛІ ОТАРЛАУ
САЯСАТЫНАН БАС
ТАРТҚАНЫМЕН,
НЕШЕ ТҮРЛІ ҚИТҰРҚЫ
АЙЛА-ТӘСІЛДЕРГЕ
НЕГІЗДЕЛГЕН
НЕОИМПЕРИАЛИСТІК
САЯСАТ ҰСТАНУДА**

**GÜNÜMÜZDE GELİŞMİŞ
ÜLKELER GELENEKSEL
SÖMÜRGEÇİLİK SİYASE-
TİNDEN VAZGEÇMİŞLER
VE DEĞİŞİK YÖNTEMLER
KULLANARAK EMPER-
YALİST YENİ SİYASETLER
UYGULAMAYA BAŞLA-
MIŞLARDIR**

devletler uluslararası saldırıya uğramışlardır. Dünyayı kontrolü altına almak isteyen ABD, kendi güvenliği için tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Afganistan ve Suriye'yi işgal etmiştir. Elbette, bu devletlerin iç durumu ve siyaseti kendi halklarının menfaatlerine uygun değildir. Lâkin her milletin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi, kendi egemenlik haklarını kullanması ABD ve müttefikleri için de önemli değildir. Küreselleşme siyaseti çetin bir süreç içinde millet ve devletleri birbirine yaklaştırır. Batı standartları günümüzde yatırımlar, teknolojiler, krediler, ortak şirketler, ortak kitlesel kültür üzerinden çok hızlı yayılmaktadır. Dünya devlet ve halkları artık ortak özelliklere sahip bir hale gelmiştir. Küreselleşme siyasetinin temel hedefi, dünya halklarına Amerika ve Batı'nın fikirler sistemi ve hayatını kabul ettirmektedir. Bununla beraber, küreselleşmenin doğal sebepleri de vardır. Bunlara ekolojik problemler, her türlü salgın hastalığın yayılması, erzak ve enerji problemleri, uluslararası terörizm örnek olarak verilebilir. Bu yüzden küreselleşmenin bir taraftan sunî, diğer taraftan ise doğal sebepleri vardır.

Günümüzde devletlerin siyasal sistemlerinin küreselleşmenin tesiri altında olduğu görülmektedir. Milletler ne kadar adaletli, etkili, halka yakın siyasal sistemler kurmaya çalışılırsa dünyadaki demokrasi sistemine o kadar yaklaşırlar. Demokrasi, dünya halklarının adaletli sistem kurulması yolundaki ortak tecrübelerinin neticesidir [7, c. 306]. Siyasette hümanistler, insanın hak ve özgürlüklerini koruma, onun hayatını normal kılma yöntemlerini demokraside bulmuşlardır. Bu yüzden şimdi dünyadaki 194 egemen ülkenin 150'den fazlası demokrasi siyasetini seçmektedir.

Hümanist insanlar demokrasiden

сауда-саттық, ақпараттық тасқын мен ортақ технологиялар жаһандану тенденциясын тіптен күшейте түсуде. Барлық елдерде дерлік материалдық байлыққа құштарлықтың артуы, адамдар санасының ақшаға құнығуы жаһанданудың жаңа бір ортақ белгісін ашып берді. Ол белгі – қайтсем де ақша табам, қайтсем де бай болам дегуе құлшыныс. Басым державалар өз миллиардерлерінің және мемлекетінің баюы мүддесі үшін дамушы елдерге неше түрлі айла-тәсілдермен, күш көрсетумен зорлықтар жасауда. Неоимпериалистік, жаңа отарлау саясатының мақсаты дамушы елдердің ресурстарын сору арқылы бай түсу. Жаһандану саясатындағы осы қайшылық әлемдік қауіптер мен қатерлердің себептеріне айналуға. Батыс державаларының жаһандану саясаты арқылы әлемді бағындыру саясатына ашық қарсы болған Ирак, Ливия, Ауғанстан сияқты мемлекеттер халықаралық агрессияға ұшырауда. Әлемді бағындыруға ұмтылған АҚШ мемлекеті «американ ұлтының мемлекеттік қауіпсіздігіне нұқсан келтіреді» деген сылтаумен Ауғанстанды, Сирияны тас-талқан

бағқа дoғру, адаетли toplum kurma yolunu hala bulamamıştır. Belli kusurlarına rağmen, demokrasi toplumunu kurma siyasetinden daha iyi bir şey yoktur. Sadece demokrasiyi seçmiş olan devletler emin adımlarla gelişebilirler. Ama demokrasinin de suni olmaması gerekmektedir. Gerçek demokrasi, dünya siyasi fikir tarihinde sıkı eleştiriler neticesinde elde edilen prensiplere dayanmalıdır. Yani makam sahiplerinin oy verilerek seçilmesi ve milletin önünde hesap vermekle yükümlü olması, seçimlerin adaetli olması, makam sahipleri üzerinde kontrol mekanizmasının bulunması, kanunların anayasaya uygun şekilde uygulanması, söz, basın, vicdan hürriyetinin olması, toplum için ortak prensip ve kaidelere uyulması gerekmektedir. İşte böyle bir siyaset anlayışını benimsemiş ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişim açısından başarılı olacağından emin olabiliriz.

Kazakistan'ın her açıdan gelişmiş bir devlet olma idealine sadece demokratikleştirme siyaseti yardımcı olur. Kazakistan dünya demokrasi sistemine katılıp demokratik idealler oluşturmaya çalışmalıdır. Yukarıda söylemiş olduğumuz demokratik yapı ile birlikte Ka-

етті. Әрине, бұл мемлекеттердің ішкі ахуалы мен саясаты өз халықтарының мүдделеріне сәйкес келген жоқ. Бірақта, АҚШ пен оның одақтастары үшін әр ұлттың өз тағдырын өзі шешуі, өз билігін өзі таңдауы маңызды болып отырған жоқ. Жаһандану саясаты күрделі үрдістер арқылы халықтар мен мемлекеттерді біріне-бірі ұқсас ете түсуде. Батыстық стандарттар қазіргі кезеңде инвестициялар, технологиялар, қарыз беру, біріккен құрылыстар салу, ортақ бұқаралық мәдениет арқылы тіптен жылдам таралуда. Әлем мемлекеттері мен халықтарында ортақ белгілер мен құбылыстар көбе түсуде. Жаһандану саясатының түпкі мақсаты – әлем халықтарына американдық, батыстық ойлау жүйесін және өмір салтын таңу. Сонымен қатар жаһандану үрдісінің табиғи тарихи себептері де бар. Адамзат қоғамының дамуының өзі жаһандану үрдістерін әкелуде. Мұндай себептердің қатарына әлемдік экологиялық дағдарысты, түрлі індет аурулардың таралуын, азық-түлік тапшылығын, қуат көздерінің тапшылығын, халықаралық терроризмді т.б. құбылыстарды жатқызуға болады. Сондықтан жаһандану үрдісінің бір жағынан жасанды, екінші жағынан объективті себептері бар.

Қазіргі қоғамда әлем мемлекеттерінің саяси жүйелерінің жаһандану үрдісінің ықпалына ұшырағаны байқалуда. Халықтардың неғұрлым әділетті, тиімді, халыққа жақын саяси жүйені жасауға ұмтылуы әлемдік аренадағы демократиялану үрдісін өмірге әкеледі. Демократия әлем халықтарының әділетті билік жасаудағы ортақ, озық тәжірибелерінің жиынтығы [7, с. 306]. Саясаттағы ізгілікті, гуманитарлық ойдың озық жетістіктері адамның бостандықтары мен құқықтарын қорғаудың, оның өмірін қалыпты етудің жолдарын демократия құндықтарынан тапты. Сондықтан қазіргі кезеңде әлемдегі 194 егемен мемлекеттердің 150-ден астамы демократиялық жүйені және демократияландыру саясатын таңдап отыр.

Адамзаттың гуманитарлық ойы демократиядан басқа дұрыс, әділетті қоғам құру

zak Türklerinin ana dili, kültürü, sanatı, tarihi ve geleneklerini koruma siyasetinin Kazakistan için yararlı olacağı kanaatindeyiz. Demokratik yapısının millî menfaatlerle birleşmesi Kazakistan gelişme modelinin temel belirtisi olacaktır. Bu şartlar yerine getirildiği zaman yaşamak için uygun bir devlet kurulur. O zaman millet kaliteli tahsil görebilir ya da kaliteli hizmet alabilir. Devlet kurumları, insanların aktif bir şekilde çalışması için elverişli durumlar yaratır. Kazançlı işler sayesinde ailelerin fakir olmaları engellenir. İnsanlar siyasî fikirlerini gizlemeden ifade edebilir. Makam sahipleri millete hesap vermekle yükümlü oldukları için halk tarafından seçilir. İşte böyle sosyal bir devlet kurma siyaseti, doğru siyaset olarak benimsenmelidir. Bugünkü insanlar için kapitalizm, liberalizm, sosyalizm değil, rahatlık ve ailelerinin refah içinde yaşaması önemlidir. Siyaset sıradan insanların menfaatlerini korumasıyla milletin şuurunu yönetmektedir.

“KAZAKİSTAN-2050” stratejisinde bu türden millî menfaatlerin korunması hedeflenmektedir. 4. Cihan endüstri devriminden geri kalmamak amacıyla 100 ayrı adım belirlenmiştir. O adımların vaktinde atılması, Kazakistan’ın dünya çapında rekabet gücünün artmasını sağlayacağından eminiz. Kazakistan yetkili makamları doğru siyaseti seçtiler. Bu millî siyasetin gerçekleştirilmesi durumunda, Kazakistan gerçekten ‘EBEDÎ ÜLKEYE’ dönüşebilir.

Kaynaklar:

1. Шевчук D.M. Политика anlayışı ve şimdiki (post-) politik durum. Tomsk Devlet Üniversitesi Bülteni. Filoloji. Sosyoloji. Siyaset bilimi. - 2014. - № 2 (26). - S. 121-128.
2. Apreleva V. A. Platon’un siyasi ve yasal doktrininin güncelliği ve anlamı. Hukuk bilimi ve güvenlik uygulamaları. 2011. - 2 (16). - S. 4-12.
3. Demin İ.V., Yadrintsev N.M. ve Potanin G.N. Sibirya bölgesinde liberalizm ve muhafazakarlık diyalogu. Tomsk Devlet Üniversitesi Bülteni. Felsefe. Sosyoloji. Siyaset bilimi. - 2014. - 4 (28). - S. 243-252.
4. Borsch İ. Hukukta ve politikada duygular: Aristoteles’ten günümüze hukuk bilimine kadar. Sosyolojik inceleme - 2018. - Cilt 17. - № 2. - S. 356-362.
5. Kojemyakov A. S. Dünya siyasetinde “kompleks kültürün” oluşumu: Aristoteles’in «Siyaset» felsefesinden günümüze kadar. Biocosmology – neo-Aristotelism. - 2018. - Cilt 8. - No 1. - S. 21-40.
6. Lyaşenko P.V. Modern estetik okuma bağlamında Platon’un siyasi görüşleri. Orenburg Devlet Üniversitesi Bülteni. - 2014. - 7 (168). - S. 196-200.
7. Lobanov E.V. “Savaş Hakkı” Üzerine Platon ve Aristoteles. Bilgi. Anlayış. Yetenek. - 2015. - №1. - S. 304-310.

жолын таба алған жоқ. Белгілі кемшіліктеріне қарамастан демократиялық қоғам құру саясатынан озық ештеңе жоқ. Демократияны таңдаған мемлекеттер ғана дамудың жолына сенімді түрде түсе алуда. Бірақта, демократия жасанды, көз бояу үшін ғана болмауы керек. Шын мәніндегі демократия әлемдік саяси ой мен тәжірибеде әбден сыналған әмбебап принциптерге негізделеді. Олар: биліктің халық алдында есепті, жауапты болуы; негізгі билік тармақтарын халықтың басым көпшілігінің дауыс беруімен сайлануы; сайлау нәтижелерінің әділ болуы, оны бұрмалауға жол бермеу; билік тармақтарының бөлінуі, бірін-бірі қатаң бақылауы; Конституция мен заңдардың толыққанды орындалуы; сөз, баспасөз, көзқарастар бостандықтарының болуы, қоғам үшін ортақ нормалар принциптері мен ережелердің орындалуы т.б. Міне осындай мемлекеттік саясатты таңдаған елдердің экономикалық-әлеуметтік дамуда табысқа жете алатындығына сенім күшті.

Толыққанды демократияландыру саясаты ғана Қазақстанда шын мәніндегі дамыған мемлекет құруға көмектеседі. Қазақстан әлемдік демократия толқынына еніп, нақты демократиялық құндылықтарды қалыптастыруға міндетті. Жоғарыда аталған демократиялық қоғам белгілерімен қатар қазақ халқының ұлттық тілінің, мәдениеті мен өнерінің, тарихы мен дәстүрлерінің сақталуына күш салатын саясат Қазақстанның бағын ашады. Демократия талаптары мен ұлттық құндылықтардың ұштасуы Қазақстанның даму моделінің негізгі белгісі болмақ. Осы талаптар орындалған жағдайда өмір сүруге қолайлы қауіпсіз мемлекет жасалады. Онда азаматтар сапалы білім ала алады, медициналық көмектен кенде болмайды. Мемлекеттік билік өз азаматтарының белсенді еңбек етуіне барынша қолайлы жағдай туғызады. Табысты еңбек арқасында әр отбасы азық-түліктен таршылық көрмейді. Олардың әр қайсы өз үйлерінде тұруға қол жеткізеді. Еңбек демалысы толыққанды болып, әр азамат мә-

дени демалу мүмкіндігіне ие болады. Азаматтар саяси пікірлері мен көзқарастарын ашық айта алады. Билік халық алдында жауапты болып, биліктің өзі халық қалауымен сайланады. Міне осындай әлеуметтік мемлекет құру саясаты дұрыс саясат ретінде таңдалады. Қазіргі халық үшін капитализм, либерализм, социализм маңызды емес. Ол үшін тыныш, отбасының бай-қуатты өмірі маңызды. Саясат қарапайым адами құндылықтарға бет-бұрыс жасауымен елдің санасын билейді.

«Қазақстан-2050» Стратегиясында осындай халықтық және мемлекеттік құндылықтарды ұштастырып шешу міндеттері күн тәртібіне қойылып отыр. Әлемдік 4-ші индустриалдық революция көшінен қалмау мақсатында 100 нақты қадамдар бекітілген. Ол қадамдарды өз мерзімінде орындау Қазақстанды жаһандық бәсекеге қабілеттілікке жеткізетініне сенім бар. Қазақстан билігі дұрыс саясат таңдап отыр. Осы халықтық саясатты іске асырсақ Қазақстан шын мәніндегі «Мәңгілік Елге» айнала алады.

Дереккөз:

1. Шевчук Д. М. Понимание политики и современная (пост-)политическая ситуация // Вестник Томского государственного университета. Филология. Социология. Политология. – 2014. – № 2(26). – С. 121–128.
2. Апрелева В. А. Актуальность и смысл политико-правового учения Платона // Юридическая наука и правоохранительная практика. 2011. – № 2 (16). – С. 4–12.
3. Демин И. В. Н.М. Ядринцев и Г.Н. Потанин: диалог либерализма и консерватизма в сибирском областничестве // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. – 2014. – 4 (28). – С. 243–252.
4. Борщ И. Эмоции в праве и политике: от Аристотеля к юриспруденции наших дней // Социологическое обозрение – 2018. – Т. 17. – № 2. – С.356–362.
5. Кожемяков А. С. Формирование «культуры сложного» в мировой политике: от «политики» Аристотеля к современности // Biocosmology-neo-Aristotelism. – 2018. – Vol. 8. – No 1. – С.21–40.
6. Ляшенко П. В. Политические взгляды Платона в контексте современного эстетического прочтения // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2014. – № 7 (168). – С. 196–200.
7. Лобанов Е.В. Платон и Аристотель о «Праве воины» // Знание. Понимание. Умение. – 2015. – №1. – С. 304–310.

FIRM STATISTICS OF MANUFACTURING SECTOR IN KAZAKHSTAN

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

СТАТИСТИКА ПРЕДПРИЯТИЙ ОБРАБАТЫВАЮЩЕГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА

On May 14, 2019, during the governmental meeting, Kazakhstan's Cabinet of Ministers and regional governors presented their reports to Prime Minister Askar Mamin summarizing the results of socio-economic development during the first quarter of 2019 (government.kz). The Prime Minister noted that in general, the country's economy maintained a growing pattern. As it was reported by the Minister of the National Economy Ruslan Dalenov, the GDP growth during January-April reached 4% of growth compared to the same period of 2018. He also mentioned that the industrial output increased by 2.9% during January-April and noted that the growth is due to the leading pace in manufacturing, which had shown a 3.5% growth. During the first three months, this indicator was at 1.6% and was accelerated significantly by the growth in oil refining, mechanical engineering, beverage production, as well as pharmaceuticals. During the previous governmental meeting, the ministers also gave a positive evaluation to the performance of the economy and of the manufacturing industry, in particular, pointing out the 4.1% of real growth investments by 1.1 trillion tenge (\$2.9 billion) (kazpravda.kz).

**13,901 OUT OF 14,861
(OR 93.5%) OF THE
FUNCTIONING FIRMS
IN MANUFACTURING
ARE FIRMS WITH
PRIVATE OWNERSHIP**

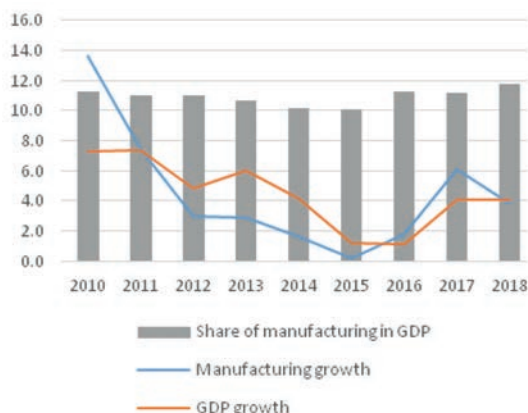
**13 901 ИЗ 14 861
(ИЛИ 93,5%)
ДЕЙСТВУЮЩИХ
ЮРИДИЧЕСКИХ
ЛИЦ В ОБРАБАТЫ-
ВАЮЩЕЙ
ПРОМЫШЛЕННО-
СТИ ЯВЛЯЮТСЯ
ЧАСТНЫМИ
ПРЕДПРИЯТИЯМИ**

14 мая 2019 года на заседании правительства кабинет министров и акимы регионов Казахстана представили премьер-министру Аскару Мамину свои доклады, в которых были подведены итоги социально-экономического развития за первый квартал 2019 года (Government.kz). Премьер-министр отметил, что в целом экономика страны продолжает расти. Как сообщил министр национальной экономики Руслан Даленов, рост ВВП в январе-апреле достиг 4% по сравнению с аналогичным периодом 2018 года. Он также отметил, что объем промышленного производства увеличился на 2,9% в январе-апреле, и пояснил, что рост обусловлен опережающими темпами в обрабатывающей промышленности, которая показала рост на 3,5%. В течение первых трех месяцев этот показатель составлял 1,6% и значительно ускорился за счет роста объемов переработки нефти, машиностроения, производства напитков, а также фармацевтики. В ходе предыдущего правительственного заседания министры также дали положительную оценку показателям экономики и обрабатывающей промышленности, в частности, отметив 4,1% инвестиций в реальный рост на 1,1 трлн тенге (2,9 млрд долларов США) (kazpravda.kz).

По последним данным, в обрабаты-

Figure 1. Growth of GDP and manufacturing
Рисунок 1. Рост ВВП в обрабатывающей промышленности

Source: Committee on statistics of Kazakhstan
Источник: Комитет по статистике Казахстана

According to the latest data, there were 15,166 legal enterprises in manufacturing, which is around 5.2% of the total number of functioning legal entities in the economy of Kazakhstan. So there are more firms working in manufacturing than in the extractive industry, where there were only 2,830 functioning firms. Like many other industries, manufacturing is dominated by the private sector. Thus, 13,901 out of 14,861 (or 93.5%) of the functioning firms in manufacturing are firms with private ownership. If we consider the extractive sector, which is another branch of industries, this indicator is at 89.9%. If we consider the firms functioning in the economy in terms of their size, then 185,446 out of total 283,378 functioning firms (or some 65.3%) by the end of 2018 were small-sized firms with less than 100 employees. Manufacturing has one of the highest shares of small firms, which is 84.6% whereas, in the extractive sector, this share is at 77.9%. In fact, if we derive the average size of firms in the entire economy of Kazakhstan by dividing the number of employees by the number of firms, it turns out that by the end of 2018 the average sized firm had 30.7 employees. Manufacturing had slightly larger firms with 39.1 employees per firm. On the other hand, the extractive industry on average consisted of medium-sized firms with an average size of 104.0 employees per firm.

Hence, the manufacturing sector, which is the

вающем секторе работало 15 166 юридических предприятий, что составляет около 5,2% от общего количества действующих юридических лиц в экономике Казахстана. Таким образом, в обрабатывающей промышленности больше предприятий, чем в добывающей промышленности, где было всего 2830 действующих предприятий. Как и во многих других отраслях, в обрабатывающей промышленности преобладает частный сектор. Так, например, 13 901 из 14 861 (или 93,5%) действующих юридических лиц в обрабатывающей промышленности являются частными предприятиями. Если рассмотреть добывающий сектор, который является еще одной отраслью промышленности, этот показатель составляет 89,9%. Если оценивать фирмы, участвующие в экономике, с точки зрения их размера, то 185 446 из общего числа 283 378 функционирующих фирм (или около 65,3%) к концу 2018 года были относительно небольшими предприятиями с числом занятых менее 100 человек. Обрабатывающий сектор имеет одну из самых высоких долей малых предприятий, которая составляет 84,6%, тогда как в добывающем секторе эта доля составляет 77,9%. Фактически, если мы выведем средний размер предприятия во всей экономике Казахстана путем деления числа работников на количество фирм, то получится, что к концу 2018 года предприятие среднего размера имело примерно 30 работников (30,7). В обрабатывающем секторе средняя численность персонала действующих предприятий была немного больше, чем в среднем по экономике - 39,1, тогда как на предприятиях в добывающей промышленности среднее число сотрудников составило 104,0 человека.

Проблемы обрабатывающего сектора, который является приоритетным в экономике, в основном связаны с частными предприятиями. Другими словами, решение проблем малых частных предприятий является решением проблем обрабатывающего сектора. Один из альтернативных способов проанализировать текущее состояние фирм и сделать прогноз на ближайшее будущее – это изучить некоторые ключевые финансовые показатели фирм. Среди этих показателей - количество кре-

Figure 2. Share of long-term vs short-term loans to the small firms in the economy

Рисунок 2. Доля долгосрочных и краткосрочных кредитов малым фирмам в экономике

Source: prepared by the author based on data from the National Bank of Kazakhstan

Источник: подготовлено автором на основании данных Национального банка Казахстана

Figure 3. Share of long-term vs short-term loans to small firms in the industrial sector

Рисунок 3. Доля долгосрочных и краткосрочных кредитов малым фирмам в промышленном секторе

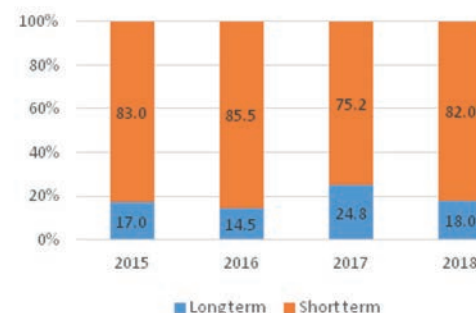

Source: prepared by the author based on data from the National Bank of Kazakhstan

Источник: подготовлено автором на основании данных Национального банка Казахстана

Figure 4. Share of long-term vs short-term loans to small firms in manufacturing industries

Рисунок 4. Доля долгосрочных и краткосрочных кредитов малым фирмам в обрабатывающей промышленности

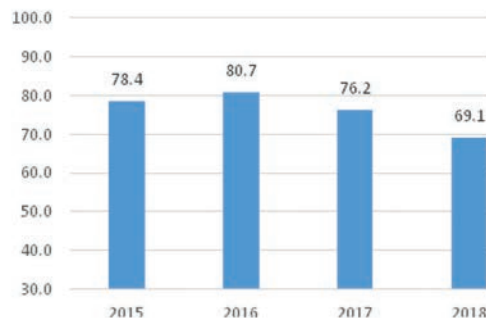

Source: prepared by the author based on data from the National Bank of Kazakhstan

Источник: подготовлено автором на основании данных Национального банка Казахстана

Figure 5. % share of manufacturing industries in loans to small firms in the industrial sector

Рисунок 5. Доля кредитов малым фирмам в обрабатывающем секторе промышленности

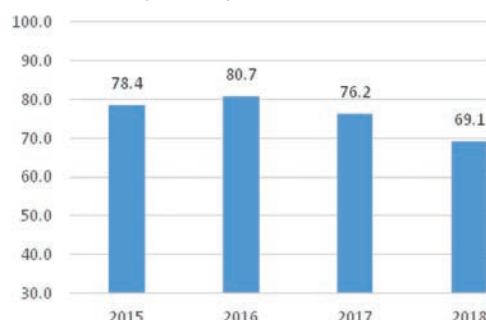

Source: prepared by the author based on data from the National Bank of Kazakhstan

Источник: подготовлено автором на основании данных Национального банка Казахстана

Figure 6. % share of small firms in manufacturing industries in long-term loans to the industrial sector

Рисунок 6. Доля малых предприятий обрабатывающей промышленности в долгосрочных кредитах промышленному сектору

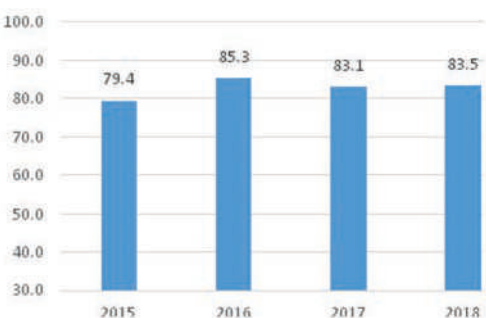

Source: prepared by the author based on data from the National Bank of Kazakhstan

Источник: подготовлено автором на основании данных Национального банка Казахстана

Figure 7. % share of small firms in manufacturing industries in short-term loans to the industrial sector

Рисунок 7. Доля малых предприятий обрабатывающей промышленности в краткосрочных кредитах промышленному сектору

Source: prepared by the author based on data from the National Bank of Kazakhstan

Источник: подготовлено автором на основании данных Национального банка Казахстана

top priority sector of the economy, is basically an issue of privately owned small enterprises. In other words, addressing the problems of small private firms includes addressing the problems of manufacturing firms. One of the alternative ways of looking at the current state of firms and making projections for the near future is to look at some key financial indicators of the firms. One of such indicators is the number of loans issued by banks to firms and it is important whether the borrowings are short term or long term. It is a commonly known regularity that when firms have positive economic expectations, good financial conditions that will allow them to handle the loans they tend to take long-term borrowing from banks. Figure 2 below shows the relative shares of long-term vs short-term loans over the last four years taken by small-sized firms with less than 100 permanent employees in Kazakhstan. As we can see, there has been a small relative growth of long-term loans by small firms from 38.4% in 2015 to 45.5% in 2018. Hence, small firms are slightly better off financially and have a bit more projects for the distant future now than in 2015. Figure 3 shows the percentage share of short-term vs long-term loans by firms in the entire in-

диров, выданных банками предприятиям, и то, были ли эти займы краткосрочными или долгосрочными. Общеизвестной закономерностью является то, что, когда предприятия имеют позитивные экономические ожидания, хорошие финансовые условия, которые позволяют им обслуживать кредиты, они, как правило, берут долгосрочные займы у банков. На приведенном ниже рисунке 2 показана относительная доля долгосрочных и краткосрочных займов за последние четыре года, выданных малым предприятиям в Казахстане с числом постоянных сотрудников менее 100. Как мы видим, наблюдается небольшой относительный рост долгосрочных кредитов малых фирм - с 38,4% в 2015 году до 45,5% в 2018 году. Следовательно, у малых предприятий финансовое положение несколько лучше, и в среднесрочной перспективе они настроены осуществлять больше инвестиций в производство, чем в 2015 году. На рисунке 3 показана процентная доля краткосрочных и долгосрочных займов предприятий в промышленном секторе, включая производство, добычу полезных ископаемых, коммунальные услуги и т. д. Оказывается, промышленный сектор имеет тенденцию брать более краткосрочные кредиты, чем другие отрасли. Около двух третей кредитов,

dustrial sector, including manufacturing, extractives, utilities, etc. It turns out that the industrial sector tends to take more short-term loans than other industries. Some two-thirds of the loans issued to small firms in the industrial sector are short-term loans but the share of long-term loans have increased almost twice since 2015. Figure 4, on the other hand, shows the shares of short-term and long-term loans given by banks to small firms in manufacturing industries. As we can see, only one-fifth of the loans to small manufacturers are long-term loans and there is no tendency for the share of long-term loans to rise over the last four year. Moreover, throughout the Figures 5-7, we can see that small manufacturers not only take less and less long-term loans but also take a lesser amount of bank loans of all types.

Some data from the Committee on Statistics of the Ministry of national Economy of Kazakhstan also reveals certain patterns in manufacturing industries that are not seen at first glance. Figure 8, for instance, shows that relative to all small firms operating in the economy, the number of firms in manufacturing industries decreased substantially throughout

выданных малым фирмам в промышленном секторе, представляют собой краткосрочные кредиты, но доля долгосрочных кредитов увеличилась почти вдвое с 2015 года. На рисунке 4, с другой стороны, показаны доли краткосрочных и долгосрочных кредитов, предоставляемых банками малым предприятиям обрабатывающей промышленности. Обнаруживается, что только одна пятая часть кредитов малым производителям - это долгосрочные кредиты, и в течение последних четырех лет не наблюдается увеличения доли долгосрочных кредитов. Более того, рисунки 5-7 показывают, что уменьшается не только количество долгосрочных кредитов мелких производителей, но и количество банковских кредитов всех типов.

Некоторые данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Казахстана также показывают определенные закономерности в обрабатывающих отраслях, которые не видны на первый взгляд. Например, на рисунке 8 показано, что по сравнению со всеми небольшими предприятиями, действующими в экономике, число предприятий обрабатывающей промышленности существенно сократилось во всех четырех кварталах 2018 года. Фактически

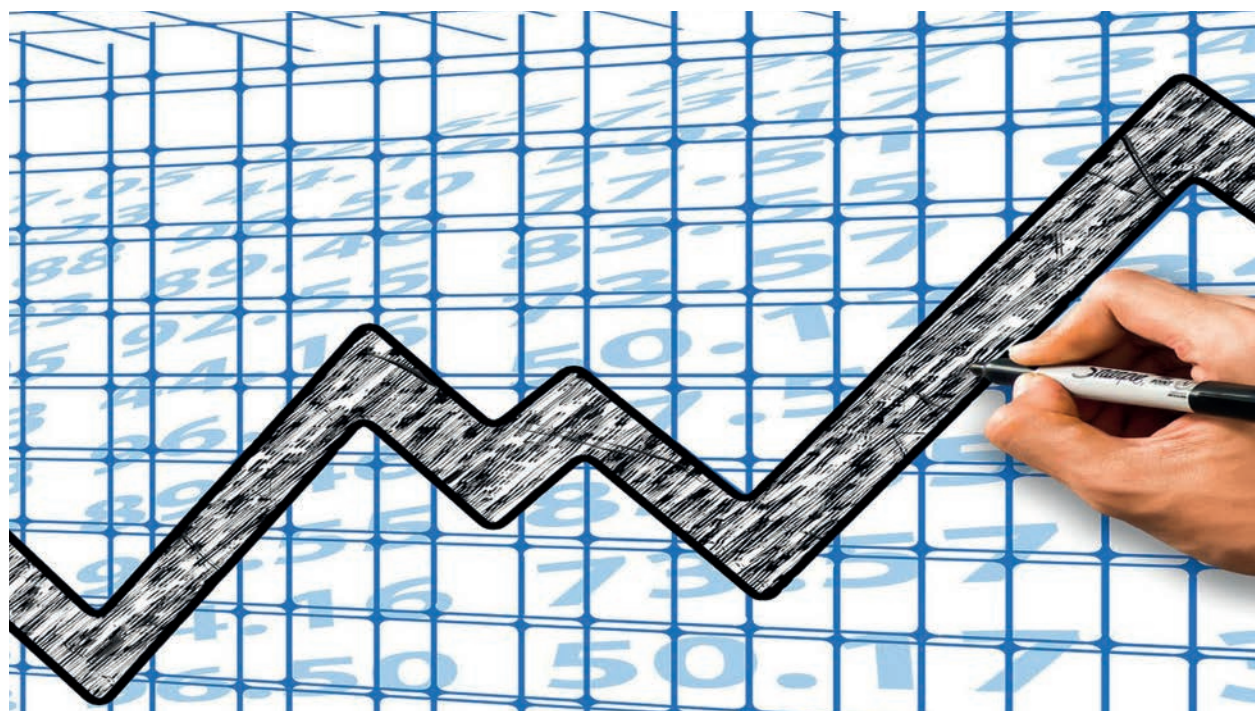
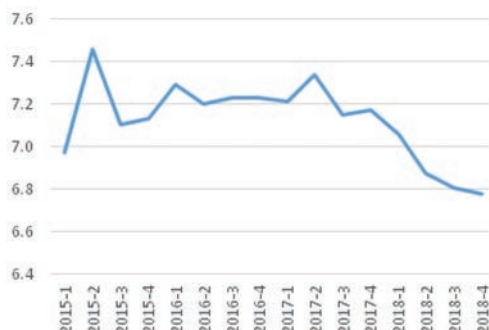
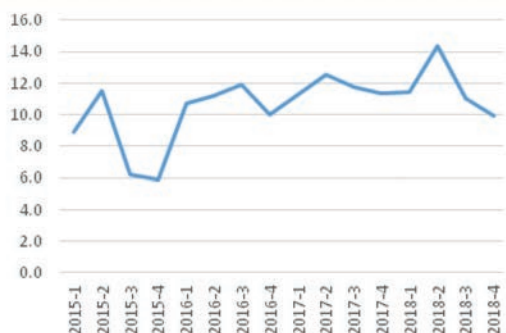

Figure 8. % share of the number of small manufacturing firms to total small firms in the economy
Рисунок 8. Доля в процентном соотношении количества малых производственных предприятий к числу малых предприятий в экономике

Source: prepared by the author based on data from the Committee on Statistics of Kazakhstan
Источник: подготовлено автором на основе данных Комитета по статистике Казахстана

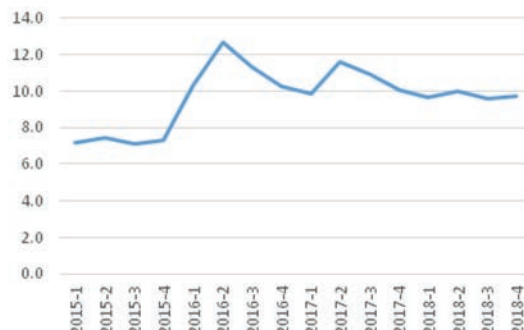
Figure 10. % of production costs by small manufacturers in the production costs of all small firms
Рисунок 10. % издержек производства мелких производителей в издержках производства всех мелких фирм

Source: prepared by the author based on data from the Committee on Statistics of Kazakhstan
Источник: подготовлено автором на основе данных Комитета по статистике Казахстана

all four quarters of 2018. In fact, the number of small manufacturers decreased also in absolute terms from 12,099 to 11,912 from the fourth quarter of 2017 to the second quarter of 2018. On the other hand, the downshift of the number of firms did not affect the output of manufacturing industries, as can be seen from Figure 9. This, however, does not necessarily mean that manufacturing industries are shrinking because the number of small firms may decrease due to mergers. There has been a significant increase in the output

Figure 9. % share of output by small manufacturing firms in the total output of small firms
Рисунок 9. % доли продукции малых предприятий-производителей в общем объеме продукции малых фирм

Source: prepared by the author based on data from the Committee on Statistics of Kazakhstan
Источник: подготовлено автором на основе данных Комитета по статистике Казахстана

Figure 11. Profits of small manufacturing firms relative to the profits of all small firms
Рисунок 11. Прибыль малых фирм-производителей относительно прибыли всех мелких фирм

Source: prepared by the author based on data from the Committee on Statistics of Kazakhstan
Источник: подготовлено автором на основе данных Комитета по статистике Казахстана

число мелких производителей в обрабатывающем секторе также сократилось в абсолютном выражении с 12 099 до 11 912 с четвертого квартала 2017 года до второго квартала 2018 года. С другой стороны, сокращение числа фирм не повлияло на выпуск продукции обрабатывающей промышленности, как это видно из рисунка 9. Однако сокращение количества небольших предприятий может быть связано с их слиянием. За первые два квартала 2016 года произошло значитель-

of small manufacturing firms relative to all other small firms during the first two quarters of 2016, but since then there has been no significant change. It is also interesting to note that over time since 2015 the production costs of small manufacturing were subject to considerable fluctuations in comparison to small firms in other industries (Figure 10). But in terms of profits earned by firms, the manufacturing industries experience even larger volatility as it can be seen from Figure 11.

When it comes to top priority issues of economic diversification and development of non-extractive industries and of manufacturing industries, in particular, the official reports by the ministries of Kazakhstan tend to base their conclusion on final indicators like the total output of industries, their share in the GDP, real growth rate, etc. These indicators are rather precise in describing the general situation in different industries in the economy. However, they can also be misleading in providing valuable information about important processes that determine the performance of the industries in the near future. The manufacturing industry by a very large extent (84.6%) consists of small firms with less than 100 permanent employees. The average firm size in the manufacturing sector turns out to be 39.1 employees, which is a bit larger than in the average firm size in the entire economy (30.7 employees). The extractive sector has much larger firms with an average firm size of 104 employees. However, 77.9% of the firms in the extractive sector are small firms suggesting that there are very few large firms and numerous small firms operating in the extractive industry. Hence, targeting the development of manufacturing currently in Kazakhstan is very much about targeting small firms.

**WE DO NOT
OBSERVE A
GROWING SHARE OF
LONG-TERM LOANS
BY SMALL FIRMS IN
MANUFACTURING,
WHICH IS NOT A
POSITIVE SIGN FOR
THE INDUSTRY**

**ТЕМ НЕ МЕНЕЕ,
ОТСУТСТВИЕ РОСТА
ДОЛИ ДОЛГОСРОЧ-
НЫХ КРЕДИТОВ
МАЛЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ В
ОБРАБАТЫВАЮ-
ЩЕЙ ПРОМЫШ-
ЛЕННОСТИ НЕ
ЯВЛЯЕТСЯ
ПОЛОЖИТЕЛЬНОЙ
ТЕНДЕНЦИЕЙ ДЛЯ
ОТРАСЛИ**

ное увеличение выпуска продукции мелких производственных предприятий по сравнению со всеми другими небольшими фирмами, но с тех пор существенных изменений не произошло. Также интересно отметить, что с 2015 года производственные затраты на мелкое производство подвергались значительным колебаниям по сравнению с небольшими фирмами в других отраслях (рисунок 10). Но с точки зрения прибыли, получаемой фирмами, обрабатывающая промышленность испытывает еще большую волатильность, как это видно из рисунка 11.

Что касается первоочередных вопросов диверсификации экономики и развития несырьевых отраслей и обрабатывающей промышленности в частности, то официальные отчеты министерств Казахстана имеют тенденцию давать выводы, основанные на итоговых показателях, таких как общий объем производства отраслей, их доля в ВВП, реальные темпы роста и т. д. Эти показатели достаточно точны при описании общей ситуации в разных отраслях экономики, однако они также могут вводить в заблуждение, не предоставляя ценной информации о важных процессах, которые определяют производительность отраслей в ближайшем будущем. Обрабатывающая промышленность в очень большой степени (84,6%) состоит из небольших фирм с менее чем 100 постоянными работниками. Среднее количество работников в обрабатывающем секторе составляет 39,1 на предприятие, что немного больше, чем в среднем по экономике (30,7). Однако 77,9% предприятий в добывающем секторе - это малые предприятия, что говорит о том, что в добывающей промышленности очень мало крупных производителей. Следовательно, развитие обрабатывающей промышленности в настоящее время в Казахстане в значительной степени равнозначно поддержке малых предприятий.

A general overview of data about some financial indicators of the small firms in the manufacturing industry provides some valuable information. It turns out that during 2015-2018 the relative share of long-term loans to small firms increased from 38.4% to 45.5%. The share of long-term loans by banks to small firms in the industrial sector, in general, remains significantly low, but still, there is significant growth of the relative share of long-term loans from 18.0% to 32.1%. However, we do not observe a growing share of long-term loans by small firms in manufacturing, which is not a positive sign for the industry. Moreover, not only long-term loans to small firms are decreasing but also the total amount of all types of loans to small manufacturing firms are decreasing relative to other industries. Starting from the fourth quarter of 2017 there has been also a decrease in the number of small firms operating in manufacturing in relative terms to other industries. However, this did not affect the total output produced by small manufacturing firms, which suggests that this was probably due to the transformation of small firms into medium-sized or large firms through mergers and/or acquisitions. It turns out that in comparison to other industries small firms in the manufacturing industry are subject to larger volatility in terms of production costs as well

Общий обзор данных о некоторых финансовых показателях малых предприятий в обрабатывающей промышленности дает некоторую полезную информацию. Получается, что в течение 2015-2018 годов удельный вес долгосрочных кредитов малым предприятиям увеличился с 38,4% до 45,5%. Доля долгосрочных кредитов банков малым предприятиям в промышленном секторе, в целом, остается значительно низкой, но все же наблюдается значительный рост относительной доли долгосрочных кредитов с 18,0% до 32,1%. Тем не менее, отсутствие роста доли долгосрочных кредитов малых предприятий в обрабатывающей промышленности не является положительной тенденцией для отрасли. Кроме того, сокращаются не только долгосрочные кредиты малым предприятиям, но и уменьшается общая сумма всех видов кредитов малым производственным фирмам по сравнению с другими отраслями. Начиная с четвертого квартала 2017 года, также произошло сокращение числа малых фирм, работающих в обрабатывающей промышленности, по сравнению с другими отраслями. Однако это не повлияло на общий объем производства продукции мелкими предприятиями, что позволяет предположить, что это, вероятно, связано с преобразованием мелких фирм в средние или крупные фирмы путем слияний и / или приобретений. Оказывается, что по сравнению с другими отраслями небольшие

as in profits.

The findings from some of the key microeconomic data of small firms allow us to better understand the processes going on in the manufacturing industry of Kazakhstan, disregarding some key current indicators that are often used in official reports. The main advantage of looking at some microeconomic data is that it allows us to make certain projections for the near future of the industry. Thus, the microeconomics of the small manufacturing firms in relative terms to other industries is not positive enough for us to expect major breakthroughs in the next 2-3 year. Since 2015, there has been a very sluggish growth of the manufacturing sector with very moderate growth in terms of the number of firms, employees, and output. Most importantly, there is little and diminishing demand by small manufacturers on long-term loans and on loans in general from banks suggesting that the amount of projects for the near future by small firms is very limited. We observe that small firms in manufacturing are investing less and less in production, which will have a negative effect on the overall performance of the industry. Small manufacturing firms also tend to experience large volatility in terms of production costs and profits, which makes them much

предприятия обрабатывающей промышленности подвержены большей волатильности как с точки зрения издержек производства, так и с точки зрения прибыли.

Результаты некоторых ключевых микроэкономических показателей малых фирм позволяют нам лучше понять процессы, происходящие в обрабатывающей промышленности Казахстана, игнорируя некоторые ключевые текущие показатели, которые часто используются в официальных отчетах. Основное преимущество анализа микроэкономических данных заключается в том, что они позволяют нам делать определенные прогнозы на ближайшее будущее отрасли. Таким образом, микроэкономика малых производственных предприятий по отношению к другим отраслям недостаточно позитивна, чтобы мы могли ожидать крупных прорывов в ближайшие 2-3 года. С 2015 года наблюдается очень медленный рост производственного сектора с очень умеренным ростом количества предприятий, занятых сотрудников и объема производства. Важно то, что мелкие производители испытывают незначительный и уменьшающийся спрос на долгосрочные кредиты и займы в целом от банков, что говорит об ограниченности объема инвестиций в малых предприятиях на ближайшее время. В результате, небольшие производственные фирмы все меньше вкладывают в производ-

vulnerable relative to small firms in other industries. Hence, significant growth of the manufacturing sector in Kazakhstan during the short-term perspectives requires additional measures supporting small firms.

References:

1. Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of Kazakhstan (2019). Enterprise Finance. Retrieved from http://stat.gov.kz/faces/publicationsPage/publicationsOper/homeNumbersFinance?_afLoop=9557711819214853#%40%3F_afLoop%3D9557711819214853%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_4. Accessed on 12.05.2019.
2. Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of Kazakhstan (2019). Enterprise Statistics. Retrieved from http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersBusinessRegisters?_afLoop=9557881376868103#%40%3F_afLoop%3D9557881376868103%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_34. Accessed on 12.05.2019.
3. Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of Kazakhstan (2019). Small and GDP Structure Dynamic Tables. Retrieved from http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNationalAccountIntegrated?_afLoop=9558018356663492#%40%3F_afLoop%3D9558018356663492%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_60. Accessed on 12.05.2019.
4. Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of Kazakhstan (2019). Small and Medium Enterprises. Retrieved from http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersSMEnterprises?_afLoop=9557937601263568#%40%3F_afLoop%3D9557937601263568%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_47. Accessed on 12.05.2019.
5. Government.kz (2019). A. Mamin: Kazakhstan's economy grew by 4%. Retrieved from <http://www.government.kz/ru/novosti/1017573-a-mamin-rost-ekonomiki-kazakhstana-sostavil-4.html>. Accessed on 18.05.2019.
6. Kazpravda.kz (2019). The driver of industrialization should be engineering. Retrieved from <https://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/draiverom-industrializatsii-dolzno-stat-mashinostroenie--mamin>. Accessed on 10.05.2019.
7. National Bank of Kazakhstan (2019). Credits issued by banks, by type of economic activity (according to extended classification) and interest rates on them. Retrieved from <https://nationalbank.kz/?docid=3458&switch=russian>. Accessed on 14.05.2019.

THERE IS LITTLE AND DIMINISHING DEMAND BY SMALL MANUFACTURERS ON LONG-TERM LOANS AND ON LOANS IN GENERAL SUGGESTING THAT THE AMOUNT OF PROJECTS FOR THE NEAR FUTURE BY SMALL FIRMS IS VERY LIMITED

ВАЖНО ТО, ЧТО МЕЛКИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛИ ИСПЫТЫВАЮТ НЕЗНАЧИТЕЛЬНЫЙ И УМЕНЬШАЮЩИЙСЯ СПРОС НА ДОЛГОСРОЧНЫЕ КРЕДИТЫ И ЗАЙМЫ В ЦЕЛОМ ОТ БАНКОВ, ЧТО ГОВОРИТ ОБ ОГРАНИЧЕННОСТИ ОБЪЕМА ИНВЕСТИЦИЙ В МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ НА БЛИЖАЙШЕЕ ВРЕМЯ

ство, что негативно скажется на общих показателях отрасли. Небольшие производственные фирмы также имеют тенденцию испытывать значительную волатильность с точки зрения издержек производства и прибыли, что делает их гораздо более уязвимыми по сравнению с небольшими фирмами в других отраслях. Следовательно, значительный рост производственного сектора в Казахстане в краткосрочной перспективе требует дополнительных мер поддержки малых предприятий.

Источники:

1. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Казахстана (2019). Финансы предприятий. Доступен по адресу: http://stat.gov.kz/faces/publicationsPage/publicationsOper/homeNumbersFinance?_afLoop=9557711819214853#%40%3F_afLoop%3D9557711819214853%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_4. Дата обращения: 12.05.2019.
2. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Казахстана (2019). Статистика предприятий. Доступен по адресу: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersBusinessRegisters?_afLoop=9557881376868103#%40%3F_afLoop%3D9557881376868103%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_34. Дата обращения: 12.05.2019.
3. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Казахстана (2019). Динамические таблицы по структуре ВВП. Доступен по адресу: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNationalAccountIntegrated?_afLoop=9558018356663492#%40%3F_afLoop%3D9558018356663492%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_60. Дата обращения: 12.05.2019.
4. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Казахстана (2019). Статистика малых и средних предприятий. Доступен по адресу: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersSMEnterprises?_afLoop=9557937601263568#%40%3F_afLoop%3D9557937601263568%26_adf.ctrl-state%3Du36cnfp6n_47. Дата обращения: 12.05.2019.
5. Government.kz (2019). А. Мамин: Рост экономики Казахстана составил 4%. Доступен по адресу: <http://www.government.kz/ru/novosti/1017573-a-mamin-rost-ekonomiki-kazakhstana-sostavil-4.html>. Дата обращения: 18.05.2019.
6. Kazpravda.kz (2019). Драйвером индустриализации должно стать машиностроение – Мамин. Доступен по адресу: <https://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/draiverom-industrializatsii-dolzno-stat-mashinostroenie--mamin>. Дата обращения: 10.05.2019.
7. Национальный банк Казахстана (2019). Кредиты, выданные банками, по видам экономической деятельности (по расширенной классификации) и ставки вознаграждения по ним. Доступен по адресу: <https://nationalbank.kz/?docid=3458&switch=russian>. Дата обращения: 14.05.2019.

YENİ OLUŞAN TÜRKİSTAN BÖLGESİNDE YATIRIM KONUSU: YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE PERSPEKTİFLER

ZHANDOS RANOV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ЖАҢА ҚАЛЫПТАСҚАН ТҮРКІСТАН АЙМАҒЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛАР: ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛҒАН ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

19 Haziran 2018 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Kurucusu Cumhurbaşkanı - Elbaşı Sayın Nursultan Nazarbayev'in "Kazakistan Cumhuriyeti'nin İdari ve Bölgesel Yapısı Hakkında" kararnameyi imzalamasından sonra Çimkent şehri resmi olarak Cumhuriyet genelinde bir üst statü kazanmıştır ve ülkenin on yedinci bölgesi olmuştur, Türkistan şehri ise bölgenin idari merkezi olarak ilan edilmiştir. Bu değişikliklerden sonra Türkistan bölgesine olan ilgi giderek artmıştır. Adı geçen bölge gün geçtikçe yabancı turistlerin ve yatırımcıların dikkatini çekmektedir.

Türkistan bölgesi ağırlıklı olarak bir tarım bölgesidir. Bölgede, ülkede üretilen tarım ürünlerinin %12.5'i üretilmektedir [1]. Ülke genelinde yetiştirilen pamuğun %100'u, üzümün %72.5'i ve meyve ve sebzelerin %60'ı bu bölgede yetiştirilmektedir. Ayrıca, Türkistan bölgesinde, ülkedeki seraların %80'i bulunmaktadır. Turizm endüstrisi de, bölgesel ekonomide öncelikli sektörlerden bir diğeridir. Bölge merkezine dönüşen Türkistan şehri, aynı zamanda "Batı Avrupa - Batı Çin" uluslararası karayolu üzerinde yer almakta ve Kazakistan'ı Rusya, Kırgızistan, Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkeleriyle bağlamakta olan demiryolu güzergahının üzerinde bulunmaktadır. Bölgede ayrıca, 1000'den fazla tarihsel, kültürel ve arkeolojik mekân, 4 adet özel olarak korunan doğal alan mevcuttur.

Bu nedenlerden dolayı, bölgeye yerli ile ya-

2018 жылы 19 маусымда Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті - Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымы туралы» жарлыққа қол қойғаннан кейін Шымкент қаласы ресми түрде республикалық маңызы бар қаланың мәртебесін алды және еліміздің он жетінші аймағы болды, ал Түркістан қаласы облыс орталығына айналды. Осы өзгерістерден кейін Түркістан облысына назар аудару еселеп өсе бастады. Аталмыш аймақ әрқашан шетелдік туристер мен инвесторлардың назарын барынша аударып келеді.

Түркістан облысы негізінен аграрлық аймақ болып табылады. Облыста елдің барлық ауыл шаруашылығы өнімдерінің 12,5%-ы өндірілді [1]. Елдегі барлық өсірілген мақта 100%, жүзім 72,5% және бақша өнімдері 60% осы аймаққа тиесілі. Сондай-ақ, Түркістан облысында республиканың барлық жылыжайларының 80%-ы орналасқан. Туризм индустриясы өңірлік экономиканың басым салаларының бірі болып табылады. Облыс орталығы Түркістан қаласы, «Батыс Еуропа - Батыс Қытай» халықаралық магистралі бойында және Қазақстанды Ресей, Қырғызстан, Өзбекстан т.б басқа да Орталық Азия мемлекеттерімен байланыстырып отырған теміржолды жалғастыратын маңызды учаскелердің бойында орналасқан. Бүгінгі таңда облыста 1000-нан астам тарихи, мәдени және археологиялық

bancı turistler ve yatırımcılar büyük önem vermektedir. Son üç yılda turist sayısı %25 oranında artmıştır. Potansiyel yatırımcıların ilgisini artırmak amacıyla, 2024 yılına kadar Türkistan bölgesinin sosyal-ekonomik gelişimi üzerinde kapsamlı bir plan hazırlanmıştır [2]. Altı çizilmesi gereken bir nokta da, 2018'de Devlet Cumhurbaşkanı kararıyla Türkistan'da toplam alanı 1,338 hektar olan "Türkistan" adlı özel bir ekonomik bölgenin oluşturulmuş olmasıdır. Söz konusu özel ekonomik bölge, Türkistan şehrinin gelişimini hızlandırmak, kentin turizm potansiyelini artırmak ve rekabetçi turizm altyapısını daha fazla geliştirmek için kurulmuştur. "Türkistan" özel ekonomik bölgesinde sanatoryum tıp merkezleri ve sağlık kompleksleri, idari kompleksler, okullar, hastaneler, müzeler, eğitim kurumları, spor kompleksleri vb. kompleksler inşa edilmektedir [3]. "Türkistan" özel ekonomik bölgesi hakkında çıkarılan Ek Yönetmeliğe göre, 2019'da bölgeye 21 milyar tengeden fazla yatırım çekilecek, 2023 yılına kadar ise bu rakam 40 milyar tengeye ulaşacaktır [3]. Bugünde bölgedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı 130,804'e ulaşmış durumdadır. Bu rakamla bölge, ülke genelinde ikinci sırada yer almaktadır [4].

Türkistan bölgesi, tarım ürünlerinin üretimi açısından, bahsedildiği üzere, en önde gelmektedir. 2018 yılında toplam 542.8 milyar tenge tutarında ürün üretilmiş olup, tarımsal büyüme oranı %105.3 olmuştur. Buna koşut olarak, ihracat hacmi 20.2 milyon dolar artarak 180.9 milyon dolara ulaşmıştır. 2018 yılı sonunda Türkistan bölgesi, ülke genelinde et ihracatı açısından da birinci sırada yer almış ve bölgenin toplam et ihracatı içindeki payı %54 olarak gerçekleşmiştir [4]. Bununla beraber bölge işletmecilerine uygun koşullar yaratmak için bölgede "Türkistan Dijital Ticaret" projesi de hayata geçirilmektedir. Bu proje

19 HAZİRAN 2018 TARİHİNDE KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ KURUCU CUMHURBAŞKANI - ELBAŞI SAYIN NURSULTAN NAZARBAYEV'İN "KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN İDARİ VE BÖLGESEL YAPISI HAKKINDA" KARARNAMEYİ İMZALAMASINDAN SONRA ÇİMKENT ŞEHİRİ RESMİ OLARAK CUMHURİYET GENELİNDE BİR ÜST STATÜ KAZANMIŞTIR-VE ÜLKENİN ON YEDİNCİ BÖLGESİ OLMUŞTUR, TÜRKİSTAN ŞEHİRİ İSE BÖLGENİN İDARİ MERKEZİ OLARAK İLAN EDİLMİŞTİR

2018 ЖЫЛЫ 19 МАУСЫМДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҰҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ - ЕЛБАСЫ НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ «ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК-АУМАҚТЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ ТУРАЛЫ» ЖАРЛЫҚҚА ҚОЛ ҚОЙҒАННАН KEЙІН ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ РЕСМИ ТҮРДЕ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ БАР ҚАЛАНЫҢ МӘРТЕБЕСІН АЛДЫ ЖӘНЕ ЕЛІМІЗДІҢ ОН ЖЕТІНШІ ЙМАҒЫ БОЛДЫ, АЛ ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫ ОБЛЫС ОРТАЛЫҒЫНА АЙНАЛДЫ

орындар, 4 арнайы қорғалатын табиғи аумақтар бар.

Осы себептерге байланысты облысқа мемлекеттік және шетелдік туристер мен инвесторлар үлкен назар аударады. Соңғы 3 жылда туристер саны 25% артты. Потенциалды инвесторлар үшін тартымдылықты арттыру мақсатында 2024 жылға дейін Түркістан аймағын әлеуметтік-экономикалық дамытудың кешенді жоспары әзірленген [2]. Атап айтатын бір жайт, 2018 жылы Мемлекет басшысының жарлығымен Түркістанда «ТҮРКІСТАН» арнайы экономикалық аймағы құрылды.

sayesinde işletmecilere ürünleri e-ticaret sistemi aracılığıyla dış pazarlara ulaştırma fırsatı verilmektedir.

Öte yandan, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik çalışmaları geliştirmek için 2018'den itibaren Türkistan bölgesinde "Turkistan Invest" özel devlet şirketi faaliyet göstermeye başlamıştır. Şirketin temel amacı, yatırım projelerinin başlatılmasından itibaren kullanıma sunulmasına kadar olan süreci yönetmektir. Şu anda "Turkistan Invest" yatırım şirketi, toplam tutarı 1.147 milyar dolar değerinde Türkiye, Rusya, Almanya, Fransa, Singapur, Polonya, Çin ve Özbekistan gibi ülkelerden 24 büyük yatırım projesini desteklemekte ve toplamda 14 binden fazla kişiye istihdam etmektedir. Ay-

Оның ауданы 1,338 гектар. «ТҮРКІСТАН» арнайы экономикалық аймағы Түркістан қаласының дамуын жеделдету, қаланың туристік әлеуетін арттыру және бәсекеге қабілетті туристік инфрақұрылымды одан әрі дамыту үшін құрылған. «ТҮРКІСТАН» арнайы экономикалық аймағында санаториялық-курорттық құрылыстар және сауықтыру кешендері, әкімшілік кешендер, мектептер, ауруханалар, мұражайлар, оқу орындары, спорттық кешендер және т.б. салынуда [3]. «ТҮРКІСТАН» арнайы экономикалық аймағы туралы ережесінің қосымшасына сәйкес, өңірге 2019 жылы 21 млрд. теңгеден астам инвестиция тартылатын болады, ал 2023 жылға қарай бұл көр-

rica, 2018'de Түркістан'da ilk kez "Eski Түркістан – Yeni Fırsatlar" adlı Uluslararası Yatırım ve Turizm Forumu gerçekleşmiş ve onlarca ülkeden 200'den fazla delege katılmıştır. Forumun ana sonucu olarak Түркістан Büyükşehir Belediyesi ile İran, Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Rusya, BAE, Malezya, İtalya, Polonya, Çin gibi birçok ülkelerin yatırımcıları arasında 19 adet mutabakat anlaşması imzalanmıştır.

2018 yılında bölgeye 288.1 milyar tenge yatırım yapılmıştır [5]. 2020 yılına kadar bölgedeki mal üretimi ve hizmet hacminin 16.8 milyar tengeye, 2021 yılında 17.2 milyar tengeye, 2022 yılında 19.3 milyar tengeye ve 2023 yılında 21 milyar tengeye ulaşması beklenmektedir [6].

Genel olarak, Güney Kazakistan bölgesinin idari merkezinin Çimkent'ten Түркістан'a transfer edilmesi, ülkede bölgesel gelişmişlikte adalet sağlanmasına yönelik olarak, Kazakistan Cumhuriyeti Kurucu Cumhurbaşkanı – Elbaşı Nursultan Nazarbayev tarafından alınan mantıklı ve yerinde bir karar olarak nitelendirilmelidir. Bu kararla Түркістан şehri, önümüzdeki yıllarda en azından Çimkent seviyesine ulaşma imkânı olan büyük bir pers-

setkiş 40 млрд. теңгеге жетеді [3]. Бүгінгі күні аймақтағы шағын және орта бизнес субъектілерінің саны 130,804-ке жетті. Бұл көрсеткіш бойынша облыс елімізде екінші орында тұр [4].

Түркістан облысы ауылшаруашылық өнімдерін өндірумен көшбасшы болып келеді. 2018 жылы осы салада 542,8 млрд. теңге көлемінде өнім өндірілді, оның өсімі 105,3%-ды құрады. Экспорт көлемі 20,2 млн. долларға ұлғайып, 180,9 млн. долларды құрады. Өткен жылдың соңында Түркістан облысы республика бойынша ет экспорттаудан бірінші орында болып, жалпы ет экспортындағы облыстың үлесі 54%-ды құрады [4]. Сондай-ақ облыс кәсіпкерлеріне қолайлы жағдай жасау үшін өңірде «Turkestan Digital Trade» жобасы іске асырылып келеді. Бұл жоба арқылы кәсіпкерлер өз өнімін электронды сауда жүйесі арқылы шетелдік нарыққа шығуға мүмкіндік алып отыр.

Инвестициялық ортаны жақсарту жөніндегі жұмысты күшейту үшін 2018 жылдан бастап Түркістан облысында «Turkistan Invest» мамандандырылған мемлекеттік

bishkekchanka.kg

pektife sahip bir şehir haline gelmiştir. Gelecekte Türkistan, güçlü bir bölge haline gelerek ülkenin genel sosyal-ekonomik gelişimini olumlu biçimde etkileyecektir. Çimkent ve Türkistan şehirleri, Kazakistan'ın güney bölgesinin turistik ve ekonomik merkezleri halini alarak eş zamanlı kalkınmaya devam edecektir. Bu gelişme aşamasında Türkistan bölgesi devletin özel kontrolü altında desteklenecektir [6].

Kısa vadeli perspektifte bakıldığında, yerel yöneticilere Türkistan şehrinin ve tüm Türkistan bölgesinin yapılandırılmasını ve bu kalkınma penceresinden yararlanabilmesine yönelik bir altlık sağlanması için net bir görev belirlenmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımcıların rahat bir şekilde ticareti yürütmesi için ve bölgenin kalkınması için tüm koşullar sağlanacaktır. Bölgenin kalkınması için devlet tarafından tahsis edilen bütçe payı derhal serbest bırakılacak ve daha önce bütçeden aktarılan kaynaklarla karşılaştırılmayacak derecede de fazla olacaktır. Daha önceki projeler yıllar sürmüş ise de, şimdi tüm projelerin hızlı ve zamanında uygulanması ilkesi benimsenmiştir. Bölgesel bütçe ile doğrudan yatırımlardaki artış Türkistan

**POTANSİYEL
YATIRIMCILARIN
İLGİSİNİ ARTIRMAK
AMACIYLA 2024
YILINA KADAR
TÜRKİSTAN
BÖLGESİNİN SOS-
YAL-EKONOMİK
GELİŞİMİ ÜZERİNDE
KAPSAMLI BİR PLAN
HAZIRLANMIŞTIR**

**POTENCIALDЫ
ИНВЕТОРЛАР ҮШІН
ТАРТЫМДЫЛЫҚТЫ
АРТТЫРУ
МАҚСАТЫНДА
2024 ЖЫЛҒА
ДЕЙІН ТҮРКІСТАН
АЙМАҒЫН
ӘЛЕУМЕТТІК-
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ДАМУДЫҢ
КЕШЕНДІ ЖОСПАРЫ
ӘЗІРЛЕНГЕН**

компаниясы жұмыс істей бастады. Компанияның негізгі міндеті - инвестициялық жобаларды іске қосудан бастап пайдалануға беруге дейінгі үрдіске жетекшілік ету. Қазіргі уақытта «Turkistan Invest» инвестициялық компаниясы, жалпы сомасы 1,147 млрд. долларды құрайтын және 14 мыңнан астам адамды жұмыспен қамтитын, Түркия, Ресей, Германия, Франция, Сингапур, Польша, Қытай және Өзбекстан сияқты елдерден 24 ірі инвестициялық жобаны қолдайды. Бұдан басқа, 2018 жылы Түркістан қаласында алғаш рет «Ежелгі Түркістан - жаңа мүмкіндіктер» атты Халықаралық инвестициялық және туризм форумы өтіп, ондаған елден 200-ден астам делегат қатысты. Форумның басты нәтижесі ретінде Түркістан қаласының әкімдігі мен Иран, Түркия, Чехия, Ресей, БАӘ, Малайзия, Италия, Польша, Қытай сияқты бірнеше елдің инвесторлары арасында 19 меморандумға қол қойылды.

2018 жылы облысқа 288,1 млрд. теңге инвестиция тартылды [5]. 2020 жылға қарай тауар өндіру мен қызмет көрсету көлемі 16,8 млрд.

бөлgesinin kalkınmasında büyük bir etki yaratmaya başlamış durumdadır. Buna göre, Ocak-Nisan 2019'da Türkistan bөлgesinde birincil sermayeye yapılan yatırım hacmi 60.404.3 milyon tengeyi bulmuştur. Bu, 2018 Ocak-Nisan aylarına göre %132.9'luk bir artış anlamına gelmektedir. 2019 yılı belirtilen aylarında bөлgeye yapılan yatırım: sanayi alanında %34.1; emlak işlemleri alanında %21.7; eğitim alanında %14.3; tarım, ormancılık ve balıkçılık alanında %11.2 olarak dağılmıştır. Bu rakamlara bakılacak olursa gelecekteki bөлge ekonomisi sadece tarım sektörü üzerinde değil, çeşitlendirilmiş biçimde, tüm yönlerde gelişecektir. [7].

Sonuç olarak, bütün bunlar vergi gelirinin artışına, ek iş yerlerinin, hizmetler ile projelerin gelişmesine, ayrıca bөлgede ve ülke genelinde kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır.

теңгеге, 2021 жылы 17,2 млрд. теңгеге, 2022 жылы 19,3 млрд. теңгеге, ал 2023 жылы 21 млрд. теңгеге жететін болады [6].

Жалпы алғанда, Оңтүстік Қазақстан облысының әкімшілік орталығын Шымкенттен Түркістан қаласына көшіру Қазақстан республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың дана да дұрыс шешімі деп айтуға болады. Түркістан қаласы болашағы зор, алдағы жылдары Шымкенттің деңгейіне жету мүмкіндігіне ие үлкен перспективасы бар қала. Болашақта Түркістан қуатты аймаққа айналып, нәтижесінде бүкіл еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер ететін болады. Шымкент және Түркістан қалалары оңтүстік Қазақстанның туристік және іскерлік орталығына айналып, параллель дамиды болады. Бұл даму сатысында Түркістан облысы мемлекеттің ерекше бақылауында [6].

**ГҮНЕЙ KAZAKISTAN
BÖLGESİNİN İDARİ
MERKEZİNİN
ÇİMKENT'TEN
TÜRKİSTAN'A
TRANSFER EDİLMESİ,
ÜLKEDE BÖLGESEL
GELİŞMEDE ADALET
SAĞLANMASINA
YÖNELİK OLARAK,
KAZAKISTAN
CUMHURİYETİ
KURUCU CUMHUR-
BAŞKANI – ELBAŞI
NURSULTAN
NAZARBAYEV
TARAFINDAN
ALINAN MANTIKLI VE
YERİNDE BİR KARAR
OLARAK NİTELENDİ-
RİLMELİDİR**

**ОҢТУСТІК
ҚАЗАҚСТАН
ОБЛЫСЫНЫҢ
ӘКІМШІЛІК
ОРТАЛЫҒЫН
ШЫМКЕНТТЕН
ТҮРКІСТАН
ҚАЛАСЫНА КӨШІРУ
ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ-
НЫҢ ТҰҒЫШ
ПРЕЗИДЕНТІ -
ЕЛБАСЫ НҰРСҰЛТАН
НАЗАРБАЕВТЫҢ
ДАНА ДА ДҰРЫС
ШЕШІМІ ДЕП
АЙТУҒА БОЛАДЫ**

Қысқа мерзімді перспективада жергілікті атқарушы органдарға Түркістан қаласын жаңа қала ретінде және бүкіл Түркістан аймағын уақтылы жаңғыртуды қамтамасыз ету үшін нақты міндет қойылды. Сонымен қатар, шетелдік инвесторлардың қолайлы бизнес жүргізуі үшін және аймақтың дамуы үшін барлық жағдайлар жасалатын болады. Облыстың дамуы үшін мемлекет тарапынан бөлінетін қаражат деңгейі дереу және бұрын бюджеттен алынған қаражаттармен теңдестірілмейтін болады. Егер бұрынғы жобалар көп жылдар бойы кезең-кезеңімен жүзеге асырылса, қазір ол тез және өз уақытында жүзеге асатын болады. Облыстық бюджетпен тікелей инвестициялардың артуы Түркістан аймағын дамытуға үлкен әсерін тигізетін болады. Осыған сәйкес, 2019 жылдың қаңтар-сәуір айларында Түркістан облысы бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялардың көлемі 60,404,3 млн теңгені құрады. Бұл 2018 жылдың қаңтар-сәуір айларымен салыстырғанда 132,9% құрады. 2019 жылдың көрсетілген айларында облысқа салынған инвестициялардың үлесі: өнеркәсіп саласына – 34,1%; жылжымайтын мүлікпен жасалатын операцияларға – 21,7%; білім беру – 14,3%; ауыл, орман және балық шаруашылығына – 11,2% келеді [1]. Бұл көрсеткіштерге қарайтын болсақ, келешекте өңір экономикасы тек аграрлық сала ғана емес, сонымен қатар, жан-жақты диверсификацияланған бағытта дамиды болады [7].

Қорытындылай келгенде, мұның бәрі салық кірісінің өсуіне, қосымша жұмыс орындарының, қызметтер мен жобалардың өсуіне, сонымен қатар, аймақтағы және тұтас елдегі даму мен экономикалық өсуге оң ықпал етеді.

Kaynaklar:

1. Inform.kz (2018). Türkistan'da yatırım ve turizm artacaktır. Alınan yer: https://www.inform.kz/ru/turkestan-poluchit-investicii-i-potok-turistov-ekspert_a3295060, Erişim tarihi: 13.05.2019.
2. Zakon.kz (2019). 2024'e kadar Türkistan Bölgesi'nin sosyo-ekonomik gelişme planı onaylanmıştır. Alınan yer: <https://www.zakon.kz/4955359-utverzhen-kompleksnyy-plan-sotsialno.html>, Erişim tarihi: 13.05.2019.
3. Vlast.kz (2019). 2019 yılında özel "TÜRKİSTAN" ekonomik bölgesine 21 milyar tenge yatırım yapılacaktır. Alınan yer: <https://vlast.kz/novosti/30336-21-mlrd-tenge-investicij-namereny-privlec-v-sez-turkistan-v-2019-godu.html>, Erişim tarihi: 14.05.2019.
4. Forbes.kz (2019). Türkistan Bölgesi'nde Bölgesel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1,1 trilyon tengeyi oluşturmuştur. Alınan yer: https://forbes.kz/news/2019/02/15/newsid_193094, Erişim tarihi: 16.05.2019.
5. Spk-turkistan.kz (2018). «TURKISTAN INVEST» 507 milyar tenge değerinde 19 büyük proje gerçekleştirecektir. Alınan yer: <http://spk-turkistan.kz/news/turkistan-invest-realizuyet-19-krupnykh-proyektov-na-summu-507-mlrd-tenge>, Erişim tarihi: 17.05.2019.
6. Kapital.kz (2018). Shymkent ve Türkistan'a yeni bir statü ne verecektir? Alınan yer: <https://kapital.kz/economic/70262/chto-dast-shymkentu-i-turkestanu-novyy-status.html>, Erişim tarihi: 17.05.2019.
7. Stat.gov.kz (2019) Kazakhstan Cumhuriyeti Ulusal Ekonomi Bakanlığı'nın İstatistik Komitesi verileri. Alınan yer: <http://stat.gov.kz/region/20243032/news/ESTAT309578>, Erişim tarihi: 19.05.2019.

**BÖLGESEL BÜTÇE İLE
DOĞRUDAN YATI-
RIMLARDAKİ ARTIŞ
TÜRKİSTAN BÖLGESİ-
NİN KALKINMASINDA
BÜYÜK BİR ETKİ
YARATMAYA
BAŞLAMIS
DURUMDADIR**

**ОБЛЫСТЫҚ БЮД-
ЖЕТ ПЕН ТІКЕЛЕЙ
ИНВЕСТИЦИЯЛАР-
ДЫҢ АРТУЫ
ТҮРКІСТАН
АЙМАҒЫН ДАМУ-
ТУҒА ҮЛКЕН ӘСЕРІН
ТИПЗЕТІН БОЛАДЫ**

Дереккөз:

1. Inform.kz (2018). Түркістанда инвестиция мен туризм өседі. Сілтеме: https://www.inform.kz/ru/turkestan-poluchit-investicii-i-potok-turistov-ekspert_a3295060. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
2. Zakon.kz (2019). 2024 жылға дейін Түркістан аймағының әлеуметтік-экономикалық даму жоспары бекітілді. Сілтеме: <https://www.zakon.kz/4955359-utverzhen-kompleksnyy-plan-sotsialno.html>. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
3. Vlast.kz (2019). 2019 жылы «ТҮРКІСТАН» экономикалық аймағына 21 млрд.тенге инвестиция салынады. Сілтеме: <https://vlast.kz/novosti/30336-21-mlrd-tenge-investicij-namereny-privlec-v-sez-turkistan-v-2019-godu.html>. Қаралған уақыты: 14.05.2019.
4. Forbes.kz (2019). Түркістан аймағында жалпы өңірлік ішкі өнім 1,1 триллион теңгені құрады. Сілтеме: https://forbes.kz/news/2019/02/15/newsid_193094. Қаралған уақыты: 16.05.2019.
5. Spk-turkistan.kz (2018). «TURKISTAN INVEST» құны 507 млрд. теңге болатын 19 ірі жобаны жүзеге асырады. Сілтеме: <http://spk-turkistan.kz/news/turkistan-invest-realizuyet-19-krupnykh-proyektov-na-summu-507-mlrd-tenge>. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
6. Kapital.kz (2018). Шымкенттің және Түркістанның жаңа мәртебесі қандай болады? Сілтеме: <https://kapital.kz/economic/70262/chto-dast-shymkentu-i-turkestanu-novyy-status.html>. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
7. Stat.gov.kz (2019). Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистикалық комитетінің деректері. Сілтеме: <http://stat.gov.kz/region/20243032/news/ESTAT309578>. Қаралған уақыты: 19.05.2019.

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДА «ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН» МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ

DAULET ZHAILYBAYEV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

TÜRKİSTAN BÖLGESİNDE «DİJİTAL KAZAKİSTAN» DEVLET PROGRAMI'NIN UYGULAMAYA GEÇMESİ

Соңғы кездегі әлемдегі өзгерістер мен жаһандық бетбұрыстар еліміздің барлық өңірлеріне жетіп үлгерді. Бұл үрдістердің негізгі сипаты мемлекеттің кейінгі жылдары қолға алып отырған стратегиялық бағдарламаларынан көрініс табады.

Бұл 2005–2007 жж. Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен іске асырылған «электронды Үкімет» мемлекеттік бағдарламасына негіз болды. Бағдарлама мазмұны жағынан 8 бағыттан тұрды [1]. Бағдарламаның бағыттары мемлекеттік органдардың электронды қызметін қалыптастыру мен дамыту болды. Сонымен қатар, бағдарламада мемлекеттік қызметтер арасында электронды қарым-қатынас орнату үшін базалық дайындық жасау қажеттігі алға тартылды. Бұл мемлекеттік органдар ұсынатын қызметтердің қол жетімді және сапалы болуын қамтамасыз ету еді. Сонымен қатар, осы бағдарламаның жалғасы ретінде 2013 жылы «Ақпараттық Қазақстан - 2020» атты мемлекеттік бағдарламасы қабылданды [2]. Бұл бағдарлама төрт негізгі бағыттан тұрды. Соның үшінші бағыты «қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуы үшін

**TÜRKİSTAN
OBLYSYNDA 2020
JYLFA DEYİN
MEMLEKETTIK
QYZMET KÖRSETUDİ
90% ELEKTRONDY
JUYEGE KÖŞIRU
KÖZDELGEN**

**TÜRKİSTAN
BÖLGESİNDE 2020
YILINA KADAR KAMU
HİZMETLERİNİN
%90'INA KADAR
DİJİTAL SİSTEME
AKTARILMASI
PLANLANMIŞTIR**

Dünyadaki son деğişіклікler ve küresel gelişmeler ölkemizin tüm bölgelerine ulaşmıştır. Bu eğilimlerin temel özelliği, devletin gelecek yıllarda üstlenilen stratejik programlarına yansımıştır.

Bu proje 2005-2007 yılların N.A. Nazarbayev'in uygulamaya geçirdiği "Dijital Hükümet" devlet programına temel oldu. Programın içeriği 8 yönden oluşuyordu [1]. Programın yönüleri, devlet kurumlarının dijital hizmetlerinin oluşturması ve geliştirilmesiydi. Ayrıca, program devlet hizmetleri arasında dijital ilişkileri kurmak için veri tabanı hazırlık gereksinimi ileri sürdü. Bu, devlet kurumları tarafından sağlanan hizmetlerin erişilebilir ve kaliteli olmasını sağlamasıydı. Ayrıca, bu programın devamı olarak, 2013 yılında "İnformasyon Kazakistan - 2020" adlı devlet programı kabul edilmiştir [2]. Bu program dört ana yönden oluşmaktadır. Programın üçüncü yönü "toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimi için bir informasyon ortamının oluşturulması" olarak gösterilmiştir. Buna yönelik, çeşitli alanların informasyon veri tabanını genişletmek için, dijital ekonomiyi oluşturmak gerekiyordu. Sonuç olarak, devlet kurumları kademli olarak dijital formata geçmeye başladı. Ancak, 2017 yılında Elbası N.A. Nazar-

ақпараттық орта құру» деп көрсетілді. Осы бағыт бойынша әртүрлі салалардың ақпараттық базасын кеңейту, электронды экономиканы қалыптастыру қажет болды. Нәтижесінде мемлекеттік органдардың қызметтері бірте-бірте электронды форматқа көше бастады. Алайда, 2017 жылы Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Жолдауында көрсетілген бағдарламаларды әрі қарай жетілдіру үшін «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдау қажеттігін көрсетті. Бағдарламаның негізгі мәні елдің барлық ірі, шешуші салаларында озық технологияларды енгізіп, оны сандық форматта жүйелеу болып табылады. Ал, оның жүзеге асыру шараларын негізгі бес бағытқа бөліп қарастырды [3].

Бағдарлама бағыттарына сәйкес Қазақстанның түрлі аймақтарында өзіндік дәрежеде іске асырылып келеді. Соның ішінде Түркістан облысы мемлекеттік бағдарламаны іске асыруда белсенділік танытып отыр. Мысалы, қазіргі кезде өңір бойынша 300-ден аса мемлекеттік қызмет көрсетілсе соның 82%-дан астамы электронды түрде көрсетіледі. Бұл тұрғыда өңірде электронды үкімет (E.gov) жүйесі іске қосылған. Сонымен қатар, халыққа қызмет көрсету орталықтарындағы қызметтер, электронды қолтаңбалар алу жүйелері іске қосылған

bayev'in armağanın'da belirtilen programların daha da iyileştirilmesi için «Dijital Kazakistan» devlet programının kabul edilmesi gerekliliğini gösterdi. Programın amacı, ülkenin tüm kilit alanlarında ileri teknolojiye dahil etmek ve dijital formata aktarmaktır. Ve bunun uygulamaya geçirilmesini beş yönlü olarak inceledi [3].

Programa uygun olarak Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde kendi derecesine göre uygulanmaktadır. Özellikle, Türkistan bölgesi devlet programının uygulanmasında aktif olarak yer almaktadır. Örneğin, şu anda bölgede 300'den fazla kamu hizmeti veriliyorsa onun %82'den fazlası dijital olarak sağlanmaktadır. Bu bağlamda, bölgede (E.gov) sistemi başlatılmıştır. Ayrıca, kamu hizmet merkezlerindeki hizmetler, elektronik imza toplama sistemleri uygulanmaktadır [4]. Bu bağlamda, Türkistan bölgesinde 2020 yılına kadar kamu hizmetlerinin %90'ına kadar dijital sisteme aktarılması planlanmıştır.

2018 yılında, Türkistan belediye başkanlığı, bölgedeki dijitalleşme projelerine koordinasyon ve uzman desteği sağlamak için «Türkistan» İKK" veri tabanlı dijitalleşme merkezi kurdu. Şu anda, belirtmiş olan merkezde "Dijital Kazakistan" devlet programı çerçevesinde 15'ten fazla uluslararası ve Kazakistanlı

[4]. Осыған сәйкес Түркістан облысында 2020 жылға дейін мемлекеттік қызмет көрсетудің 90% электронды жүйеге көшіру көзделген.

2018 жылы Түркістан облысы әкімдігі өңірдегі цифрландыру жобаларын үйлестіріп, сараптамалық қолдау көрсету және жобаларға бағыттар беру үшін «Түркістан» ИКК» базасында цифрландыру орталығын құрды. Қазіргі кезде бұл орталықта «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру аясында 15-тен астам халықаралық және қазақстандық IT компанияларымен меморандумға қол қойған. Орталықтың 2021 жылға дейінгі жоспарында 28 ірі жобаны жүзеге асыру жоспарланған. Оның ішінде Ұлттық Геоақпараттық жүйесінің бөлігі ретінде Түркістан облысының Бірыңғай геопорталын құру болып табылады [5]. Сондай-ақ бағдарламаны жеделдету мақсатында облыс аумағында 6 IT сыныбы ашылған және бұл көрсеткіш 2020 жылға 106 IT сыныпқа толықтырылатыны көзделіп отыр [6]. Бұл іс-шаралар аталмыш бағдарламаны оңтайлы іске асыруға бағытталған негізгі қадамдар болып табылады.

Қазіргі кезде Түркістан облысында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру бірқатар бағыттар бойынша жүзеге асырылып келеді. Оның ішінде: білім беру саласы, денсаулық сақтау қызметі, жер учаскелері туралы ақпараттар, қауіпсіздік, әлеуметтік сала, агро-өнеркәсіп және т.б. салаларда қарастырылады.

Білім беру саласы бойынша балаларды балабақшаға және мектепке қабылдау электронды өтініштер арқылы жүргізіледі. Осы уақытқа дейін 98,172 өтініш түсіп, сол арқылы 30,645 бала балабақшаларға орналастырылған. Бұл жүйе орта білім беретін мектептерде

**ОСЫ ЦИФРЛЫ
ИНФРАҚҰРЫЛЫМ-
ДЫ ДАМУДЫҢ
ЖАЛҒАСЫ РЕТІНДЕ
ТҮРКІСТАН
ОБЛЫСЫНДА 79
РАДИО-ТЕЛЕДИДАР
СТАНЦИЯСЫ
САЛЫНЫП,
МОДЕРНИЗАЦИЯ-
ЛАНДЫ**

**BU DİJİTAL ALTYAPI
GELİŞİMİNİN DEVAMI
OLARAK TÜRKİSTAN
BÖLGESİNDE 79 RAD-
YO VE TELEVİZYON
İSTASYONU İNŞA
EDİLDİ VE MODERNİ-
ZE EDİLDİ**

IT şirketler ile mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Merkez, 2021 yılına kadar 28 büyük projeyi uygulamayı planlıyor. Özellikle, Ulusal Coğrafi informasiyon sisteminin parçası olarak Türkistan bölgesinin düzenli Geoportall kurulmasını amaç edinmekte [5]. Bununla birlikte öngörülen programı hızlandırmak amacıyla bölge çerçevesinde 6 IT sınıfı açıldı ve bu uygulama 2020'de 106 IT sınıfa kadar yükseleceği planlanmaktadır [6]. Bu faaliyetler, programın en iyi şekilde uygulanmasına yönelik kilit adımlardır.

Şu anda, Türkistan bölgesinde "Dijital Kazakistan" devlet programının uygulanması birçok yönde gerçekleştirilmektedir. Onun içinde: eğitim alanı, sağlık hizmetleri, arsalar hakkında bilgiler, güvenlik, sosyal alan, tarımsal sanayi vb. alanlar olarak araştırılmaktadır.

Eğitim alanı boyunca çocukları anaokula ve okula, kabul etmek için dijital dilekçeler yoluyla başvurulacak. Bugüne kadar 98.172 başvuru yapılmış, bu sayede anaokullarına 30.645 çocuk yerleştirilmiştir. Bu sistem ortaokullarda ilkökul sınıflarına dahil edilmiştir. Aynı zamanda, bu sistem kapsamında pedagojik uzmanları'da işe almaya başlamıştır. Örneğin, 2018'de 1010 açık sınav gerçekleştirildi; bunlardan 654 kişi dijital sistem aracılığıyla işe alındı. Bu Bölge kapsamında işveren ve işe yerleşen arasındaki yolsuzluğu %80 oranında azalttı. Ayrıca, profesyoneller arasında mesleki bir rekabetsizlik başlattı. Bölgedeki 902 okuldan 775'i, yani %86,1'i internete bağlı. Bunlardan 735 okulun «WI-FI» ağısı bulunmaktadır. Ancak, bu bölgenin eğitim sisteminde bilgisayarlaşma sorununun tamamen çözümü anlamına gelmez. Örneğin, bölgedeki okullarda 40 binden fazla bilgisayar var. Bu, ortalama hesaplama 10,6 öğrenci bir bilgisayarı kullanabilir anlamına gelir. Yani, dijital sistemin yanı sıra teknik donanımın da göz önüne alın-

бастауыш сыныптар үшін енгізілген. Сонымен қатар, осы жүйе арқылы педагог мамандарды жұмысқа қабылдау шаралары да басталып кеткен. Мысалы, 2018 жылдың ішінде 1010 ашық конкурс өткізіліп, соның 654 адам электрондық жүйе арқылы жұмысқа орналасқан. Бұл облыс көлеміндегі жұмыс беруші мен жұмысқа орналасушы арасындағы жемқорлықты 80%-ға жойған. Сонымен қатар, мамандар арасында кәсіби бәсекелестік орнатып отыр. Облыстағы 902 мектептің 775-і яғни, 86,1% интернет желісіне қосылған. Оның ішінде 735 мектепте «WI-FI» желісімен қамтылған. Алайда, бұл облыстағы білім жүйесіндегі компьютермен қамту мәселесін толық шешті деген сөз емес. Мысалы, облыс мектептерінде 40 мыңнан астам компьютер бар. Бұл бір компьютерді орта есеппен 10,6 оқушы пайдаланады деген сөз. Яғни, электронды жүйені іске асырудан бөлек техникалық жабдықтауды да қарастыру қажеттігін көрсетеді.

Мемлекеттік бағдарлама аясында облыстағы Аграрлық колледжде студенттерге қызмет көрсету орталығы ашылды. Бұл студенттердің 40-тан астам мемлекеттік қыз-

масı gerekmektedir.

Devlet programı çerçevesinde, bölgedeki Tarım Koleji'nde öğrenci hizmet merkezi açıldı. bu öğrencilerin 40'tan fazla kamu hizmetlerine dijital sistemler aracılığıyla erişebildiğini göstermektedir. Aynı zamanda, merkez öğrencilerin eğitim sistemi ile ilgili birçok sorununu çözecektir. Belirtilmiş kolej, öğrenciler için "SMART kolej" programını başlattı [7]. Uygulanan işlemler öğrencilerin etkili bir şekilde bilgi edinmelerini sağlar.

Bölgenin sağlık sistemi işlerinde de «Dijital Kazakistan» devlet programının gereklilikleri dahil edilmiştir. Bu, bölgedeki 69 polikliniğini dijital tıbbi bilgi sistemlerine dahil edilmesiyle bilinmektedir. Bu sistem ile doktordan randevu almak ve klinik kaydı sağlamak dijital formatta gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda halkın tıbbi yardım için randevu almalarını ve etkili tıbbi tedaviye erişmelerine kolaylık sağlamaktadır.

Bu programın ana göstergelerinden biri, bölgedeki 15 ilçenin, 181 köyün ve 834 yerleşimin haritasını dijital formata aktarması olarak bilinmektedir. Bu bağlamda, bölgedeki her

метті электронды жүйе арқылы ала алатының көрсетеді. Сонымен қатар, студенттердің оқу жүйесі бойынша көптеген мәселелерді осы орталық арқылы шешетін болады. Аталмыш колледжде студенттерге арналған «SMART-колледж» бағдарламасы енгізіліп отыр [7]. Іске асырылып отырған бұл шаралар студенттердің білімді жан-жақты тиімді алуына мүмкіндік беріп отыр.

Облыстағы денсаулық сақтау жүйесі жұмысына да «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының талаптары енгізілген. Бұл өңірдегі 69 емхананың электрондық медициналық ақпараттық жүйесіне енгізілгенінен көрініс табады. Бұл жүйе арқылы дәрігерге жазылу, дәрігерді үйге шақыру, емханаға тіркелу шаралары электронды форматта жүргізіліп келеді. Сонымен қатар, халықтың медициналық көмекке кезекке тұру және тиімді медициналық қызмет көрсетуге қол жеткізуге жағдай жасап отыр.

Бұл бағдарламаның негізгі көрсеткішінің бірі облыс құрамындағы 15 аудан, 181 ауылдық округтер және 834 елді мекеннің картасын цифрлы форматқа көшіруі болып табылады. Осы бойынша облыс көлеміндегі әрбір нысанның деректері толықтырылып отырады. Өз кезегінде бұл бастама өңірдегі елді мекендердің инфрақұрылымын оңтайлы шешуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыда мемлекеттік бағдарламаға сәйкес Түркістан қаласында «Smart City» жобасы қолға алынып келеді. Бұл қала ішінде «ақылды аялдамалардың» пайда болуына негіз болады. Ақылды аялдамаларда арнайы WI-FI, кондиционерлермен жабдықталады. Сонымен қатар, Түркістан қаласында 10 көп қабатты тұрғын үй таңдап алынып «E-Shanyraq» жүйесіне интеграциялау жұмыстары жүргізілу-

**2019 ЖЫЛДЫҢ
АҚПАН АЙЫНАН
БАСТАП ТҮРКІСТАН
ОБЛЫСЫНДА
«TURKESTAN DIGITAL
TRADE» САУДА
АЛАҢЫ ҚҰРЫЛЫП,
ЖҰМЫС ІСТЕЙ
БАСТАДЫ**

**2019 ЙІЛІНІН
ШҮБАТ АЙЫНДАН
ІТІБАРЕН ТҮРКІСТАН
БӨЛГЕСİNДЕ
«TURKESTAN DIGITAL
TRADE» АЛІШВЕРІШ
MERKEZІ KURULUP,
ÇALIŞMAYA BAŞLADI**

nesnenin verileri eklenecektir. Bu girişim bölgedeki yerleşim birimlerinin altyapısının çözülmesine yardımcı olacaktır.

Bu çerçevede devlet programına göre, “Smart City” projesi Türkistan şehrinde uygulanmaktadır. Bu şehirde “akıllı durakların” ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Akıllı duraklarda özel WI-FI klima ile donatılacaktır. Ayrıca, Türkistan şehrinde 10 çok katlı apartman, seçerek “E-Shanyraq” sistemine entegre işlevleri gerçekleştirilmektedir. Bu sistem apartmanın su, ısı ve elektrik enerji kaynaklarını uzaktan kontrolünü sağlar. Ayrıca, bu sistem sadece konutların hizmet ödemelelerini düzenlemekle kalmayacak, aynı zamanda söz konusu mühendislik sistemlerinin kusurlarını uzaktan belirleyecektir. Ayrıca, Türkistan’da “Akıllı Şehir” kavramı altında “güvenli bahçe” ve “akıllı aydınlatma” gibi temel projeler devam etmektedir. Bu proje kent sakinlerinin güvenliğini ve rahatını sağlamak için tasarlanmış bir projedir [8].

Bu dijital altyapı gelişiminin devamı olarak Türkistan Bölgesinde 79 radyo ve televizyon istasyonu inşa edildi ve modernize edildi. Bu, bölgedeki 880 yerel bölgeyi kaliteli dijital yayımla kapasayacaktır. Yani il halkının %99,8 oluşturmaktadır. Şu anda Türkistan kentinin sakinleri için 27 kanal, ve bölgesel olarak 11 kanal iş yapmaktadır. Onların 2 si HD yüksek çözünürlükteki yayın kanalıdır. Bu yapılmış olan işler 2021 yılına kadar Kazakistan kapsamında tamamen analog haberciliği değiştirmek planını içermektedir [9].

Türkistan bölgesinde “Dijital Kazakistan” projesin ilk olarak destekleyen-Sarıağaç ilçesidir. Şu anda ilçe kapsamında sağlık hizmeti, eğitim hizmeti, güvenlik, ulaşım ve konut hizmetleri gibi 5 alanda 27 proje uygulanmaktadır [10]. İçerisinde tarımsal sanayi otomatikleştirme sistemi, bölgedeki

де. Бұл жүйе бойынша тұрғын үйдің су, жылу және электр энергиясы көздеріне қашықтықтан бақылау орнатуға мүмкіндік болып отыр. Сонымен қатар, аталмыш жүйе арқылы тұрғын үйдің коммуналды төлемдерін ғана реттеп қоймай, сондай-ақ көрсетілген инженерлік жүйелердің ақауларын қашықтықтан анықтайтын болады. Сондай-ақ, Түркістандағы «Smart City» тұжырымдамасы аясында «қауіпсіз аула», «ақылды жарықтандыру» сияқты іргелі жобалар қолға алынуда. Бұл қала тұрғындарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен қолайлы өмір сүруі мақсатында жасалып отырған жоба болып табылады [8].

Осы цифрлы инфрақұрылымды дамытудың жалғасы ретінде Түркістан облысында 79 радио-теледидар станциясы салынып, модернизацияланды. Бұл өңірдегі 880 елді мекенді сапалы сандық хабармен қамтуға мүмкіндік береді. Яғни облыс халқының 99,8% қамтиды. Қазіргі таңда Түркістан қаласы тұрғындары үшін 27 телеарна, ал облыс халқы 11 телеарна жұмыс істейді. Оның 2-і HD сапалы телеарна болып табылады. Бұл атқарылып отырған іс-шаралар 2021 жылға дейін Қазақстан көлемінде толығымен аналогтық хабар таратудан бас тарту жоспарымен сәйкестенеді [9].

Түркістан облысында «Цифрлы Қазақстан» жобасын алғашқы қолдаған – Сарыағаш

экономик алаы дигиталлеетирме иле геліетирме екосистемин курмак ііин темел топлум проjesи оларак билинир. Себеби, бөлгедеки yerel durum kırsal ішлемlere бағлі olduғундан тарımsal sanay'ı son zaman teknolojilerle геліетирмек yeni дөнөмимизин şartıdır. Шу anda, Sariaғaғ ilçesinde otamatik sistem ile іaлışmakta olan sebze yetistirme yerі bulunmaktadı. Sebze yetistirme yerin derece ölçekleri ve onu kontrol etme cihazların tümü otamatik sisteme aktarılmıştır. Sonuç оларак yeni teknolojinin іaлışmasıyla ürün sayısını 2 kat yükseltmiştir. Çevresi 7 hektar olan sebze yetiştirme yerinden 700 tonluk ürün toplanmakta. Bu ürünün 3 te 1'i Rusya'ya ihracat edilmekte, kalanı iç pazarlamamızda yer almaktadır. Otamatik sistemin Sariaғaғ ішçesinden başlamasında kendi nedenleri vardır. Yani, бөлгедеки tüm sebze yetiştirme yerlerinin %50'si bu ilçede bulunmaktadı. Demek oluyor ki, çoğunluk yeni teknolojiler бөлгедеки тарımsal ішlere kullanıldıғı görölmektedir [11]. Sonuç оларак gelecekte ilçедеки тарımsal sanay'nın göstergeleri бөлгедеки başka ilçelerde de uygulanacaktır.

2019 yılının Şubat ayından itibaren Türkistan bölgesinde «Turkestan Digital Trade» alışveriş merkezi kurulup,çalışmaya başladı. Bu dijital alışveriş platformuna yerel ticari ішadamları ilgi göstermektedir. Bunun yanı sıra her ішadamı kendi ürünün dijital ticari ortama sunarak,

ауданы болып табылады. Қазіргі кезде аудан көлемінде денсаулық сақтау, білім беру, қауіпсіздік, транспорт және тұрғын үй-коммуналды шыруашылығы сияқты бес салада 27 жоба жүзеге асырылып келеді [10]. Соның ішінде агро-өнеркәсіпті автоматтандыру жүйесі облыстағы экономика саласын цифрландыру мен инновациялық экожүйені құру үшін негізгі әлеуетті жоба болып табылады. Себебі, облыстың әлеуметтік жағдайы ауыл шаруашылығына байланысты болғандықтан агро-өнеркәсіпті заманауи технологиялармен жабдықтау заман талабы болып отыр. Қазіргі кезде Сарыағаш ауданында автоматтандырылған жүйемен жұмыс істеп тұрған жылыжай бар. Жылыжайдың температуралық өлшемдері және оны бақылау құрылғылары барлығы автоматты жүйеге көшірілген. Нәтижесінде жаңа технологияның іске қосылуы шаруашылықтың өнімін 2 есеге арттырған. Аумағы 7 гектар болатын жылыжайдан 700 тонна өнім жиналады. Бұл өнімнің үштен бірі Ресейге экспортталса, қалғаны ішкі нарықта қалады. Автоматтандырылған жүйенің Сарыағаш ауданынан басталуының өзінің себептері де бар. Яғни, облыс көлеміндегі барлық жылыжайлардың 50% осы ауданда орналасқан. Бұл дегеніміз жаңа технологияның облыстағы басым көп шаруашылыққа енгізілетінін көрсетеді [11]. Нәтижесінде келешекте аудандағы агро-өнеркәсіптің көрсеткіштері облыстағы басқа аудандарда да әске асырылатын болады.

2019 жылдың ақпан айынан бастап Түркістан облысында «Turkestan Digital Trade» сауда алаңы құрылып, жұмыс істей бастады. Бұл электронды сауда платформасына өңір кәсіпкерлері қызығушылық танытып отыр. Ендігі жерде әр кәсіпкер өз тауарын электронды сауда алаңына шығарып, өзінің дербес

**ТҮРКІСТАН
ОБЛЫСЫНЫҢ
АГРО-ӨНЕРКӘСІПТІК
КЕШЕНІҢ МОДЕРНИ-
ЗАЦИЯЛАУ
ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АУЫЛ ШАРУ-
АШЫЛЫҒЫН
ДАМУДЫҢ
НЕГІЗГІ ҮЛГІСІ
РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫ-
РЫЛАТЫН БОЛАДЫ**

**TÜRKİSTAN
BÖLGESİNİN
TARIMSAL SANAYİ
MERKEZİ'NİN
MODERNİZE
EDİLMESİ
KAZAKİSTAN
TARIMSAL ALANINI
GELİŞTİRME AÇISIN-
DAN TEMEL ÖRNEK
OLARAK KABUL
EDİLECEKTİR**

kendi odası aracılığıyla ticaret yapıp, aksiyon düzenleyerek anlaşma yapabilecektir. Bu online ticaretin avantajı internet aracılığıyla memleket ürünlerini üreticilere uluslararası ticari alanlarda kendini tanıtmaları için büyük fırsat olarak bilinmektedir [12]. Ayrıca, dijital ticaret aracılığıyla ürünü ulaştırmanın, lojistik ve müşteriye servis yapmanın yeni türleri gelecektir. Bu bölgedeki orta ve küçük işadamların ve aile işletmesinin gelişmesini sağlayacaktır.

“Dijital Kazakistan” programı kapsamında 2019 yılın 1. Nisan’ından başlayarak bölge emniyet müdürlüğünde dijital sisteme aktarmıştır. Polis memurları belediye zarfını dijital formatta dolduracak. Bunun için polisler tabletlerle donatılacaktır. Yerel polislerin bu formata değişmesi onların çalışmalarını açığa çıkarmaktadır. Şu anda emniyet müdürlüğü yanından sakinlere hukuki tavsiye veren “Front-Ofis” açıldı. Bununla birlikte, emniyet müdürlüğü Instagram, Facebook sosyal medyada sayfalar açarak, halıkla aktif işbirliği içindedir [13].

Sonuç olarak, Türkistan bölgesindeki “Dijital Kazakistan” devlet programı her yönden aktif olarak yürütülmektedir. Bunun asıl nedeni programın uygulamaya geçmesinin, bölgenin Türkistana taşmasıyla aynı anda yürürlüğe girmesidir. Bu Türkistandaki dijital ortamın gelişmesine her yönden destek sağlamaktadır. Bununla birlikte, devlet kurumlarının hizmet gösterme kalitesini yükseltmektedir. Türkistan bölgesinin tarımsal sanayi merkezini modernize etme Kazakistan tarımsal alanını geliştirme açısından temel örneği olarak kabul edilecektir. Genel olarak bakıldığında devlet programının uygulanması sırasında sadece başarılar değil, bunun yanı sıra zorluklarda bulunur. Bu yüzden, dünya gelişiminin yeni şekli almasına bağlı olarak Kazakistan toplumu modernize etmeyle ilgili yeni projeler kabul edecektir.

кабинеті арқылы сауда жасап, аукцион өткізіп, келісімдерге келе алады. Бұл онлайн сауданың тиімділігі интернет арқылы отандық тауар өндірушілердің әлемдік сауда аландарында танытудың мүмкіндігі болып табылады [12]. Сонымен қатар, электронды сауда арқылы тауарды жеткізудің, логистиканың және клиентке қызмет көрсетудің жаңа түрлері қалыптасатын болады. Бұл өңірдегі шағын және орта кәсіпкерліктің және отбасылық бизнес көздерінің дамуына оң ықпал жасайды.

«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы аясында 2019 жылдың 1 сәуірінен бастап облыстық полиция департаменті де цифрлы жүйеге көшіп отыр. Енді полиция қызметкерлері әкімшілік хаттаманы электронды форматта толтырады. Ол үшін тәртіп сақшылары планшеттермен қамтамасыз етілген. Өңірдегі тәртіп сақшыларының бұл форматқа ауысуы олардың жұмысының ашықтығын көрсетеді. Қазіргі таңда департамент жанынан тұрғындарға құқықтық кеңес беретін «Фронт-офис» ашылған. Сонымен қатар, полиция департаменті инстаграм, фэйсбук әлеуметтік желілерінде парақшаларын тіркеп, халықпен белсенді жұмыс істеп келеді [13].

Қорытындылай келгенде, Түркістан облысындағы «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы жан-жақты белсенді жүргізіліп келеді. Мұның негізгі себебі бағдарламаның іске асуы уақыты облыс орталығының Түркістанға көшірілуімен тұспа-тұс келуі десек болады. Бұл Түркістандағы цифрлы инфрақұрылымның дамуына жан-жақты жағдай жасайды. Сонымен қатар, мемлекеттік органдардың қызмет көрсету сапасын жоғарылатады. Ал, Түркістан облысының агро-өнеркәсіптік кешенің модернизациялау Қазақстанның ауыл шаруашылығын дамытудың негізгі үлгісі ретінде қарастырылатын болады. Жалпы алғанда мемлекеттік бағдарламаның іске асыру барысында тек қана нәтижелер емес, сонымен қатар қиындықтар да кездеседі. Соның негізінде әлемдік даму үрдістерінің жаңаша сипат алуына байланысты Қазақстан қоғамды модернизациялауға байланысты жаңа жобалар қабылдайтын болады.

Кайнактар:

1. Adilet.zan.kz (2004). Kazakhstan Cumhuriyeti'nde 2005-2007 için e-Devlet altyapı geliştirme devlet programı. Alınan yer: <http://adilet.zan.kz/eng/docs/P040001027>. Erişim tarihi: 12.05.2019.
2. Adilet.zan.kz (2018). «Bilgi Kazakhstan - 2020» devlet programı. Alınan yer: <http://adilet.zan.kz/eng/docs/U1300000464>. Erişim tarihi: 12.05.2019.
3. Adilet.zan.kz (2017). «Dijital Kazakhstan» devlet programı. Alınan yer: <http://adilet.zan.kz/eng/docs/P1700000827>. Erişim tarihi: 13.05.2019.
4. Kyzmet.gov.kz (2018). «Dijital Kazakhstan» programı Türkistan bölgesinde uygulanmaktadır. Alınan yer: <http://kyzmet.gov.kz/kk/news/turkistan-oblysynda-cifrlı-kazakistan-bagdarlamasy-maksatty-turde-zhuzege-asyryluda>. Erişim tarihi: 26.04.2019.
5. Kazakhstantoday.kz (2018). Türkistan'da «Akıllı Çeyrek» projesinin uygulanmasına yönelik aktif çalışmalar sürdürülmektedir. Alınan yer: https://www.kt.kz/kaz/society/turkistan_kalasinda_akildi_kvartal_zhobasin_zhuzege_asiru_bojinsha_belsendi_zhumistar_zhurgizilip_zhatir_1153666452.html. Erişim tarihi: 26.04.2019.
6. Elana.kz (2018). Güney Kazakhstan bölgesi Akim: «Dijital Kazakhstan» programı başarıyla uygulandı. Alınan yer: <https://elana.kz>. Erişim tarihi: 13.05.2019.
7. Ontustik-shardara.gov.kz (2018). Türkistan bölgesinde ilk defa, öğrencilere hizmet veren bir merkez açıldı. Alınan yer: <http://ontustik-shardara.gov.kz>. Erişim tarihi: 12.05.2019.
8. Egemen.kz (2018). Galim Elsibay. Türkistan akıllı bir şehir olur. Alınan yer: <https://egemen.kz/article/184445-turkistan-aqyldy-qalagha-aynalady?sa-it=lat>. Erişim tarihi: 07.05.2019.
9. Bnews.kz (2018). Türkistan nüfusunun% 99'u dijital televizyon tarafından karşılanmaktadır. Alınan yer: https://bnews.kz/en/news/turkistan_oblisi_halkinin_99i_tsifrlık_tvteviziyamen_kamtildi. Erişim tarihi: 07.05.2019.
10. Kazakhstantoday.kz (2018). "Dijital Kazakhstan" programı çerçevesinde, Türkiye bölgesindeki Saryagash şehri bir toplantı yaptı. Alınan yer: https://www.kt.kz/eng/society/turkistan_oblisi_sariyagash_kalasinda_cifrlı_kazakistan_memlekettik_bagdarlamasi_ajasında_kezdesu_otti_1153666564.html. Erişim tarihi: 27.04.2019.
11. Kazakh-tv.kz (2018). Türkistan bölgesindeki tarımsal sanayi kompleksleri dijital formatta hareket etmeye başladı. Alınan yer: https://kazakh-tv.kz/en/view/hi-tech/page_199687_tyrkistan-oblysyndahy-agro-onerkasipitik-keshender-tsif. Erişim tarihi: 10.05.2019.
12. Ricon.kz (2019). Saryagash semtinde ilk defa dijital pazar «Turkestan dijital ticareti» sunumu yapıldı. Alınan yer: <http://ricon.kz/tr/anchalyktar/555-sary-ash-audanynda-al-ash-ret-turkestan-digital-trade-tsifrlı-sauda-ala-yny-t-saukeser-sunum-tti.html>. Erişim tarihi: 08.05.2019.
13. 24.kz (2019). Türkistan Bölgesinde, polis dijital sisteme taşındı. Alınan yer: <https://24.kz/tr/zha-aly-tar/0-am/item/305462-t-rkistan-oblysynda-politsiya-tsifrlı-zh-jege-k-shti>. Erişim tarihi: 10.05. 2019.

Дереккөз:

1. Adilet.zan.kz (2004). Қазақстан Республикасында «электронды Үкіметтің» инфрақұрылымын қалыптастырудың 2005–2007 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Сілтеме: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P040001027>. Қаралған уақыты: 12.05.2019.
2. Adilet.zan.kz (2018). «Ақпараттық Қазақстан – 2020» мемлекеттік бағдарламасы. Сілтеме: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000464>. Қаралған уақыты: 12.05.2019.
3. Adilet.zan.kz (2017). «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Сілтеме: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
4. Kyzmet.gov.kz (2018). Түркістан облысында «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы мақсатты түрде жүзеге асырылуда. Сілтеме: <http://kyzmet.gov.kz/kk/news/turkistan-oblysynda-cifrlly-kazakstan-bagdarlamasy-maksatty-turde-zhuzege-asyryluda>. Қаралған уақыты: 26.04.2019.
5. Kazakhstantoday.kz (2018). Түркістан қаласында «Ақылды квартал» жобасын жүзеге асыру бойынша белсенді жұмыстар жүргізіліп жатыр. Сілтеме: https://www.kt.kz/kaz/society/turkistan_kalasinda_akildi_kvartal_zhobasin_zhuzege_asiru_bojinsha-belsendi_zhumistar_zhurgizilip_zhatir_1153666452.html. Қаралған уақыты: 26.04.2019.
6. Elana.kz (2018). ОҚО Әкімі: «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы өңірде сәтті жүргізілуде. Сілтеме: <https://elana.kz>. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
7. Ontustik-shardara.gov.kz. (2018). Түркістан облысында алғаш рет студенттерге қызмет көрсететін орталық ашылды. Сілтеме: <http://ontustik-shardara.gov.kz/>. Қаралған уақыты: 12.05.2019.
8. Egemen.kz (2018). Ғалым Елшібай. Түркістан ақылды қалаға айналады. Сілтеме: <https://egemen.kz/article/184445-turkistan-aqyldy-qalagha-aynalady?sait=lat>. Қаралған уақыты: 07.05.2019.
9. Bnews.kz (2018). Түркістан облысы халқының 99 %-ы цифрлық телевизиямен қамтылды. Сілтеме: https://bnews.kz/kz/news/turkistan_oblisi_halkinin_99i_tsifrllyk_televiziyamen_kamtildi. Қаралған уақыты: 07.05.2019.
10. Kazakhstantoday.kz (2018). Түркістан облысы Сарыағаш қаласында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында кездесу өтті. Сілтеме: https://www.kt.kz/kaz/society/turkistan_oblisi_sariyagash_kalasinda_cifrlly_kazakstan_memlekettik_bagdarlamasi_ajasında_kezdesu_otti_1153665654.html. Қаралған уақыты: 27.04.2019.
11. Kazakh-tv.kz (2018). Түркістан облысындағы агро-өнеркәсіптік кешендер цифрлық форматқа көше бастады. Сілтеме: https://kazakh-tv.kz/kz/view/hi-tech/page_199687_turkistan-oblysyndahy-agro-onerkasipitik-keshender-tsif. Қаралған уақыты: 10.05.2019.
12. Ricon.kz (2019). Сарыағаш ауданында алғаш рет «Turkestan digital trade» цифрлы сауда алаңының тұсаукеңесі өтті. Сілтеме: <http://ricon.kz/kz/zhanalyktar/555-sarya-ash-audanynda-al-ash-ret-turkestan-digital-trade-tsifrlly-sauda-ala-yny-tsaukeser-prezentatsiyasy-tti.html>. Қаралған уақыты: 08.05.2019.
13. 24.kz (2019). Түркістан облысында полиция цифрлық жүйеге көшті. Сілтеме: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/305462-turkistan-oblysyndapolitsiya-tsifrlly-zh-jege-k-shti>. Қаралған уақыты: 10.05.2019.

ИРАН ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯ ҮДЕРІСІ

DINARA TALDYBAYEVA

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

İRAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ İLE ENTEGRASYON SÜRECİ

Соңғы уақыт аралығында Иранның жаһандық және аймақтық үдерістерде даму жағдайы мен халықаралық жүйедегі ұстанымы, әсіресе 2013 жылғы президент сайлауынан кейінгі сыртқы саясатында алынған шешімдері халықаралық қауымдастықтың назарын аудартуда. 2014 жылдан кейін Иранның даму саясатында «экономикалық және мәдени даму жолында ұлттық ерік пен билікті жақсарту» ұранын ұстанған «Тұрақтылық экономикасы» саясатының маңызы зор болды (Мамедова, 2014). Осы орайда Иран шамамен 500 жыл бойы Ресеймен жалғасып келе жатқан экономикалық қарым-қатынастарын жалғастыруды таңдайды. Әсіресе экономикалық интеграция үдерістері қарқынды өсіп келе жатқан Еуразия аймағында 2011 жылы Кеден Одағы ретінде құрылып 2015 жылдан бастап экономикалық одақ ретінде Еуразия экономикалық одағымен (ЕЭО) қарым-қатынасты нығайтуға мүдделі. Негізінде посткеңестік елдердің арасында экономикалық интеграцияның алғашқы қадамдары 1990-жылдарда Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын (ТМД) құрумен басталған болатын. Кейінірек 1994 жылдың 29-наурызында Қазақстан Республикасы Президенті

**ИРАННЫҢ ЕЭО-МЕН
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ
ОРНАТУҒА ДЕГЕН
МҮДДЕСІ АЛҒАШ
РЕТ ЕУРАЗИЯ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ЖОҒАРҒЫ КОМИТЕТ
КЕҢЕСİNДЕ
ЖАРИЯЛАНДЫ**

**İRAN'IN AEB İLE
İŞBİRLİĞİNİ
SÜRDÜRMEYE NİYETLİ
OLDUĞU İLK KEZ
AVRASYA EKONOMİK
YÜKSEK KONSEYİ
TOPLANTISINDA
PAYLAŞILMIŞTIR**

İran'ın son dönemlerde hem bölgesel hem de küresel bazdaki gelişimi ile uluslararası sistemdeki pozisyonu ve özellikle 2013 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra dış politikada alınan kararlar, tüm dünyayı yakından ilgilendirmektedir. 2014 yılından sonra İran'ın gelişim politikasında "Ekonomik ve Kültürel Kalkınma İçin Ulusal İrade ve Yönetimi İyileştirme" sloganı altında "Direnc Ekonomi-si" önemli rol oynamıştır (Mamedova, 2014). Bu bağlamda İran, yaklaşık 500 yıldır bir şekilde süregelen Rusya ile ekonomik ilişkilerini bundan sonra da iyi bir düzeyde devam ettirmeyi tercih etmiştir. İran, özellikle ekonomik entegrasyon süreçleri hızla gelişmekte olan Avrasya bölgesinde 2011 yılında Gümrük Birliği olarak kurulan ve 2015'ten itibaren ekonomik bir birlik olarak Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ile ilişkileri geliştirme çabalarında-dır. Aslında Sovyet sonrası ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonun ilk adımları daha 1990'lı yıllarda Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulmasıyla birlikte başlamıştır. Daha sonra 29 Mart 1994 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Moskova Devlet Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında Post Sovyet bölgesinde yeni bir entegras-

Нұрсұлтан Назарбаевтың Мәскеу Мемлекеттік университетінде жасаған баяндамасында посткеңестік аймақта жаңа бір интеграциялық ұйымның үлгісін ұсынуы Еуразиядағы интеграциялық үдерістің жаңа бір кезеңіне жол ашып, мемлекетаралық саясаттың күшеюіне негіз болды (ҚСЗИ, 2017). 29 қаңтар 1999 жылы Беларусь Республикасы, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан Кеден Одағы және Ортақ экономикалық аймақ құру туралы келісімге қол қойды. Бұл келісім-шарт нақты бір уақытты белгілеместен мүше мемлекеттер арасында кеденді бақылауларды жою, бірлескен экономикалық саясат ұстану, тауар, қызмет, еңбек және капитал ортақ нарығын құру және осы жолда ұлттық заңнамаларды бірегейлендіру сияқты мақсаттарды көздеген болатын. 10

yonun kurulması gerektiği hakkında model fikrini ileri sürmesi Avrasya'daki entegrasyon sürecinin yeni bir dönemini başlatmış ve devletler arası politikanın güçlenmesini sağlamıştır (KazISS, 2017). 26 Şubat 1999 tarihinde ise Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Bölge kurma anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşma belli bir tarihi süreyi belirlemeden üye devletler arasında gümrük kontrollerini iptal etme, ortak ekonomi politikasını sürdürme, mal, hizmet, emek ve sermaye ortak pazarını oluşturma ve de bu yolda ulusal mevzuatların birleştirilmesi gibi amaçları içermektedir. 10 Ekim 2000 yılında da yine Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan arasında Avrasya Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. Avrasya Ekonomik Topluluğu çerçevesinde 2009 yılında Be-

қазан 2000 жылы тағы да Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан арасында Еуразия Экономикалық қауымдастығы (ЕурАзЭҚ) құрылды. ЕурАзЭҚ шеңберінде 2009 жылы Беларусь, Қазақстан, Ресей арасында Кедендік одақ құру туралы шешім қабылданып, 2010 жылы бұл шешім өз күшіне енеді. Үздіксіз жүргізіліп отырған келіссөздер мен қабылданған шешімдер нәтижесінде 29 мамыр 2012 жылы Астана қаласында Кедендік Одаққа мүше мемлекеттер Еуразиялық Экономикалық Одағын (ЕЭО) құру туралы ортақ шешім қабылдап, аталмыш ұйым 2015 жылы өз жұмысын толықтай бастады (Ria.ru, 2018). Ұдайы қайта құру үдерісін бастан кешірген интеграция қозғалысы Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Армения мемлекеттерінің ынтымақтастығымен жалпы 180 миллион халқы бар аймақты қамтып, Еуразия аймағындағы басқа да елдердің интеграция ізденістеріне жол ашты.

2016 жылдың қаңтар айында АҚШ және ЕО тарапынан Иранға қарсы жүргізілген санкциялар тоқтатылғаннан кейін көптеген елдер және халықаралық ұйымдар Иранмен ынтымақтастық орнатуға бағытталған жұмыстарын бастап кетті. Иран болса өз тарапынан елге қарсы 10 жыл бойы жалғасқан сауда және қаржылай санкциялардан кейін ел экономикасын өндіріс индустриясы және табиғи ресурстарын экспорттау арқылы жағары деңгейге жеткізуді жоспарлады. Осы орайда аймақтағы стратегиялық орналасу жағдайы мен табиғи ресурстарына байланысты Иран Ресей бастаған басқа да ЕЭО елдерінің қызығушылығына ие болды.

Иранның ЕЭО-мен ынтымақтастық орнатуға деген мүддесі алғаш рет Еуразия Экономикалық Жоғарғы комитет кеңесінде 2016 жылдың 26 желтоқсанында жарияланды. Ар-

**ЖҮРГІЗІЛГЕН
ДАЙЫНДЫҚ
КЕЗЕҢІНЕН KEЙІН
2018 ЖЫЛДЫҢ
17-МАМЫРЫНДА
АСТАНА
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ФОРУМЫНДА
ИРАН ЖӘНЕ ЕЭО
АРАСЫНДА ЕРКІН
САУДА АЙМАҒЫН
ҚҰРУ ТУРАЛЫ
УАҚЫТША КЕЛІСІМ-
ШАРТҚА ҚОЛ
ҚОЙЫЛДЫ**

**СҮРДҮРҮЛЕН
HAZIRLIK AŞAMALARI
SONRASИ 17 MAYIS
2018 TARİHİNDE
ASTANA EKONOMİK
FORUMU'NDA İRAN
VE AEB ARASINDA
SERBEST TİCARET
BÖLGESİNİ KURMA
KONUSUNDA
GEÇİCİ ANLAŞMA
İMZALANMIŞTIR**

yaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında Gümrük Birliği'ni kurma kararı alınmış ve 2010 yılında da bu karar yürürlüğe geçirilmiştir. Mütemediyen gerçekleştirilen görüşmeler ve alınan kararlar neticesinde 29 Mayıs 2012 tarihinde Astana'da Gümrük Birliği'ne üye devletler Avrasya Ekonomik Birliği'ni (AEB) kurma konusunda ortak bir karar almışlardır ve bu örgüt tam olarak 2015 yılında faaliyete başlamıştır (Ria.ru, 2018). Sürekli olarak bir yeniden yapılanma sürecinden geçen entegrasyon hareketi; Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Ermenistan'ın iş birliği ile toplam 180 milyonluk nüfusa sahip bölgeyi kapsayarak Avrasya bölgesinde bulunan diğer devletlerin de entegrasyon girişiminde bulunmalarına vesile oldu.

Ocak 2016 tarihinde ABD ve AB tarafından İran'a karşı uygulanmakta olan yaptırımların iptal edilmesinden sonra birçok ülke ve uluslararası şirket İran ile iş birliğini geliştirmeye yönelik girişimlerde bulundular. İran da kendi tarafından ülkeye karşı yaklaşık 10 yıldır devam eden ticari ve finansal kısıtlamalardan sonra ülke ekonomisini üretim sanayisi ve sahip olduğu doğal kaynakların ihracatı hesabından yüksek seviyeye ulaştırmayı planlamıştır. Bu bağlamda bölgede stratejik konumundan ve sahip olduğu doğal kaynaklarından dolayı İran, Rusya başta olmak üzere AEB üyesi ülkelerin de ilgisini çekmiştir.

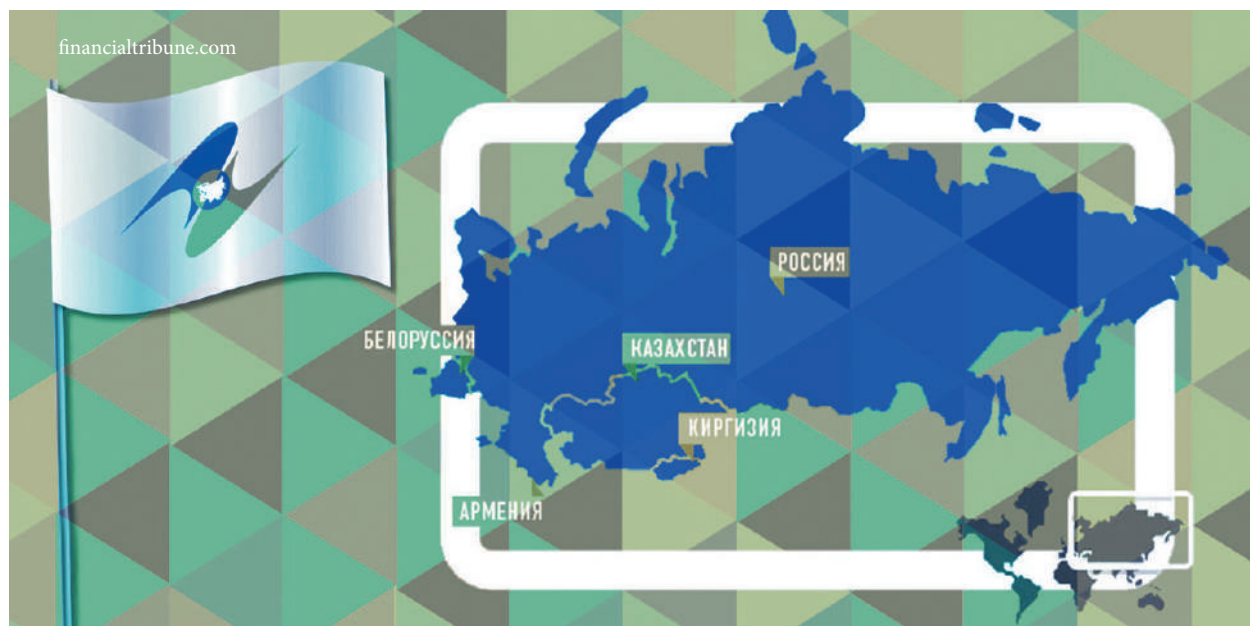
İran'ın AEB ile iş birliğini sürdürmeye niyetli olduğu ilk kez Avrasya Ekonomik Yüksek Konseyi toplantısında 26 Aralık 2016 tarihinde paylaşılmıştır. Ermenistan Devlet Başkanı Sarkisyan; İran Cumhurbaşkanı, Avrasya Ekonomik Topluluğu ile serbest ticaret bölgesinin oluşmasını sağlayacak geçici anlaşmayı imzalamaya sıcak baktığını ve bu uzlaşma sürecine ve anlaşmanın hızlı bir şekilde imzalanmasına Ermenistan'ın kendi tarafından

мения президенті Саркисян, Иран президенті Еуразиялық экономикалық одақпен еркін сауда аймағын құру туралы келісім-шартқа қол қоюға қызығушылық танытып отырғанын және аталмыш келісім-шартқа қысқа уақыт аралығында қол қойылуы үшін Армения өз тарапынан қолдау көрсетінін айтып өткен (ТАСС, 2017). Арменияның Иранмен географиялық шекарасының болуы геосаяси тұрғыдан Еуразиялық экономикалық одақпен қарым-қатынастарында маңызды рөл ойнады. Мысал ретінде, Иран-Армения шекара аймағындағы Мегри қаласында 2017 жылдың желтоқсан айында еркін сауда аймағының құрылғанын атап өтуге болады. Еркін сауда аймағы алғашқы этапта 50 мен 70 компанияның 100-130 миллион доллар көлеміндегі инвестициясы арқылы 1500 жаңа жұмыс орнын ашып, мемлекеттер арасындағы сыртқы сауда көлемін 250 миллион долларға арттыру жоспарланған болатын (New China, 2017).

destek de bulunacağını açıklamıştır (TASS, 2017). Ermenistan'ın İran ile sınırının olması jeopolitik bakımdan Avrasya Ekonomik Birliği ile ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Bunun bir örneği olarak, İran-Ermenistan sınırı yakınlarındaki Megri şehrinde Aralık 2017'de serbest ticaret bölgesinin kurulmasını göstermek mümkündür. Serbest ticaret bölgesi ilk aşamada 50 ile 70 şirketi 100-130 milyon dolarlık yatırımını sağlayarak, 1500 yeni iş yeri açmış ve ülkeler arası ticaret hacminin 250 milyon dolara kadar artırılması hedeflenmiştir (New China, 2017).

İran ile Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye devletler arasında geliştirilmesi gereken alanlardan ilki ve önemlisinin de ekonomi olduğu bir gerçektir. Ama bu ekonomik ilişkilerin verimli bir şekilde gelişmesi için hazır bir altyapının bulunmaması ve sürdürülebilir bir politikanın olmaması ilişkilerin bu yönde gelişmesine

Иран мен Еуразиялық экономикалық одағы елдері арасында жетілдірілуі тиіс салалардың алғашқыларының бірі және ең негізгісі экономика саласы екеніне сөз жоқ. Алайда экономикалық қарым-қатынастардың өнімді түрде дамуы үшін қажетті инфрақұрылым және тұрақты бір саясаттың болмауы кедергі келтіретін. 2017 жылдың екінші жартысынан бастап ирандық дипломаттар мен Еуразиялық экономикалық одаққа мүше елдер арасында келіссөздер қарқынды дамып, тараптар сауда қарым-қатынастарын орнатуда қай саланы жетілдіру қажеттілігі мен қандай маңызды тұстардың келісім-шарттарға енгізілуі керектігін жан-жақты зерттеді. Нәтижесінде келісім-шарттарда болуы тиіс тауарлардың тізімі 200-250 түрлі тауарды қамтыды. Осы тауарлардың кеден тарифін уақыт өте келе 80%-ға дейін төмендету немесе толықтай алып тастау жоспарланды (Гарри, 2017). 2017 жылдың статистикалық мәліметтері бойынша Иранның сыртқы сауда көлемінде ЕЭО елдерінің үлесі тек 2%, яғни шамамен 1,3 миллиард долларды құраған. Иран мен ЕЭО арасындағы сауда көлемі 2017 жылы 2,7 миллиард болған (Iran.ru, 2017). Бұдан бөлек келісім-шарт мүше елдердің кәсіпкерлеріне кеден тарифтерін төлеуде айтарлықтай үнемдеуге жол ашады. Жалпы 2017 жыл Иран мен ЕЭО арасында серіктестіктің бағытын, мақсатын және болашаққа қатысты қадамдарын анықтап алуда өнімді

engel teşkil ediyordu. 2017'nin ikinci yarıyıldan itibaren İran diplomatları ile Avrasya Ekonomik Birliği üye devletleri arasındaki uzlaşma süreçleri hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmiş ve taraflar ticaretin hangi alanlarının geliştirilmesi gerektiğini, hangi konuların anlaşmalarda yer alması gerektiğini detaylı olarak incelemişlerdir. Bu görüşmeler neticesinde, anlaşmalarda yer alması gereken ürünlerin listesi 200-250 çeşit civarında belirlenmiştir. Bu ürünler için gümrük tarifelerinin %80'e kadar indirilmesi ya da tamamen kaldırılması amaçlanmıştır (Garrie, 2017). 2017 yılının istatistik verilerine göre İran'ın ticaret hacminde AEB ülkelerinin payı sadece %2'yi, yani yaklaşık olarak 1,3 milyar doları oluşturmaktadır. İran ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında 2017 yılındaki ticaret hacmi 2,7 milyar dolar olmuştur (Iran.ru, 2017). Bunun dışında anlaşma, üye ülkelerin girişimci iş adamlarına gümrük vergilerini ödemede önemli ölçüde tasarruf yapmalarını sağlayacaktır. Genel olarak 2017 yılı İran ve AEB arasında iş birliğinin yönünü, amaçlarını ve geleceğe yönelik adımlarını belirlemede verimli bir yıl olmuştur.

Sürdürülen hazırlık aşamaları sonrası 17 Mayıs 2018 tarihinde Astana Ekonomik Forumu'nda İran ve AEB arasında serbest ticaret bölgesini kurma konusunda geçici anlaşma imzalanmıştır. Böylece İran AEB ile serbest ticaret bölgesini oluşturma anlaşmasını 2015 yılında imzalayan

кезең болғанын атап өтуге болады.

Жүргізілген дайындық кезеңінен кейін 2018 жылдың 17-мамырында Астана Экономикалық форумында Иран және ЕЭО арасында еркін сауда аймағын құру туралы уақытша келісім-шартқа қол қойылды. Иран ЕЭО-мен еркін сауда аймағы келісім-шартына 2015 жылы қол қойған Вьетнамнан кейінгі екінші мемлекет болды. Жоғарыда атап өтілгендей тараптар арасында қол қойылған уақытша келісім-шарттың артынан 3 жылдан кейін тұрақты келісімге қол қойылып, ол келісім-шартқа сәйкес кеден тарифтерін белгілі мөлшерде азайту немесе толықтай жою жоспарлануда. Иран тарапы кеден тарифтерінің төмендетілген өнімдер тізімінде алдыңғы қатарда жеміс, көкөніс, кептірілген жемістер, құрылыс материалдары және түсті металдар орын алған. ЕЭО-ға мүше елдер үшін ет, май өнімдері, шоколад және қант түрлері, метал, косметика және электроника тауарлары енгізілген. Иранның азық-түлік өнімдеріне салық тарифтерін 22,4%-дан 15,4%-ға (7%) төмендету, ЕЭО-ның 8%-дан 4,7%-ға (3,3%) азайту көзделуде. Ал ауылшаруашылық өнімдерінде Иранның кеден тарифін 32,2%-дан 13,2%-ға (19%), ЕЭО-ның кедендік тарифін 9,6%-дан 4,6%-ға (5%) азайту жоспарлануда (Еуразиялық комиссия, 2018). Еуразия экономикалық одағы Басқару кеңесі төрағасы Тигран Саркисянның пікірінше, уақытша келісім-шарт, келіспеушіліктерді тиімді шешу және арбитраждық мәселелерін қамтыған. Бұл келісім-шартқа сай тараптар бітімгер төрешілерді белгілейді және арбитраж болатын уақыт пен өтетін орнын өзара келіседі. Сонымен қатар өкілетті тұлғалар деңгейінде ортақ комитет пен жұмыс диалогы құрылады.

Әсіресе транспорт саласы бойынша Иран тауарларының ЕЭО-ға мүше елдерге және ол елдерден Иранға

**2018 ЖЫЛДЫҢ
МАМЫР АЙЫНДА
ҚОЛ ҚОЙЫЛҒАН
ЕРКІН САУДА
АЙМАҒЫН
ҚҰРУ ТУРАЛЫ
КЕЛІСІМНІҢ НЕГІЗГІ
ШАРТТАРЫНЫҢ
БІРІ КЕЛІСІМ БІР
ЖЫЛ ІШІНДЕ
ҚОЛДАНЫСҚА ЕНУ
КЕРЕК БОЛУЫНА
ҚАРАМАСТАН,
ИРАН ПАРЛАМЕНТИ
КЕЛІСІМ-ШАРТТЫҢ
КҮШІНЕ ЕНУ
ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕНІ
ЕНДІ ҒАНА
ТАЛҚЫЛАП ЖАТЫР**

**MAYIS 2018'DE İRAN
VE AEB ARASINDA
İMZALANAN
SERBEST TİCARET
BÖLGESİNİ KURMA
ANLAŞMASININ
TEMEL
ŞARTLARINDAN
BİRİ, ANLAŞMANIN
1 YIL İÇERİSİNDE
YÜRÜRLÜĞE
GİRMESİ OLMASINA
RAĞMEN, İRAN
PARLAMENTOSU
ANLAŞMANIN
ONAYLANMASINI
DAHA YENİ GÜNDEM
GETİRMEKTEDİR**

Vietnam'dan sonraki ikinci ülke olmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi taraflar arasında imzalanan geçici bir anlaşmanın arkasından üç sene sonra daimi bir anlaşma imzalanacağı ve anlaşmaya göre gümrük vergilerinin azaltılması ya da kaldırılması beklenmektedir. İran tarafı için gümrük tariflerinin indirimi listesinde gıda ürünleri arasında ilk sırada meyve, sebze, kuru yemiş, inşaat malzemeleri ve renkli metaller yer almaktadır. AEB'ye üye ülkeler için ise et, yağ ürünleri, çikolata ile şekerleme çeşitleri, metal, kozmetik ve elektronik ürünlerin çeşitleri listede yer almaktadır. İran'ın gıda ürünlerine vergi tarifeleri %22,4'ten %15,4'e kadar (%7) azalacak, Avrasya Ekonomik Birliği'nin ise %8'den %4,7'ye (%3,3) kadar azalacağı beklenmektedir. Tarım ürünlerinde ise İran'ın gümrük tarifesi %32,2'den %13,2'ye (%19), AEB'nin ise %9,6'dan %4,6'ya (%5) kadar azalma sözü konusudur (Avrasya Komisyonu, 2018). Avrasya Ekonomik Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Tigran Sarkisyan'a göre, geçici anlaşma "Anlaşmazlıkların verimli çözümü ve tahkim" konularını içermektedir. Bu anlaşmaya göre ara bulucu hakemleri taraflar belirleyecek ve tahkimin olacağı zaman ve yer konusunda anlaşacaklardır. Bununla birlikte üst düzey yetkili kişilerle ortak bir komite ve iş diyalogu kurulacaktır.

Özellikle ulaşım konusunda İran ürünlerinin AEB'ye üye devletlere ve o devletlerden ihraç edilecek malların İran'a sorunsuz ulaştırılması amacıyla demir yolu hattı büyük bir önem arz etmektedir. Bu ulaşım koridorları konusunda AEB üyelerinden Kazakistan'ın rolünün daha bir önem kazanması beklenmektedir. Daha önce inşa edilmiş Kazakistan-Türkmenistan-İran demir yolu hattı bu imkânı sağlama kapasitesine sahiptir. Ayrıca Hazar Denizi kıyısında lojistik altyapının geliştirilmesi de bu coğrafyanın Avrasya'nın anahtar bir bölgesini

экспортталатын тауарлардың қиындықсыз жеткізілуі тұрғысынан теміржол желісінің маңызы зор екендігін атап өту қажет. Осы тұрғыдан ЕЭО мүше мемлекет Қазақстанның үлесі артады деп күтілуде. Бұрынырақ құрылысы жүргізілген Қазақстан-Түркменстан-Иран теміржолы осы мүмкіндікті қамтамасыз етуде айтарлықтай үлесі болмақ. Сондай-ақ Каспий теңізі аймағында логистикалық инфрақұрылымды дамыту жұмыстары да осы аймақтың Еуразияның маңызды аймағы болуына өз үлесін қоспақ.

Бұдан бөлек Еуразия аймағында транспорт логистикалық желілер бойынша маңызды мәселенің бірі, Иран мен ЕЭО арасында сауда байланыстарының дамуына Солтүстік-Оңтүстік транспорт дәлізі жобасының жаңа бір леп әкеледі деп атап өтуге болады. Аталмыш жоба Иранды тек ЕЭО елдерімен емес, сондай-ақ Үнді мұхиты мен Балтық теңізіне дейінгі созылып

олуштурмасына yardımcı olabilir.

Bunun dışında Avrasya bölgesinde ulaşım hatları konusunda en güncel konulardan biri, İran ile AEB arasında ticari ilişkilerin gelişimine Kuzey-Güney ulaşım koridoru projesinin yeni bir ivme kazandıracağı bilgisi ifade edilebilir. Bu proje İran'ı sadece AEB ülkeleri ile değil aynı zamanda Hint Okyanusu ve Baltık Denizine kadar ulaşan bir ticari yola bağlama imkânı bulunmaktadır. Bu demir yolu inşaatının geleceği için önemli sayılan Reşt bölgesinden Hazar Denizi kıyısındaki Astara bölgesine kadar planlanan demir yolu hattı için Azerbaycan kendi tarafına ciddi bir yatırım gerçekleştirerek 500 milyon dolar civarında bir yatırımda bulunmuştur. Bu gelişme İran'ın Avrasya Ekonomik Birliği ile ilişkilerinin gelişmesinde Azerbaycan'ın kendi ekonomik çıkarlarının olduğunu da göstermektedir.

Sonuç olarak Mayıs 2018'de İran ve AEB ara-

жатқан сауда дәлізімен байланыстыру мүмкіндігіне ие. Темір жолы жобасының келешегіне қатысты маңызды рөл алатын Решт аймағынан Каспий теңізі жағалауындағы Астара аймағына дейінгі теміржол құрылысы үшін Әзірбайжан Республикасы өз тарапынан зор қызығушылық танытып, 500 миллион доллар көлемінде инвестиция құйған болатын. Бұл әрекет Иранның ЕЭО-мен қарым-қатынастарының нығаюында Әзірбайжанның да өз экономикалық қызығушылығы болғанын көрсетуде.

Қорытындылай келе, 2018 жылдың мамыр айында қол қойылған еркін сауда аймағын құру туралы келісімнің негізгі шарттарының бірі келісім бір жыл ішінде қолданысқа енуі керек болуына қарамастан, Иран парламенті келісім-шарттың күшіне енуі туралы мәселені енді ғана талқылап жатыр. Иранның Еуразиялық экономикалық одақпен экономикалық және сауда байланыстарының дамуы одаққа мүше мемлекеттердің немесе мүше болмаса да Иранмен сауда байланыстарын осы бағытта дамуына мүдделі елдерден бөлек ең алдымен Ресейдің ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаттары аясында дамып жатқанын атап өтуге болады. Иран мен Ресей белгілі бір уақыт бойы халықаралық санкцияларға ұшырағандықтан және осы санкциялардың күнделікті халықаралық жағдайлардан кейін өзектілігі қайта күн тәртібіне қойылып жатқандықтан бірге ортақ әрекет ету ұстанымдары екі тараптан да күшеюде. Осы тұрғыдан ЕЭО мен Иран арасындағы қарым-қатынастардан ең алдымен Ресейдің зор үміт күтетінін айта кету керек. Батыс тарапынан Таяу Шығыстағы тұрақсыздықтың «кінәлілері» деп айыпталған Ресей мен Иран екіжақты форматта және ЕЭО аясында қарым-қатынасты дамытуының себебі халықаралық маңызды мәселелер бойынша Ресей ЕЭО қолдауымен Батысқа қарсы өз блогын экономикалық интеграция арқылы және

**КАСПИЙ ТЕҢІЗІ
АЙМАҒЫНДА
ЛОГИСТИКАЛЫҚ
ИНФРАҚҰРЫЛЫМ-
ДЫ ДАМУ
ЖҰМЫСТАРЫ
ДА
ОСЫ АЙМАҚТЫҢ
ЕУРАЗИЯНЫҢ
МАҢЫЗДЫ АЙМАҒЫ
БОЛУЫНА ӨЗ ҮЛЕСІН
ҚОСПАҚ**

**HAZAR DENİZİ
KİYISINDA LOJİSTİK
ALTYAPININ GELİŞTİ-
RİLMESİ DE BU
COĞRAFYANIN
AVRASYA'NIN
ANAHTAR BİR
BÖLGESİNİ OLUŞTUR-
MASINA YARDIMCI
OLABİLİR**

сінде имзаланан serbest ticaret bölgesini kurma anlaşmasının temel şartlarından biri, anlaşmanın 1 yıl içerisinde yürürlüğe girmesi olmasına rağmen, İran Parlamentosu anlaşmanın onaylanmasını daha yeni gündeme getirmektedir. İran'ın Avrasya Ekonomik Birliği ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin gelişmesi, birliğe üye ülkelerin ya da üye olmasa da İran ile ticari ilişkilerini bu bağlamda gelişmesine ilgisiz olan devletlerin dışında öncelikle Rusya'nın uzun vadeli stratejik amaçlarından dolayı İran'la ilişkileri gelişme göstermektedir. İran ve Rusya belli bir süre uluslararası yaptırımlara maruz kaldıkları için ve bu yaptırımların güncel gelişmelerden dolayı tekrar gündemde yer almasından dolayı birlikte hareket etme düşüncesi iki tarafta da güçlenmektedir. Bu bakımdan AEB ile İran ilişkilerinden öncelikli olarak Rusya'nın beklentilerinin yüksek olduğunu söylemekte fayda vardır. Batı tarafından Orta Doğu'daki istikrarsızlığı "sorumluları" olarak adlandırılan Rusya ve İran'ın ilişkilerini hem iki taraflı boyutta hem AEB çerçevesinde geliştirmesinin sebebi olarak uluslararası güncel gelişmeler konusunda Rusya AEB desteğiyle Batı'ya karşı kendi bloğunu ekonomik entegrasyon üzerinden ve İran'ın stratejik konumu üzerinden garantiye almak istemesini göstermek mümkündür. AEB bölgesel bir ekonomik entegrasyon hareketi olmasına rağmen, herhangi bir ekonomik örgütün özelliği olduğu gibi, uluslararası gelişmelerde ülkelerin birbirine baskı yapma amacıyla kullanılan bir araç olmaktadır. Açıkçası ABD Başkanı Trump'ın İran'ı ve Rusya'yı Amerika'nın küresel çıkarlarına tehdit ve çağrı olarak tanımlaması İran ve Rusya'nın bölgesel güvenlik konusu sayılan Suriye konusundaki fikir ortaklığı dışında artık ekonomik iş birliğinin hem iki taraflı hem Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde geliştirmesini daha sağlamlaştırmıştır.

Иранның стратегиялық орналасу жағдайын пайдалана отырып кепілге алуға тырысуда. ЕЭО аймақтық экономикалық интеграция қозғалысы болғанына қарамастан халықаралық мәселелерде мемлекеттердің бір-біріне қысым көрсету мақсатында қолданатын бір құралы болмақ. АҚШ басшысы Трамптың Иран және Ресейді Американың ғаламдық мүдделеріне қауіп-қатер ретінде атап көрсетуі Иран мен Ресейдің аймақтық қауіпсіздік мәселесі саналатын Сирия мәселесі бойынша ортақ ұстанымдардан бөлек экономикалық ынтымақтастықтың екіжақты және ЕЭО шеңберінде дамуын нығайта түсті.

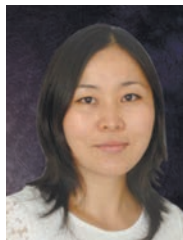
Дереккөз:

1. Мамедова Н.М. (2014). Хасан Роухани үкіметінің экономикалық саясаты. Сілтеме: <https://book.ivan.ru/f/book-mamedova-2014.pdf>. Қаралған уақыты: 06.05.2019.
2. ҚСЗИ (2017). Нұрсұлтан Назарбаев: Еуразия Одағы идеяларынан Ұлы Еуразия интеграциясы перспективасына дейін. Сілтеме: <http://www.kisi.kz/ru/categories/aktual-nye-komentarii/posts/%E2%80%8Bnursultan-nazarbaev-ot-idei-evrazijskogo-soyuza-k-perspe>. Қаралған уақыты: 06.05.2019.
3. Ria.ru (2018). Еуразиялық экономикалық одақ. Сілтеме: <https://ria.ru/spravka/20140529/1009667833.html>. Қаралған уақыты: 07.05.2019.
4. Зюбин В.С. (2005). ЕурАзЭҚ: Экономикалық тартымдылық. Сілтеме: <http://www.evrazes.com/files/documentslistpage/18/evrazes-n-04.pdf>. Қаралған уақыты: 11.05.2019.
5. ТАСС (2017). Иран мен ЕуразЭҚ еркін сауда аймағын құруды қамтамасыз ететін келісімге келуі мүмкін. Сілтеме: <http://tass.ru/ekonomika/3907706>. Қаралған уақыты: 11.05.2019.
6. New China (2017). Жаңа Қытай 2017: Иранмен еркін экономикалық аумағы оңтүстік Арменияда ашылды. Сілтеме: http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/16/c_136830692.htm. Қаралған уақыты: 11.05.2019.
7. Гарри, Адам (2017). Иран Еуразия экономикалық одағына мүшелігі – дипломатиялық деректер. Сілтеме: <http://theduran.com/breaking-iran-join-eurasian-economic-union-diplomatic-sources/>. Қаралған уақыты: 11.05.2019.
8. Еуразиялық комиссия (2018). Иран мен ЕЭО арасында еркін сауда аумағының қалыптасуына апаратын уақытша келісімге қол қойылды. Сілтеме: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/17-05-2018-1.aspx>. Қаралған уақыты: 14.05.2019.
9. Iran.ru (2017). Иран және ЕурАзЭҚ арасындағы сауда келісімі 21.01.2018 қол қойылып күшіне енеді. Сілтеме: http://www.iran.ru/news/economics/107873/Soglashenie_o_preferencialnoy_torgovle_mezhdu_Iranom_i_EvrAzEs_budet_podpisano_i_vstupit_v_silu_s_21_01_2018_goda. Қаралған уақыты: 11.05.2019.

Көздер:

1. Mamedova N.M. (2014). Hasan Rouhani Hükümeti'nin Ekonomik Politikası. Alınan Yer: <https://book.ivan.ru/f/book-mamedova-2014.pdf>. Erişim Tarihi: 06.05.2019.
2. KazISS (2017). Nursultan Nazarbayev: Avrasya Birliği Fikirlerinden "Büyük Avrasya" Entegrasyonu Perspektifine Yönelik. Alınan Yer: <http://www.kisi.kz/ru/categories/aktual-nye-komentarii/posts/%E2%80%8Bnursultan-nazarbaev-ot-idei-evrazijskogo-soyuza-k-perspe>. Erişim Tarihi: 06.05.2019.
3. Ria.ru (2018). Avrasya Ekonomik Birliği. Alınan Yer: <https://ria.ru/spravka/20140529/1009667833.html>. Erişim Tarihi: 07.05.2019.
4. Zyubin V.S. (2005). Avrasya Ekonomik Topluluğu: Ekonomik Cazibe. Alınan Yer: <http://www.evrazes.com/files/documentslistpage/18/evrazes-n-04.pdf>. Erişim Tarihi: 11.05.2019.
5. TASS (2017). İran ve Avrasya Ekonomik Topluluğu Serbest Ticaret Bölgesinin Oluşumunu Sağlayacak Anlaşmaya Varabilirler. Alınan Yer: <http://tass.ru/ekonomika/3907706>. Erişim Tarihi: 11.05.2019.
6. New China (2017). Yeni Çin 2017: İran ile Serbest Ekonomik Bölgesi Güney Ermenistan'da Açıldı. Alınan Yer: http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/16/c_136830692.htm. Erişim Tarihi: 11.05.2019.
7. Garrie, Adam (2017). İran Avrasya Ekonomik Birliği'ne Üyeliği – Diplomatik Kaynaklar. Alınan Yer: <http://theduran.com/breaking-iran-join-eurasian-economic-union-diplomatic-sources/>. Erişim Tarihi: 11.05.2019.
8. Avrasya Komisyonu (2018). İran ve AEB Arasında Serbest Ticaret Bölgesini Oluşturmaya Yönelik Geçici Anlaşma İmzalandı. Alınan Yer: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/17-05-2018-1.aspx>. Erişim Tarihi: 14.05.2019.
9. İran.ru (2017). İran ile EvrAzES arasındaki Ticaret Anlaşması 21.01.2018 tarihinde İmzalanacak ve Yürürlüğe Gececektir. Alınan Yer: http://www.iran.ru/news/economics/107873/Soglashenie_o_preferencialnoy_torgovle_mezhdu_Iranom_i_EvrAzEs_budet_podpisano_i_vstupit_v_silu_s_21_01_2018_goda. Erişim Tarihi: 11.05.2019.

V КАСПИЙ САММИТІНЕН KEЙІН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИРАНМЕН КАСПИЙ ТӨҢІРЕГІНДЕГІ БАСТАМАЛАРЫ

YERKINAY ONGAROVA

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

V. HAZAR ZİRVESİ SONRASI KAZAKİSTAN'IN İRAN'LA İLGİLİ HAZAR ÇERÇEVESİNDE GİRİŞİMLERİ

Қазақстан ТМД елдерінің арасында Иран аумағы арқылы өз тауарларын тасымалдайтын екінші ел болып табылады. Осыған байланысты Каспий теңізіндегі Ақтау порты Қазақстанның транзиттік потенциалын дамытуда маңызды рөл атқарады. Порт Қара теңізге (Әзірбайжан мен Грузия арқылы, сондай-ақ Ресейдің ішкі су жолдары), Үнді мұхитына және Парсы шығанағына (Иран арқылы) қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Порт 1963 жылы салынған және Қазақстанның Иран арқылы Парсы шығанағына тасымалдауына маңызды орынға ие болды. Осы тұрғыда Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Иранмен екі жақты қарым-қатынастарда Каспий теңізіндегі транзиттік бағыттарды дамытуға көшті.

Осы бағытта, 1999-2002 жж. аралығында Қазақстан Ақтау порты арқылы Каспий жағалауындағы көршілес елдерге мұнай экспорттауға тырысты. Мұнай теңіз жолымен Баку арқылы тасымалданды, содан кейін Баку-Джейхан құбыры арқылы (2006 жылдан бастап) және теміржол арқылы Грузияның Батуми портында транзит желісі орнатылды. Иранға санкциялар қолданбас бұрын мұнай Каспий теңізіндегі Иранның Нека порты арқылы сыртқы нарықтарға экспортталды. (Cyberleninka.ru, 2015)

Содан кейін 2016 жылғы 22 желтоқсанда Иран Ислам Республикасының Президенті

Kazakistan, BDT bölgesi ülkeleri arasında İran toprakları üzerinden mallarını transit geçiren ikinci ülkedir. Bu bağlamda Kazakistan'ın transit potansiyelinin gelişmesi için Hazar Denizi'nde bulunan Aktau limanı kilit rol oynamaktadır. Adı geçen liman üzerinden Karadeniz'e (Azerbaycan ve Gürcistan aracılığı ve Rusya'nın iç su yolları ile), Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne (İran üzerinden) erişim fırsatı sağlanmaktadır. Liman 1963 yılında inşa edilmiş ve Kazakistan'ın İran üzerinden Basra Körfezi'ne yönelik ulaşımını geliştirme konusunda kilit bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra İran ile ikili ilişkilerinde Hazar Denizi çerçevesinde transit yollarını geliştirmeye doğru yönelmiştir.

Bu doğrultuda 1999-2002 yılları arasında Kazakistan Aktau limanı'dan Hazar deniz yolunu kullanarak diğer komşu ülkelere petrol ihracatı yapılmaya başlanmıştır. Petrolün deniz yoluyla Bakü'ye taşınmasından sonra, Bakü-Ceyhan boru hattı üzerinden (2006'dan beri) demir yolu ile Gürcistan'ın Batum limanına ulaşmasına imkan veren bir geçiş hattı da hayata geçirilmiştir. İran'a yönelik yaptırımlar uygulamaya geçmeden önce, petrolün bir kısmı Hazar Denizi'ndeki İran'ın Neka limanı üzerinden dış pazarlara ihraç edilmiştir (Cyberleninka.ru, 2015).

Хасан Рухани Каспий теңізіндегі теңіз сауда кемесі туралы Қазақстан Республикасына жасаған сапары барысында үкіметаралық келісімге қол қойды. Бұл халықаралық келісім Қазақстан мен Иран арасындағы екі жақты ынтымақтастықты нығайтуға және екі ел арасындағы теңіз көлігінің дамуына оңтайлы әсер етуге бағытталды. Бүгінгі күні Иран Ақтау портынан экспортты тасымалдаудың негізгі тұтынушыларының бірі. Иранның солтүстік порттарынан жыл сайын шамамен 2 миллион тонна жүк тасымалданады. Қол қойылған үкіметаралық келісім қазақстандық және ирандық теңіз көлігі компанияларының арасындағы тең бәсекелестікті, кеме құжаттарын өзара тануды, порттардың болуын және порттық төлемдерге ортақ тариф қолдануды қамтамасыз етеді. (Министрлік сайты, 2017)

2018 жылдың 12 тамызында Каспий жағалауы мемлекеттерінің бесінші саммитінде Ақтау қаласында Каспий мәртебесі туралы келісімге қол қойылды. Кездесуде бес жағалау елдің (Қазақстан, Ресей, Иран, Әзірбайжан және Түрікменстан) басшыла-

Daha sonra 22 Aralık 2016'da İran İslam Cumhuriyeti Başkanı Hasan Rouhani'nin Kazakistan Cumhuriyeti'ne ziyareti sırasında hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Kazakistan ile İran arasındaki ikili iş birliğini güçlendirmeyi ve iki ülke arasındaki deniz taşımacılığının geliştirilmesini amaçlamıştır. Bugün İran, Aktau limanından gelen ihracat taşımacılığının ana tüketicilerinden biridir. İran'ın kuzey limanlarından yıllık yaklaşık 2 milyon ton çeşitli yük taşımacılığı yapılmaktadır. İmzalanan hükümetler arası anlaşma, Kazakistanlı ve İranlı deniz taşımacılığı şirketleri arasında eşit rekabetin yaratılmasına, gemi belgelerinin karşılıklı olarak tanınmasına, limanların mevcudiyetine ve liman ücretlerine eşit erişim sağlanmasına imkân vermektedir (Bakanlık sitesi, 2017).

Hazar'ın statü sözleşmesi Kazakistan'ın Aktau kentinde 12 Ağustos 2018 tarihinde Hazar'a kıyısı olan devletlerin beşinci zirvesinde yapılmıştır. Toplantıda beş kıyıdaş ülkenin (Kazakistan, Rusya, İran, Azerbaycan ve Türkmenistan) Devlet Başkanları Hazar Denizi'nin

ры Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы келісімге қол қойды. Жоғарыда айтылған келісімшарт бойынша теңіз түбіне құбырлар салу құқығы берілді. Бұл кездесудегі ең үлкен жаңалық боды. Бұл жолы жағалау елден тыс мемлекеттердің әскери күшіне құқықтық мүмкіндігін болдырмау заңдастырылды. Басқаша айтқанда, Каспий теңізінде әскери күшке ие болу құқығы жағалаудағы мемлекеттерден басқа ешбір елге берілмеді. (Хабар 24, 2018) Осылайша Каспий теңізінің мәртебе мәселесімен қатар қауіпсіздік мәселесі де шешілгеннен кейін екі жақты қатынастар серпін алды.

Бұл құжат екі ел үшін де маңызды болып табылады. Аталмыш құжатқа қол қою 25 жылдық келіссөздердің нәтижесінде қол жеткізіліп отыр. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Каспий теңізі конвенциясын Каспий теңізінің конституциясы ретінде бағалады. Бұл құжатта аймақтағы тұрақтылық пен өркендеудің кепілі ретінде қауіпсіздік кепілі бар екені айтылған. Иран Президенті Хасан Рухани бұл Конвенцияны қабылдау Каспий жағалауы мемлекеттері үшін ерекше оқиға және континент мемлекеттері арасындағы достық қарым-қатынастарды жалғастыратын болады деп мәлімдеді. Осылайша, Каспий маңы мемлекеттері арасындағы қарым-қатынастарда маңызды шартқа қол жеткізілгендігі айтылды. Иран басшылығы жағалаудағы елдердің ұлттық мүдделерінің де ескерілгенін атап өтті. (Kazinform, 2018)

Конвенцияны қазіргі уақытта ратификациялаған тек Қазақстан, Түрікменстан және Әзірбайжан елдері болды. Ресей мен Иран қол қойды, бірақ әлі ратификациялаған

**ЕКІ ЕЛДІҢ КАСПИЙ
АЯСЫНДА ҚАРЫМ-
ҚАТЫНАСЫ МӘРТЕБЕ
МӘСЕЛЕСІ ШЕШІЛГЕН
СОҢ ЖАҢА БІР
СЕРПІНГЕ ИЕ БОЛДЫ**

**HER İKİ ÜLKE
ARASINDA HAZAR
ÇERÇEVESİNDE
İLİŞKİLER
STATÜ SORUNU
ÇÖZÜLDÜKTEN SONRA
İVME KAZANMIŞTIR**

yasal statüsü hakkında bir sözleşme imzalamıştır. Adı geçen sözleşmede kıyıdaş ülkelere, deniz dibine boru döşeme hakkı verilmiştir. Bu ise toplantıdaki en büyük yenilik olmuştur. Ayrıca sözleşmede Hazar'a kıyısı olmayan ülkelerin bölgede asker bulundurma yetkisinin önlenmesi yasal bir zemine oturtulmuştur. Yani kıyıdaş devletler dışında herhangi bir ülkeye Hazar Denizi'nde asker bulundurma hakkı verilmemiştir (Haber 24, 2018). Böylece, Hazar Denizi'nin statü sorunuyla beraber güvenlik sorunu da çözüldükten sonra ikili ilişkiler önemli bir ivme kazanmıştır.

Adı geçen belge hem Kazakistan hem de İran için çok büyük bir öneme sahiptir. Bu belgenin imzalanması ise 25 yıllık müzakerelerin sonucunda gerçekleşmiştir. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev; "Hazar Denizi Sözleşmesi"ni Hazar'ın anayasası olarak adlandırmış, bu belgenin bölgedeki istikrar ve refahın garantörü olarak bir güvenlik belgesi olduğunu belirtmiştir. İran Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani ise sözleşmenin kabulünün Hazar'a kıyıdaş devletler için eşsiz bir olay olduğunu ve kıyıdaş devletler arasındaki ilişkilerini dostane bir şekilde devam edeceğini dile getirmiştir. Rouhani ayrıca bu duruma gelinmesinde; Hazar'a kıyıdaş devletler arasındaki ilişkilerini anlaşmayla sonuçlanmasının önemli bir etken olduğunu belirtmiş, kıyıdaş ülkelerin ulusal çıkarlarının da dikkate alındığının altını çizmiştir (Kazinform, 2018).

Sözleşmeyi sadece Kazakistan, Türkiye ve Azerbaycan onaylamış durumdadır. Rusya ve İran imzalamış fakat daha onaylamamışlardır. Bu doğrultuda Avrasya uzmanı Shevrin Takheri: "Şimdi İran'ın Meclisi devlet içi prosedürleri gerçekleştirmeli ve yeni anlaşmayı onaylamalıdır. Bu prosedürün yakında gerçekleşeceğini

жоқ. Бұл тұрғыда еуразиялық сарапшы Шеврин Тахери: «Енді Иран мәжілісі ел ішінде жасалатын үрдістерді жүзеге асырып, жаңа келісімді бекітуі керек. Менің ойымша, бұл үрдіс жақын арада болады» деді. Халықаралық сарапшы Сейед Бехзад Ахлагі: «Конвенция ережелерін толығымен іске асыру үшін қажетті жұмыстар мүмкіндігінше қысқа мерзімде аяқталуы керек. Бұл аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз етеді және қауіптер мен сыртқы сын-қатерлер деңгейін барынша азайтады. Каспийдің құқықтық мәртебесі мәселесі де шешілетін болады және тараптар еркін түрде әрекет ете алады». Иран келісімді ратификациялағаннан кейін Каспийде Қазақстанмен жаңа жобаларды ұстанатынына үміттенеді. Болашақ Каспий теңізінің арнайы жұмыс тобының кездесуі шілде айында Иран Ислам Республикасында жоғары деңгейде өтеді деп күтілуде.

дüşünüyorum.” demiştir. Uluslararası uzman Seyed Behzad Ahlagi ise, sözleşme hükümlerinin tam olarak uygulanması için deniz alanının sınırlandırılmasında mümkün olan en kısa sürede gerekli çalışmaların tamamlanması ve Hazar Denizi’nde doğrudan taban çizgileri kurma yöntemiyle ilgili beş taraflı anlaşma yapılması gerektiğini ifade etmiş, bu çalışmaların bölgedeki güvenliği sağlayacak, risklerin ve dış tehditlerin seviyesini en aza indirecek adımlar olduğunu dile getirmiştir. Böylece Hazar Denizi üzerinde sorun kalkacak ve taraflar rahat bir şekilde hareket edebilecektir. İran’ın sözleşmeyi onaylamasından sonra Hazar’da Kazakistan ile İran arasında yeni projelerin geliştirilmesi öngörülmektedir. Bir sonraki Hazar Denizi Çalışma Grubu Toplantısının Temmuz ayında İran İslam Cumhuriyeti’nde gerçekleşeceği beklenmektedir (Haber 24, 2019).

(Хабар 24, 2019)

Аталмыш мәселе бойынша Ресей Федерациясының Сыртқы істер министрлігінің ресми өкілі Мария Захарованың айтуынша, Ақтау саммитінің қорытындылары бойынша жағалаудағы елдер басшыларының қабылдаған шешімдері жүзеге асырылуда. Конвенцияны ратификациялауға қатысты жағалаудағы елдерде қажетті рәсімдер басталды және арнайы жұмыс тобының отырысы дайындалып жатыр. (Спутник, 2018) Сонымен қатар 2019 жылдың шілдесінде Иранда Каспий мәселелері бойынша жоғары деңгейдегі арнайы жұмыс тобының келесі отырысы өтеді. Бұл тұрғыда Каспий өңірі елдерінің арасындағы ынтымақтастық мәселелері Иранда талқыланатын болады. (Спутник, 2019)

Конвенцияның толығымен ратификацияланбағанына қарамастан Қазақстан мен Иран арасындағы ынтымақтастық жалғасуда. 2019 жылы 22 сәуірде Қазақстанның Ирандағы елшісі Асхат Оразбай Горган облысының басшыларымен және экономика және сауда саласындағы көшбасшыларымен кездесті. Негізгі тақырып Қазақстан мен Иран арасындағы, Орталық Азия мен Каспий жағалауы елдерінің арасындағы қарым-қатынастар болды. Горган облысы Иранның солтүстігіндегі Каспий теңізі айналасындағы аймақтардың бірі болып табылады. Осыған байланысты Қазақстан Үкіметінің инвестицияларды тартудағы басты аспектісі аймақаралық қатынастарға бағытталған. Осы бағытта Қазақстанның Маңғыстау облысы мен Иранның Гүлстан провинциясы, Қазақстанның Атырау облысы және Иранның Горган аймағы арасында ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Асхат

**КАСПИЙ ТЕҢІЗІ
ТАСЫМАЛДАУ
ДӘЛІЗІ РЕТІНДЕ
БІР КӨПІР
ІСПЕТТЕС**

**HAZAR DENİZİ
TRANSİT GEÇİŞ
YOLLARINI
ÇEŞİTLENDİREN BİR
KÖPRÜDÜR**

Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'nın resmi temsilcisi Maria Zakharova, Aktau zirvesinin sonuçlarının ardından kıyı ülkeleri liderleri tarafından alınan kararların hayata geçirileceğini, sözleşmenin onaylanmasıyla ilgili, kıyıdaş ülkelerde gerekli prosedürlerin başladığını ve bir çalışma grubu toplantısının planlandığını belirtmiştir (Sputnik, 2018). Bu doğrultuda Hazar sorunlarıyla ilgili Üst Düzey Çalışma Grubu'nun bir sonraki toplantısı 2019 Temmuz'unda İran'da gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda Hazar

Оразбай Иранның тек Қазақстан үшін ғана емес, барлық Орталық Азия елдері үшін Парсы шығанағына шығатын тиімді бағыт екенін атап өтті. (Sputnik, 2019).

Аталмыш бағытта Иран Ислам Республикасының Индустрия және сауда министрі Мохаммед Шариатмедари Қазақстан Премьер-министрі Сағынтаевпен кездесті. Иран тарапы кездесу барысында Иран мен Еуразиялық экономикалық одақ арасындағы сауда қатынастарының деңгейін көтеруді қолдайтынын білдірді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының ұлттық экономика министрі Тимур Сүлейменов

бölgesi ölkeleri arasındaki iş birliđi konuları İran'da adı geçen toplantıda ele alınacaktır (Sputnik, 2019).

Sözleşmenin tam onaylanmamış olması na rağmen Kazakistan ve İran'ın yakın bölgeleri arasında iş birliđi devam etmektedir. Kazakistan'ın İran Büyökelçisi Aşat Orazbay, 22 Nisan 2019 tarihinde Gorgan Eyaleti başkanları ve eyaletin ekonomi ve ticaret alanındaki liderleri ile görüşmeler yapmıştır. Kazakistan ile İran ve Orta Asya ile Hazar'a kıyısı olan ölkeler arasındaki ilişkiler görüşmelerin ana gündemini oluşturmuştur. Gorgan Eyaleti, İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi'ni

Қазақстан ашық суларға қол жеткізе алмауынан Иранның географиялық жағдайы Қазақстан тауарларын Иран арқылы жеткізетін стратегиялық маңызды екенін атап өтті. Осыған байланысты Нұр-Сұлтан және Тегеран арасында Еуразиялық экономикалық одақ аясында еркін сауда аймағы туралы келісімге қол қойылды. (Mehr News Agency, 2018)

Кейінірек, Қазақстан мен Иран арасындағы теңіз ынтымақтастығы аясында өткен 2019 жылдың 2 мамырындағы жиынға Ирандағы Қазақстанның Төтенше және өкілетті елшісі мен Иранның теңіз және порт ұйымдарының директоры қатысты. Олар екі ел арасындағы транзитке байланысты маңызды стратегиялық ынтымақтастық туралы келіссөздерді жалғастыру мен теңіз және порт қатынастарының деңгейін көтеруді қолдады. Иран телевизиялық хабар тарату компаниясының хабарлауынша, Мохаммед Раддад Асхат Оразбаймен кездесуде екі жақты қарым-қатынастардың дамуын және екі елдің ұлттық мүдделерін қамтамасыз ету үшін қажетті түрлі салалардағы ынтымақтастықты қолдай отырып, Қазақстан мен Иран арасындағы экономикалық байланыстарды дамытуды жоспарлап отырғанын мәлімдеді. Ирандағы Теңіз және порт әкімшілігінің директоры бұл келісімнің жүзеге асырылуы қазақстандық компаниялардың Иран порттарына және екі ел арасындағы ынтымақтастыққа қолдау көрсетуі арқылы теңіз порттар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту үшін жақсы мүмкіндік екендігін мәлімдеді. Асхат Оразбай Қазақстанның Иран порттарына және теңіз байланысына инвестиция салуға дайын екендігін, сонымен қатар, Әмірабад, Шахид Раджах және Чабакхарт порттарының үлкен стратегиялық маңы-

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАҚТЫҒЫСТЫҢ
ӨСУІ ЖӘНЕ ӘЛЕМ-
ДЕП АЛПАУЫТ
КҮШТЕРДІҢ
АРАСЫНДА
БӘСЕКЕЛЕСТЕ
КАСПИЙ АЙМАҒЫ-
НЫҢ ҚАУІПСІЗДІК
МӘСЕЛЕСІ
ЖОЙЫЛДЫ**

**ULUSLARARASI
GERGİNLİĞİN
YÜKSELİŞİ VE
DÜNYANIN ÖNDE
GELEN GÜÇLERİ
ARASINDA
ASKERİ REKABET
BAĞLAMINDA
HAZAR BÖLGESİNİN
İSTİKRARSIZLAŞMA
SORUNU ORTADAN
KALDIRILMIŞTIR**

çevreleyen bölgelerden biridir. Bu bağlamda Kazakistan Hükümeti'nin yatırımları bölgeye çekmekteki ana siyaseti bölgeler arası ilişkilerin geliştirilmesine yöneliktir. Bu doğrultuda Kazakistan'ın Mangistau ve İran'ın Gülistan bölgesi, Kazakistan'ın Atyrau ve İran'ın Gorgan bölgeleri arasında iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Askhat Orazbay toplantılarda, İran'ın sadece Kazakistan için değil, aynı zamanda tüm Orta Asya ülkeleri için de Basra Körfezi'ne çıkışı sağlayan avantajlı yol olduğunu bir kez daha vurgulamıştır (The Qazaq Times, 2019).

Bu bağlamda İran'ın Sanayi, Ticaret ve Madencilik Bakanı Muhammed Şeriatmedari, Kazakistan Başbakanı Sagintayev ile görüşmelerde bulunmuştur. İran tarafı, görüşmeler sırasında Tahran ile Avrasya Ekonomi Birliği arasındaki Tercihli Ticaret Anlaşması konusuna bağlı olarak İran ile Avrasya Ekonomik Birliği arasındaki ticari ilişkilerin düzeyinin daha fazla artmasını desteklediğini dile getirmiştir. Aynı şekilde Kazakistan Milli Ekonomi Bakanı Temur Suleymenov, Kazakistan'ın açık sulara erişiminin olmaması nedeniyle, Kazak mallarının İran üzerinden sevk edilmesi için, İran'ın coğrafi konumunun stratejik ve ekonomik bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda Nur-Sultan ile Tahran arasında Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde geçici serbest ticaret bölgesi anlaşması imzalanmıştır (Mehr News Agency, 2018).

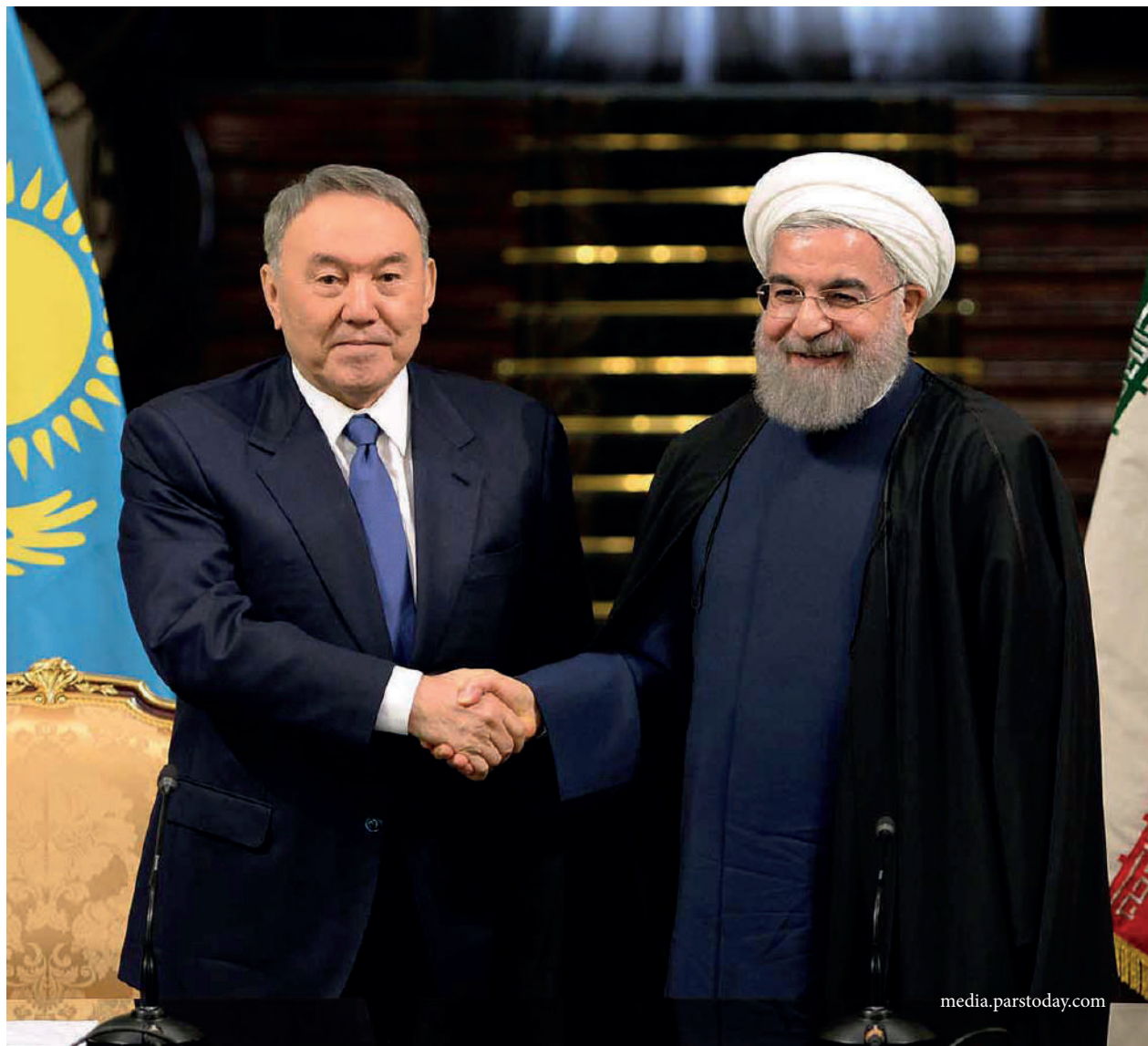
Daha sonra Kazakistan ile İran arasındaki Hazar Denizi üzerindeki iş birliği doğrultusunda 2 Mayıs 2019 tarihinde İran'ın Kazakistan Büyükelçisi ile İran Denizcilik ve Liman Organizasyonu Başkanı'nın katıldığı toplantıda, iki ülke ve bölge arasındaki transit geçişe bağlı önemli ve stratejik iş birliği hakkında müzakerelerin devam

зға ие екенін атап өтті. (Pars Today, 2019)

Жалпы 2018 жылы Қазақстан мен Иран арасындағы екі жақты сауда көлемі 516,309 миллион долларды құрады (экспорт – 426,76 миллион доллар, ал импорт – 89,54 миллион доллар). Сол жылы Иран Бандар-Аббас пен Әмірабад порттарындағы қазақстандық логистикалық орталықтарды салу үшін жер телімін беру туралы келісіміне келді. (Baq.kz, 2019)

Қысқаша айтқанда, Каспий аймағындағы екі ел арасындағы қарым-қатынас мәртебелік мәселе шешілгеннен кейін немесе

ettirilmesi ve deniz ile liman ilişkileri seviyesinin yükseltilmesi gerektiği konusunda görüş bildirilmiştir. İran Televizyon Yayın Şirketi'nin haberlerine göre, Muhammed Raddad, Askhat Orazbay ile yaptıkları toplantıda iki ülkenin milli çıkarlarını sağlamak için gerekli alanlarda ikili ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilmesini ve Kazakistan ile İran arasındaki ekonomik ilişkileri teşvik etmeyi planladıklarını dile getirmiştir. İran Denizcilik ve Liman İşletmeciliği Müdürü, Kazak şirketlerinin İran limanlarına yaptığı yatırımları ve iki ülke arasındaki iş birliğine dair anlaşmaları desteklediklerini, anlaşmanın uygulanmasının denizciler ve limanlar arasındaki

Иран мен Ресей бекіткеннен кейін серпін береді деп күтілуде. Себебі Каспий екіжақты қарым-қатынастар арасындағы транзиттік жолдарды әртараптандыратын көпір іспеттес стратегиялық маңызға ие. Бұл бағытта Қазақстан мен Иран Каспий теңізі бағыттарын дамытуға баса назар аударады. Бұл тұрғыда Ақтау порты арқылы Әмірабад портына дейінгі Қазақстанның транзитінің басталуымен және осы елдің солтүстік-оңтүстік дәлізін транзиттік темір жолға қосу арқылы тасымалдау жүретін болады. Осылайша, Ақтау саммитінде қол қойылған Каспий теңізі жөніндегі конвенция Каспий теңізінің жаңа мәртебесі екі ел үшін де сәйкес келетінін дәлелдейді. Келісімшарттың негізгі жетістігі – Каспий жағалауындағы бес мемлекеттің ғана әскери күштеріне рұқсат берілуі. Басқаша айтқанда, басқа мемлекеттердің әскери күштеріне жол берілмейді. Осындай келісімшартпен әлемнің жетекші күштері арасындағы әскери бәсекелестік тұрғысынан халықаралық шиеленістердің өсуі және Каспий аймағының тұрақсыздандыру мәселесі жойылды. Келісімшарт арқылы құқықтық мәртебе мәселесі жойылып, Иран мен Қазақстанға теңіз көлігі саласында еркін әрекет етуін қамтамасыз ету арқылы басқа да жобалардың жеңіл жүзеге асуы үшін жаңа мүмкіндіктер беріледі.

іліşkileri geliştirmek için iyi bir fırsat olduğunu açıklamıştır. Askhat Orazbay ise Kazakistan'ın İran limanları ve deniz ulaşımına yatırım yapmaya hazır olduklarını, aynı zamanda Amirabad ve Shaheed Rajahi Limanı ile Chabahar limanlarının büyük kapasiteye sahip olduğunu vurgulamıştır (Pars Today., 2019).

МӘРТЕБЕ МӘСЕЛЕСІНІҢ ШЕШІЛУІ, ИРАН МЕН ҚАЗАҚСТАН АРАСЫНДА ТЕҢІЗ ТАСЫМАЛДАУ САЛАСЫНДА ЕРКІН ӘРЕКЕТ ЕТУІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ АРҚЫЛЫ БАСҚА ДА ЖОБАЛАРДЫҢ ЖЕҢІЛ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ ҮШІН JAҢА МҮМКІНДІКТЕР БЕРЕДІ

STATÜ SORUNUNUN ORTADAN KALDIRILMASI, İRAN İLE KAZAKİSTAN ARASINDA DENİZ ULAŞIMINA BAĞLI TAŞIMACILIK ALANINDA SERBEST DOLAŞIMI SAĞLAYARAK YENİ PROJELERİN DAHA KOLAY HAYATA GEÇİRİLMESİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ FIRSATLAR SUNMAKTADIR

Genel olarak 2018'de Kazakistan ile İran arasındaki ikili ticaret hacmi 516.309 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (ihracat 426.76 milyon dolar, ithalat 89.54 milyon dolar). Aynı sene içinde İran tarafıyla Bandar Abbas ve Amirabad Limanları'nda lojistik merkezler inşa etmek için Kazakistan'a arazi tahsis edilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır (Baq.kz, 2019)

Özet olarak, her iki ülke arasında Hazar çerçevesindeki ilişkiler, statü sorunu çözüldükten ve ilgili sözleşme İran ile Rusya taraflarınca onaylandıktan sonra önemli bir ivme kazanacaktır. Çünkü Hazar Denizi, ikili ilişkilerin gelişmesini sağlayan önemli bir transit geçiş köprüsüdür. Bu doğrultuda hem Kazakistan hem İran Hazar Denizi güzergâhlarını geliştirmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan'ın Aktau limanından İran'ın Emir Abad limanına transit geçişlerin başlaması ve İran'ın kuzey güney koridorunun transit demir yolu hattına katılmasıyla ulaşım daha çok artacaktır. Bu doğrultuda Aktau Zirvesi'nde imzalanan Hazar Denizi Sözleşmesi'yle Hazar'ın yeni statüsü her iki ülke için de elverişli imkânlar ortaya koyacaktır. Sözleşmenin asıl başarısı ise Hazar'da sadece kıyıdaş beş devletin filosunun bulunmasıyla ilgili alınan karardır. Yani Hazar'da diğer devletlerin askeri kuvvet bulundurmalarına izin verilmemesidir. Böyle bir sözleşme ile uluslararası bir gerginliğin oluşması ve dünyanın önde gelen güçleri arasında askeri rekabet bağlamında Hazar bölgesinin istikrarsızlaşma sorunu ortadan kaldırılmıştır. Sözleşmenin statü sorununu ortadan kaldırması, İran ile Kazakistan arasında deniz ulaşımına bağlı taşımacılık alanında yeni projelerin daha kolay hayata geçirilmesiyle ilgili önemli fırsatlar sunmaktadır.

Дереккөз:

1. Cyberleninka.ru (2015). Л.Б.Вардомский, Еуразиялық интеграция тұрғысында Қазақстанның транзиттік потенциалы. Сілтеме: <https://cyberleninka.ru/article/v/tranzitnyy-potentsial-kazahstana-v-kontekste-evraziyskoy-integratsii>. Қаралған уақыты: 08.05.2019.
2. Министрлік сайты (2017). Қазақстан мен Иран Каспийдегі теңіз сауда кеме қатынасы туралы ынтымақтастық келісіміне қол қойды. Сілтеме: <http://miid.gov.kz/news/kazakstan-men-iran-kaspiydegi-teniz-sauda-keme-katynasy-turaly-yntymaktastyk-kelisimine-kol>. Қаралған уақыты: 08.05.2019.
3. Хабар 24 (2014). Н.Назарбаев: Конвенция Каспий теңізінің конституциясы болып саналады. Сілтеме: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/basty-zha-aly-tar/item/258393-n-nazarbaev-konventsia-kaspij-teizini-konstitutsiyasy-bolyp-sanalady>. Қаралған уақыты: 08.05.2019.
4. Kazinform (2018). Р.Ғаббасов, Ақтау саммитінің нәтижесі: Қазақстан Каспийдің құқықтық мәртебесі конвенциясын ратификациялады. Сілтеме: https://www.inform.kz/kz/aktau-sammitinin-natizhesi-kazakstan-kaspiydin-kukykyk-martebesi-konvencyasyn-ratifikaciylady_a3496449. Қаралған уақыты: 08.05.2019.
5. Хабар 24 (2019). Ю.Гнатюк, Тегеран Каспий аймағындағы мәселелерді шешуге қалай дайындалуда? Сілтеме: <https://24.kz/ru/news/policy/item/314999-kak-tegeran-gotovitsya-k-resheniyu-voprosov-v-kaspijskom-regione>. Қаралған уақыты: 15.05.2019.
6. Sputnik (2018). Захарова: Ақтау саммиті негізінде жағалау елдері басшыларының шешімдері жүзеге асырылып келеді. Сілтеме: <https://ru.sputniknews.kz/radio/20181116/8114355/kaspij-sammit-zaharova-soglasheniya.html>. Қаралған уақыты: 16.11.2018.
7. Sputnik (2019). Каспий бестігі ынтымақтастықты кеңейтуде. Сілтеме: <https://ru.sputniknews.kz/politics/20190417/9863747/kaspij-mid-vstrecha.html>. Қаралған уақыты: 17.04.2019.
8. The Qazaq Times (2019). Е.Божан, (Қазақстан мен Иранның жақын облыстары арасында ынтымақтастық жасалуда. Сілтеме: <https://qazaqtimes.com/article/60899>. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
9. Mehr News Agency (2018). М.Бурхан, Иран мен Қазақстан қарым-қатынасы жеделдете түсуде. Сілтеме: <https://tr.mehrnews.com/news/1870669/%C4%B0ran-ve-Kazakistan-%C4%B1n-ticari-ili%C5%9Fkileri-ivme-kazanacak>. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
10. Pars Today (2019). Қазақстан мен Иран теңіз ынтымақтастығын дамытуды қуаттады. Сілтеме: <http://parstoday.com/kk/news/world-i42042>. Қаралған уақыты: 20.05.2019.
11. BAQ.KZ (2019). Қазақстан-Иран тараптары саяси консультациялар өткізді. Сілтеме: <https://baq.kz/news/othernews/iran-taraptary-sayasi-konsultatsiyalar/>. Қаралған уақыты: 20.05.2019.

Көздер:

1. Cyberleninka.ru (2015). L.B.Vardomski, Avrasya entegrasyonu bağlamında Kazakistan'ın transit potansiyeli. Alınan yer: <https://cyberleninka.ru/article/v/tranzitnyy-potentsial-kazahstana-v-kontekste-evraziyskoy-integratsii>. Erişim tarihi: 08.05.2019.
2. Bakanlık sitesi (2017). Kazakistan ve İran Hazar Denizi'nde Ticaret ve Gemicilik İlişkileri Hakkında İşbirliği Anlaşması İmzalandı. Alınan yer: <http://invest.miid.gov.kz/kk/news/kazakstan-men-iran-kaspiydegi-teniz-sauda-keme-katynasy-turaly-yntymaktastyk-kelisimine-kol>. Erişim tarihi: 08.05.2019.
3. Haber 24 (2014). N. Nazarbayev: Sözleşme Hazar Denizi'nin Anayasası'dır. Alınan yer: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/basty-zha-aly-tar/item/258393-n-nazarbaev-konventsia-kaspij-teizini-konstitutsiyasy-bolyp-sanalady>. Erişim tarihi: 08.05.2019.
4. Kazinform (2018). R.Gabbasov, Aktau Zirvesi Sonuçları: Kazakistan, Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Sözleşmesini onayladı. Alınan yer: https://www.inform.kz/kz/aktau-sammitinin-natizhesi-kazakstan-kaspiydin-kukykyk-martebesi-konvencyasyn-ratifikaciylady_a3496449. Erişim tarihi: 08.05.2019.
5. Хабар 24 (2019). Y.Gnatyuk, Tahrان Hazar bölgesindeki sorunları çözmeye nasıl hazırlanıyor? Alınan yer: <https://24.kz/ru/news/policy/item/314999-kak-tegeran-gotovitsya-k-resheniyu-voprosov-v-kaspijskom-regione>. Erişim tarihi: 15.05.2019.
6. Sputnik (2018). Zakharova: Aktau Zirvesi'ne dayanarak kıyı ülkeleri liderlerince alınan kararlar uygulanmaktadır. Alınan yer: <https://ru.sputniknews.kz/radio/20181116/8114355/kaspij-sammit-zaharova-soglasheniya.html>. Erişim tarihi: 16.11.2018.
7. Sputnik (2019). Bakü'den Tahrان'a Hazar Beşliği işbirliği geliştirmektedir. Alınan yer: <https://ru.sputniknews.kz/politics/20190417/9863747/kaspij-mid-vstrecha.html>. Erişim tarihi: 17.04.2019.
8. The Qazaq Times (2019). E.Bojan, Kazakistan ile İran'ın en yakın bölgeleri arasındaki işbirliği devam etmekte. Alınan yer: <https://qazaqtimes.com/article/60899>. Erişim tarihi: 17.05.2019.
9. Mehr News Agency (2018). M.Burhan, İran ve Kazakistan ilişkileri ivme kazanacak. Alınan yer: <https://tr.mehrnews.com/news/1870669/%C4%B0ran-ve-Kazakistan-%C4%B1n-ticari-ili%C5%9Fkileri-ivme-kazanacak>. Erişim tarihi: 17.05.2019.
10. Pars Today (2019). Kazakistan ve İran Deniz İşbirliğinin Gelişmesini Desteklemektedir Alınan yer: <http://parstoday.com/kk/news/world-i42042>. Erişim tarihi: 20.05.2019.
11. BAQ.KZ (2019). Kazak-İran tarafları siyasi istişarelerde bulundu. Alınan yer: <https://baq.kz/news/othernews/iran-taraptary-sayasi-konsultatsiyalar/>. Erişim tarihi: 08.05.2019.

АҚШ-ҚЫТАЙ САУДА СОҒЫСЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ЫҚТИМАЛ ӘСЕРЛЕРІ

OMIRBEK HANAYEV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞININ ORTA ASYA'YA OLASI ETKİLERİ

Жақында ресми Вашингтонның Қытайға қарсы бұрынғы кедендік тарифтерін тағы да көтеруі, 2018 жылдың наурыз айынан бастап әлемде жиі талқыланып келе жатқан АҚШ-Қытай сауда соғысын тіпті де шиеленістіре түсті. Әсілінде 2018 жылы қыркүйек айында Вашингтон мен Пекин өзара кедендік баж салығын арттырған соң ушыға түскен АҚШ-Қытай сауда соғысы, АҚШ президенті Дональд Трамп пен Қытай төрағасы Си Цзиньпиннің 2019 жылдың желтоқсанында Аргентинада өткен G20 саммитінде кездесуінен кейін ғана бәсеңдеген болатын. Кездесу барысында АҚШ жағы 2018 жылдың қыркүйегінен бастап 200 млрд. доллар көлеміндегі Қытай тауарларына салынған 10%-дық қосымша кедендік баж салығын 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап 25%-ға көтермеуге уәде берді. Ал, Қытай жағы АҚШ-тан импорт етілетін ауыл шаруашылық, өнеркәсіптік және энергетикалық өнімдердің көлемін ұлғайтуға келісті [1]. Алайда аталмыш шарттар аясында 2019 жылдың қаңтарында басталған АҚШ пен Қытай арасындағы сауда келіссөздері керісінше нәтижесіз аяқталды. Әсіресе, 2019 жылы 9-10 мамыр күндері Вашингтонда АҚШ-Қытай жоғары деңгейлі сауда келіссөздерінің 10-шы отырысы өтіп жатқанына қарамастан, Пекиннің өз міндеттемелерін орындамағанын

→

Mart 2018'den itibaren dünya gündeminde tartışılmaya devam eden ABD-Çin ticaret savaşı, son zamanda Washington yönetiminin Çin'e karşı bir önceki ek gümrük tarifelerini daha da yükseltmesiyle yeni bir kritik aşamaya geldi denilebilir. Aslında Eylül 2018'de Washington ve Pekin'in aynı zamanda karşılıklı ek gümrük vergisi uygulamalarıyla gide rek şiddetlenen ABD-Çin ticaret savaşı, ancak ABD Başkanı Donald Trump ile Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Aralık 2019'da Arjantin'de gerçekleşen G20 Zirvesi'nde bir araya gelmesinden sonra yumuşamaya başlamış idi. Görüşmede ABD tarafı, 200 milyar dolarlık Çin menşeli ürünlere Eylül 2018 tarihinden itibaren uygulanan %10 ek gümrük vergisini 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren planladığı %25'e yükseltmemeye sözünü vermişti. Çin tarafı ise, ABD'den tarımsal, endüstriyel ve enerji ürünlerinin alımını büyük miktarda artırmayı kabul etmiştir [1]. Fakat söz konusu şartlar altında masaya oturan ABD ve Çin arasında Ocak 2019'dan itibaren başlayan üst düzey ticaret müzakereleri, beklentilere rağmen olumsuz sonuçlanmıştır. Özellikle 9-10 Mayıs 2019 tarihleri arasında Washington'da ABD-Çin Üst Düzey Ticaret Görüşmeleri 10. Toplantısı gerçekleştirilmekteyken, Çin'in taahhütlerini yerine getirmediğini savunan Trump yönetimi, Çin'in 200 milyar dolarlık ürünlerine uygulanmakta olan %10'luk vergi oranının 10

алға тартқан Трамп әкімшілігі 200 млрд. доллар көлеміндегі Қытай тауарларына салынған 10%-дық қосымша кедендік баж салығын 2019 жылдың 10 мамырынан бастап 25%-ға дейін көтергенін жариялады [2]. АҚШ-тың аталмыш кедендік баж салығына наразылық танытқан ресми Пекин, 2019 жылдың 13 мамырында 60 млрд. долларлық АҚШ тауарларына 2019 жылдың 1 маусымынан бастап 5% те 25% мөлшерінде қосымша кедендік баж салығын салатынын мәлімдеді [3]. Осылайша, бес айлық келіссөзден кейін АҚШ-Қытай сауда соғысы қайта тұтанды.

Әлемнің ең ірі экономикасы саналатын АҚШ пен Қытай арасындағы барған сайын ушыққан сауда соғысының ықтимал зардабы тек екі елмен шектеліп қалмастан, қалай болмасын бүкіл әлемге әсер етуі мүмкін. Бұл тұрғыда, әсіресе, АҚШ-Қытай сауда соғысының әлемдік мұнай бағасына болған теріс әсерін атауға болады.

Mayıs 2019 tarihinden itibaren %25'e çıkarıldığını açıklamıştır [2]. ABD'nin söz konusu ek gümrük vergisine büyük tepki gösteren Pekin yönetimi de, 13 Mayıs 2019 tarihinde ise, 60 milyar dolar değerindeki ABD ürünlerine 1 Haziran 2019 tarihinden itibaren %5 ila %25 arasında ek gümrük vergisi uygulanacağını belirtmiştir [3]. Böylece beş aylık bir ateşkes sürecinden sonra ABD-Çin ticaret savaşı tekrar alevlenmiştir.

Dünyanın en büyük iki ekonomisi olan ABD ve Çin arasında giderek şiddetlenen ticaret savaşının olası zararlarının sadece bu iki ülkeyle sınırlı kalması mümkün değildir ve söz konusu zararların neredeyse tüm dünyayı etkilemesi söz konusudur. Bu bağlamda öncelikle ABD-Çin ticaret savaşının küresel petrol fiyatları üzerindeki olumsuz etkisinden bahsedilebilir. ABD-Çin ticaret savaşının yeniden alevlenmesinden sonra dalgalı bir seyir izleyen petrol fiyatları, son günlerde biraz artış

АҚШ-Қытай сауда соғысы қайта тұтанғаннан кейін тұрақсыздана бастаған мұнай бағасы соңғы күндері аздап өсті. Алайда, Венесуэла дағдарыс салдарынан елдегі мұнай өндірісінің құлдырауы және АҚШ-тағы бензин қорларының азаюының мұнай бағасының өсуіне оң ықпал етуімен қатар, АҚШ-Иран кикілжіңінің артуы және Сауд Арабиясындағы мұнай станциясы құбырларының дрон шабуылына ұшырауы әлемдік мұнай бағасының өсуіне себеп болды. Бірақ АҚШ-Қытай сауда соғыс одан әрі шиеленісу ықтималдығы, мұнай бағасының құлдырау ықтималдығын да туғызып отыр.

Мұнайдың әлемдік бағасы төмендеуі мен төмендеу ықтималдығы экономикалық құрылымы энергия мен шикізат экспортына негізделген Орталық Азия елдеріне теріс әсер ететіні белгілі. Тағы бір жағынан, әлемдік энергия бағасының төмендеуі Орталық Азия мен Қытай арасындағы сыртқы саудаға да әсер етуі мүмкін. Өйткені, Қытай мен Орталық Азия арасындағы сыртқы сауданың тауарлық құрылымы жағынан алып қарағанда, Қытайдың Орталық Азия елдерінен импортының көп бөлігін энергия мен шикізаттың өнімдері құрайды. Мысалы, Орталық Азиядан импорт еткен табиғи газының жыл сайынғы көлемі Қытайдың жылдық табиғи газ импортының шамамен 60%-ын құрайды [4]. Тек 2018 жылдың өзінде Қытайдың Орталық Азиядан табиғи газ импорты шамамен 50 млрд. текше метрге жетіп, шамамен 30% артты [5]. 2009 жылдың желтоқсанында жұмыс істей бастаған Орталық Азия-Қытай табиғи газ құбыры арқылы 2019 жылдың 31 наурызына дейін Қытайға 263,2 млрд. текше метр табиғи газ жіберілді [6]. А, В және С тармақтары бар Орта-

**ӘЛЕМНІҢ ЕҢ ІРІ
ЭКОНОМИКАСЫ
САНАЛАТЫН
АҚШ ПЕН ҚЫТАЙ
АРАСЫНДАҒЫ
БАРҒАН САЙЫН
УШЫҚҚАН САУДА
СОҒЫСЫНЫҢ
ЫҚТИМАЛ
ЗАРДАБЫ ТЕК ЕКІ
ЕЛМЕН ШЕКТЕЛІП
ҚАЛМАСТАН,
ҚАЛАЙ БОЛМАСЫН
БҮКІЛ ӘЛЕМГЕ ӘСЕР
ЕТУІ МҮМКІН**

**DÜNYANIN EN
BÜYÜK İKİ EKONO-
MİSİ OLAN ABD
VE ÇİN ARASINDA
GİDEREK ŞİDDET-
LENEN TİCARET
SAVAŞININ OLASI
ZARARLARININ
SADECE BU İKİ
ÜLKEYLE SINIRLI
KALMASI MÜMKÜN
DEĞİLDİR VE SÖZ
KONUSU ZARAR-
LARIN NEREDEYSE
TÜM DÜNYAYI
ETKİLEMESİ SÖZ
KONUSUDUR**

göstermiştir. Ancak Venezuela krizinden dolayı bu ülkedeki üretim kapasitesinin düşmesi ve ABD'deki benzin stoklarının azalması petrol fiyatlarını tetikleyici bir unsur olarak olmuştur. ABD-İran geriliminin artması ve Suudi Arabistan'daki petrol pompa istasyonunun silahlı uçangöz ile saldırıyla uğraması da küresel petrol fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Fakat ABD-Çin ticaret savaşının daha derinleşme riski, petrol fiyatlarının tekrar düşme olasılığını da beraberinde getirmektedir.

Petrol fiyatlarının düşmesi ve bu eğilimin uzun bir sürece yayılması, ekonomik yapısı enerji ve hammadde ihracatına dayalı Orta Asya ülkeleri için olumsuz bir etki yaratacaktır. Diğer

лық Азия-Қытай табиғи газ құбырының D тармағы іске қосылғаннан кейін Қытайға жылына 85 млрд. текше метр табиғи газға жеткізілетін болады. Түркіменстаннан басталып Өзбекстан, Тәжікстан және Қырғызстан арқылы Қытайға жалғасатын 966 шақырымдық D тармағының жоспарланған жылдық газ жөнелтімі 30 млрд. текше метр [7]. Қазақстан-Қытай мұнай құбыры арқылы Қытайға 2006 жылы шілдеден бастап 2017 жылғы 29 наурызға дейін жалпы 100 млн. тонна мұнай тасымалданды [4]. Сонымен қатар, Қытайдың энергия тұтыну соңғы онжылдықта жылына орташа 6,6%-ға артып, қазіргі уақытта әлемдік энергия тұтынудың 23%-ын құрайды. Сарапшылардың пікірінше, 2020 жылы Қытайдың энергия импорты әлем бойынша бірінші орынға шығады және жыл сайынғы мұнай тұтыну 430-610 млн. тоннаға жетіп, 250-410

yandan, küresel enerji fiyatlarındaki düşüş, Orta Asya ülkeleri ile Çin arasındaki dış ticareti de etkileyebilir. Çünkü, Çin ve Orta Asya arasındaki dış ticaretin mal yapısı açısından bakıldığında, Çin'in Orta Asya ülkelerinden ithalatının büyük kısmını enerji ve hammadde-ler oluşturmaktadır. Örneğin, Orta Asya'dan ithal ettiği yıllık doğalgaz miktarı Çin'in yıllık toplam doğalgaz ithalatının yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır [4]. Sadece 2018'de Çin'in Orta Asya'dan doğalgaz ithalatı yaklaşık 50 milyar metreküp olarak, yaklaşık %30'lık bir artış göstermiştir [5]. Aralık 2009'da faaliyete başlayan Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı üzerinden 31 Mart 2019 tarihine kadar Çin'e toplam 263.2 milyar metreküp doğalgaz aktarılmıştır [6]. A, B ve C güzergâhları bulunan Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın D güzergâhının faaliyete girmesiyle, Çin'e yıllık doğal gaz iletiminin 85 milyar metreküpe

млн. тонна мұнай жетіспеушілігіне дүп келетін болады [8]. 2030 жылға қарай Қытайдың жылдық мұнай тұтыну көлемінің 690 млн. тоннаға, жылдық табиғи газды тұтыну көлемінің 620 млрд. текше метрге жететіні болжануда [9]. Осыған байланысты, Қытайдың барған сайын артқан энергия тұтынуының негізгі бөлігін Орталық Азия елдері қамтамасыз ететіндігін ескере отырып, Қытайдың Орталық Азиядан энергия импортының алдағы жылдарда тіпті де артатынын болжауға болады. Осы тұрғыдан алғанда, АҚШ-Қытай сауда соғысы сынды жаһандық және аймақтық оқиғалардың энергия бағаларына теріс әсері Орталық Азия елдері үшін пайдасыз болмақ.

АҚШ-Қытай сауда соғысының Орталық Азия үшін тағы бір жағымсыз әсері – сауда соғысы салдарынан баламалы нарықтарға жол іздеген Қытайдың арзан тұтыну бұйымдарының Орталық Азия базарына ағылу ықтималдығы. Трамп әкімшілігінің Қытайға қаратқан 25%-дық кедендік тарифтерінің көбінесе механикалық және

ұлашмасы өнгөрүлмектеді. Түркіменстан'дан басталарак Өзбекстан, Тацикстан ве Киргизстан үзеринден Чин'е ұлашмасы бекленен toplam 966 kilometrelik D hattının tasarlanan yıllık gaz iletimi 30 milyar metreküptür. [7] Sadece Çin-Kazakistan Petrol Boru Hattı üzerinden Çin'e Temmuz 2006'dan 29 Mart 2017 tarihine dek toplam 100 milyon ton petrol nakledilmiştir [4]. Ayrıca, son on yılda yıllık ortalama %6.6'lık bir oranda artmaya devam eden Çin'in enerji tüketimi, günümüzde dünya enerji tüketiminin %23'ünü oluşturmaktadır. Uzmanlara göre, 2020'da Çin'in dünya enerji ithalatında ilk sıraya çıkması ve yıllık petrol tüketiminin ise 430 ila 610 milyon tona ulaşarak 250-410 milyon tonluk arz açığıyla karşı karşıya kalacağı beklenmektedir [8]. 2030 yılına gelindiğinde ise, Çin'in yıllık petrol tüketiminin 690 milyon tona ve yıllık doğalgaz tüketiminin 620 milyar metreküpe ulaşacağı tahmin edilmektedir [9]. Bu bağlamda Çin'in giderek artan enerji tüketiminin önemli bir kısmını Orta Asya ülkelerinin karşılamakta olduğu dikkate alındığında, önümüzdeki yıllarda Çin'in Orta Asya'dan

baq.kz

Қазақстан Қытайға ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспортын ұлғайтты

Қытай нарығы балық шаруашылығы, мал шаруашылығы, омарташылық өнімдері, сондай-ақ, бидай, кебек, соя және бұршақтар экспорты үшін ашық. Бірінші рет **7 мың** тоннадан астам соя бұршағы экспортталды және соя майының экспорты **7** есе ұлғайды

электр өнімдері, жиһаз, ойыншық және тоқыма бұйымдары сияқты тұтыну бұйымдарына бағытталғанын ескерсек, Қытайдың аталған өндіріс салалары алдағы кезеңде баламалы нарықтар іздей бастайды. Себебі, тұтыну бұйымдары экспорттау экспортқа бағытталған Қытай экономикасы үшін өте маңызды. Қытай мен Орталық Азия арасындағы сыртқы сауданың тауарлық құрылымына қарағанда, Қытайдың Орталық Азия елдеріне экспортының басым бөлігі негізінен тоқыма бұйымдары, киім-кешек, машина жабдықтары, электротехникалық өнімдер және басқа да тұтыну тауарлары болып табылады. Мысалы, 2017 жылы Қытайдың Қырғызстанға экспортының 78,68%, Қазақстанға экспортының 62,74%, Тәжікстанға экспортының 65,7% және Өзбекстанға экспортының 39,02%-ын тұтыну тауарлары құраған болатын [10] [11] [12] [13]. Алдағы кезеңде АҚШ-Қытай сауда соғысының жағымсыз салдарынан Қытайдың әсіресе тұтыну бұйымдарын қамтыған арзан тауарларының Орталық Азия нарығын толтыру ықтималдығы, аймақ елдерінің аталмыш секторлардағы отандық өндірісіне зиян тигізуі мүмкін. Сондықтан, Орталық Азия елдері АҚШ-Қытай сауда соғысының ықтимал теріс әсеріне қарсы ұқыпты болғандарын жөн.

Алайда, АҚШ-Қытай сауда соғысы енді бір жағынан Орталық Азия елдеріне Қытайға экспортын ұлғайтуға мүмкіндік те береді. Атап айтқанда, Қытайдың АҚШ-қа қарсы 5% те 25%-дық қосымша кедендік баж салығының АҚШ-тың жүгері және соя бұршағы қатарлы ауылшаруашылық өнімдерін де қамтуы, қытайлық импорттаушыларының назарын Орталық Азияға аударуы

**АЛДАҒЫ КЕЗЕҢДЕ
АҚШ-ҚЫТАЙ САУДА
СОҒЫСЫНЫҢ
ЖАҒЫМСЫЗ
САЛДАРЫНАН
ҚЫТАЙДЫҢ
ӘСІРЕСЕ ТҰТЫНУ
БҰЙЫМДАРЫН
ҚАМТЫҒАН АРЗАН
ТАУАРЛАРЫНЫҢ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
НАРЫҒЫН ТОЛТЫРУ
ЫҚТИМАЛДЫҒЫ,
АЙМАҚ ЕЛДЕРІНІҢ
АТАЛМЫШ
СЕКТОРЛАРДАҒЫ
ОТАНДЫҚ
ӨНДІРІСІНЕ ЗИЯН
ТИГІЗУІ МҮМКІН**

**ӨНҮМҮЗДЕКІ
ДӨНЕМДЕ ABD-ЧІН
ТІКАРЕТ САВАШЫН
ОЛУМСУЗ
ЕТКІЛЕРІНДЕН
ДОЛАЙ ЧІН-ІН
БАШТА ТҰКЕТІМ
МАЛЛАРИ ОЛМАК
ҰЗЕРЕ УСУЗ
МАЛЛАРИН Орта
Азия ПАЗАРЛАРИН
ДОЛДУРМА ОЛАСИ-
ЛІГІ, БӨЛГЕ
ҰЛКЕЛЕРІНІН АЙНІ
СЕКТОРЛЕРДЕКІ
МІЛЛІ ҰРЕТІМІНІ
ЗАРАРА ҰГРАТА-
БІЛІР**

энерji иthalатынын giderek artacaғи tahmin edilebilir. Bu aсидан bakıldı-ғида, baшта ABD-Чін ticaret savaşı olmak üzere küresel ve bölgesel gelişmelerin enerji fiyatları üzerindeki olumsuz etkisinin, Orta Asya ülkeleri için zararlı olduғи söylenebilir.

ABD-Чін ticaret savaşının Orta Asya için diğер bir olumsuz etkisi ise, ticaret savaşı sonrası alternatif pazar arayışında olan Чін'in ucuz tüketim mallarının Orta Asya pazarına yönelme olasılığıdır. Trump yönetiminin Чін'e uyguladıғи %25'lik ek gümrük vergilerinin daha çok mekanik-elektrik ürünleri, mobilya, oyuncak ve tekstil ürünleri gibi tüketim mallarını kapsadıғи dikkate alındıғида, önümüzdeki dönemde Чін'in söz konusu sektörlerinin alternatif pazar arayışında bulunacaғи söylenebilir. Çünkü söz konusu tüketim mallarının ihracatı, ihracata dayalı büyüyen Чін ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Чін ve Orta Asya arasındaki diğ ticaretin mal yapısı açısından bakıldıғида da, Чін'in Orta Asya ülkelere ihracatının büyük kısmını tekstil ürünleri, giyim, makine ekipmanları, elektrik ürünleri ve diğер tüketim malları oluşturmaktadır. Örneğин, 2017'de Чін'in Kırgızistan'a ihracatının %78.68'ini, Kazakistan'a ihracatının %62.74'ünü, Tacikistan'a ihracatının %65.7'sini ve Özbekistan'a ihracatının ise %39.02'sini tüketim malları oluşturmuştur [10] [11] [12] [13]. Önümüzdeki dönemde ABD-Чін ticaret savaşının olumsuz etkilerinden dolayı Чін'in başta tüketim malları olmak üzere tüm ucuz (rekabetçi fiyatlı) mallarının Orta Asya pazarlarını doldurma olasılığı, bölge ülkelerinin aynı sektörlerdeki milli üretimini zarara uğratabilir. Dolayısıyla Orta Asya ülkelerinin, ABD-Чін ticaret savaşının söz konusu olası olumsuz etkilerine karşı dikkatli olmaları gerekir.

мүмкін. Өткен жылы Қытайдың Орталық Азия елдерінен ауыл шаруашылығы өнімдерінің импорты айтарлықтай өсті. Бұған бір жағынан, 2018 жылдың наурызында басталған АҚШ-Қытай сауда соғысы, екінші жағынан, соңғы жылдары Орталық Азия елдерінің экономикалық әртараптандыру бастамалары әсер етті деуге болады. Мысалы, 2018 жылы Қазақстанның Қытайға ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорты 280 млн. долларға жетіп, 2017 жылға қарағанда 37,7%-ға өсті [14]. Әсіресе, 2018 жылы Қазақстанның Қытайға бидай экспорты үш есе өссе, алдағы үш жылда Қазақстан Қытайға жылдық бидай экспортын 1 млн. тоннаға дейін жеткізуді жоспарлап отыр [15]. «Узагроэкспорт» компаниясының мәліметтері бойынша, 2018 жылы Қытайға 10 мың тонна тәтті шие, 3 мың тонна мейіз және 2 мың тонна грек жаңғағын экспорттаған

Ne var ki, ABD-Çin ticaret savaşı, aynı zamanda Orta Asya ülkeleri için Çin'e kendi ihracatlarını artırma imkânını da sunabilir. Özellikle Çin'in ABD'ye uyguladığı %5 ila %25 arasında ek gümrük vergilerinin mısır ve soya fasulyesi gibi tarım ürünlerini içermesi, Çin ithalatçılarının dikkatini Orta Asya'ya çevirebilir. Zira, son bir yılda Çin'in Orta Asya ülkelerinden tarım ürünleri ithalatında ciddi bir artış görülmektedir.

Buna, bir taraftan Mart 2018'den itibaren başlayan ABD-Çin ticaret savaşı, diğer bir taraftan ise Orta Asya ülkelerinin son yıllardaki ekonomik çeşitlendirme girişimlerinin neden olduğu söylenebilir. Örneğin, 2018'de Kazakistan'ın Çin'e tarım ürünleri ihracatı 280 milyon dolara ulaşarak, 2017'ye göre %37,7'lik bir artış kaydetmiştir [14]. Benzer biçimde, Kazakistan'ın Çin'e buğday ihracatı,

egemen.kz

Өзбекстан, 2019 жылы тәтті шие экспортын 20 мың тоннаға ұлғайтуды жоспарлауда [16]. Шын мәнінде, ол құнарлы аграрлық аймақ болып табылатын Орталық Азияның Қытайға ауыл шаруашылық өнімдерін экспорттауда жеткілікті әлеуеті бар. АҚШ-Қытай сауда соғысының салдарынан Қытайдың АҚШ-тан ауылшаруашылық өнімдерінің импорты азайып жатқандықтан, Орталық Азия елдері осы бостықты толтыруға талпынуы керек. Мысалы, 2018 жылы Қытайдың АҚШ-тан соя импорты 2017 жылмен салыстырғанда 49%-ға төмендеп, 95,42 млн. тонна ғана болды [17]. Сонымен қатар, Америка мен салыстырғанда Орта Азияның Қытайға жақын орналасуы ауылшаруашылық өнімдерін сапалы және тез тасымалдау үшін үлкен артықшылық болып табылады.

Қорытып айтқанда, барған сайын шиеленісе түскен АҚШ-Қытай сауда соғысының қаншалықты жалғасатыны да маңызды сұрақ болып отыр. Әрине, АҚШ-Қытай сауда соғысындағы белгісіздік сауда соғысының ағымдағы және ықтимал зардаптарын да арттыруы мүмкін. Қытаймен тығыз сауда-экономикалық қарым-қатынастағы Орталық Азия мемлекеттері АҚШ-Қытай сауда соғысын жіті қадағалап, оның жағымсыз әсерлерінен қорғауға және мүмкіншіліктерді ұтымды пайдалану жолдарын қарастыруға көңіл бөлулері қажет. Осыған орай, Орталық Азия елдері, әсіресе, әлемдік шикізат нарығындағы өзгерістердің тікелей әсеріне ұшырайтын экспорт құрылымдарын әртараптандыруға және сауда-экономикалық артықшылықтарын ұтымды пайдалануға мән берулері керек.

**АҚШ-ҚЫТАЙ
САУДА СОҒЫСЫ-
НЫҢ САЛДАРЫНАН
ҚЫТАЙДЫҢ АҚШ-
ТАН АУЫЛШАРУ-
АШЫЛЫҚ ӨНІМ-
ДЕРІНІҢ ИМПОРТЫ
АЗАЙЫП ЖАТҚАН-
ДЫҚТАН, ОРТАЛЫҚ
АЗИЯ ЕЛДЕРІ ОСЫ
БОСТЫҚТЫ ТОЛТЫ-
РУҒА ТАЛПЫНУЫ
КЕРЕК**

**ABD-ÇİN TİCARET
SAVAŞINDAN DOLA-
YI ÇİN'İN ABD'DEN
TARIM ÜRÜNLERİ
İTHALATI AZALMAK-
TAYKEN, ORTA ASYA
ÜLKELERİNİN BU
BOŞLUĞU DOLDUR-
MAYA ÇALIŞMASI
LAZIMDIR**

2018'de üç kat artmıştır. Önümüzdeki üç yıl içerisinde de Kazakistan'ın Çin'e buğday ihracatının yıllık 1 milyon tona çıkarılması beklenmektedir [15]. Uzagroexport şirketine göre, 2018'de Özbekistan, Çin'e 10 bin ton kiraz, 3 bin ton kuru üzüm ve 2 bin ton ceviz ihracat etmiştir, ve 2019'da kiraz ihracatının 20 bin tona çıkarılması planlanmaktadır [16]. Aslında verimli bir tarım bölgesi olan Orta Asya'nın Çin'e tarım ürünleri ihracatını daha fazla artırmaya yeterli potansiyele sahiptir. ABD-Çin ticaret savaşından dolayı Çin'in ABD'den tarım ürünleri ithalatı azalmaktayken, Orta Asya ülkelerinin bu boşluğu doldurmaya çalışması lazımdır. Örneğin, 2018'de Çin'in ABD'den soya fasulyesi ithalatı 2017'ye göre %49 azalışla 95.42 milyon ton olmuştur [17]. Ayrıca, Amerika'ya göre Orta Asya'nın Çin'e yakın komşuluğu, tarım ürünlerinin bu ülkeye kaliteli ve hızlı ulaşması açısından da büyük bir avantajdır.

Son olarak, giderek şiddetlenmekte olan ABD-Çin ticaret savaşının ne kadar süreceği de önemli bir soru işaretidir. Tabii ki, ABD-Çin ticaret savaşındaki belirsizlikler, ticaret savaşının mevcut ve olası risklerini de artırabilir. Çin'e komşu olarak yakın ticari-ekonomik ilişkilerde bulunan Orta Asya ülkeleri, ABD-Çin ticaret savaşını iyice takip ederek, olumsuz etkilerinden korunma ve olası imkânlarından yararlanma yollarını araştırmaya önem vermelidir. Bu bağlamda, Orta Asya ülkeleri özellikle dünya hammadde piyasasındaki değişiklerden doğrudan etkilenecek ihracat yapılarını çeşitlendirmeye ve ticari-ekonomik avantajlarını faydalanmaya da önem vermelidir.

Дереккөз:

1. Julian Borger (2018). Donald Trump and Xi Jinping declare trade truce at G20. Сілтеме: <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/02/donald-trump-and-xi-jinping-declare-trade-truce-at-g20>. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
2. Federalregister (2019). Notice of Modification of Section 301 Action: China's Acts, Policies, and Practices Related to Technology Transfer, Intellectual Property, and Innovation. Сілтеме: <https://www.federalregister.gov/documents/2019/05/09/2019-09681/notice-of-modification-of-section-301-action-chinas-acts-policies-and-practices-related-to>. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
3. Xinhua (2019). Қытай Мемлекеттік кеңесінің АҚШ-тан импорт етілетін кейбір өнімдерге қосымша кедендік баж салығын енгізу туралы қарары (国务院关税税则委员会关于对原产于美国的部分进口商品提高加征关税税率的公告). Сілтеме: http://www.xinhuanet.com/politics/2019-05/13/c_1124488838.htm. Қаралған уақыты: 13.05.2019.
4. China Pictorial (2019). Ортақ экономикалық даму үшін (为了共同的发展). Сілтеме: http://www.rmhb.com.cn/zt/ztg/slzd/201809/t20180910_800140936.html. Қаралған уақыты: 14.05.2019.
5. 21jingji.com (2019). Қытайдың Орталық Азиямен саудасы қарқынды артуда (中国与中亚贸易井喷增长). Сілтеме: <https://m.21jingji.com/article/20190122/herald/baed42b6775331c0d62de26c64f55ee5.html?from=weibo>. Қаралған уақыты: 14.05.2019.
6. Cnenergynews (2019). Орталық Азия-Қытай табиғи газ құбыры арқылы Қытайға жалпы 263,2 млрд. текше метр табиғи газ жіберілді (中亚天然气管道累计向中国输入天然气2632亿标方). Сілтеме: http://www.cnenergynews.cn/yq/trq/201904/t20190417_754710.html. Қаралған уақыты: 15.05.2019.
7. Sina Corp (2017). Орталық Азия-Қытай табиғи газ құбыры арқылы Қытайға жылына 85 млрд. текше метр табиғи газға жеткізілетін болады (中亚天然气管道将有望每年向中国输气850亿方). Сілтеме: <http://finance.sina.com.cn/chanjing/cywx/2017-07-15/doc-ifyakwa4166031.shtml>. Қаралған уақыты: 15.05.2019.
8. Sina Corp (2004). 2020 жылы Қытайдың жылдық мұнай тұтыну 430-610 млн. тоннаға жетеді (2020年中国石油消费量将达4.5亿吨至6.1亿吨). Сілтеме: <http://finance.sina.com.cn/gnfninfo/20040719/1103878801.shtml>. Қаралған уақыты: 15.05.2019.

**ҚЫТАЙМЕН
ТЫҒЫЗ САУДА-
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ҚАРЫМ-ҚАТЫНА-
СТАҒЫ ОРТАЛЫҚ
АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІ
АҚШ-ҚЫТАЙ САУ-
ДА СОҒЫСЫН ЖІТІ
ҚАДАҒАЛАП, ОНЫҢ
ЖАҒЫМСЫЗ ӘСЕР-
ЛЕРІНЕН ҚОРҒАУҒА
ЖӘНЕ МҮМКІН-
ШІЛІКТЕРДІ ҰТЫМ-
ДЫ ПАЙДАЛАНУ
ЖОЛДАРЫН
ҚАРАСТЫРУҒА
КӨҢІЛ БӨЛУЛЕРІ
ҚАЖЕТ**

**ÇİN'E KOMŞU
OLARAK YAKIN
TİCARİ-EKONOMİK
İLİŞKİLERDE BULU-
NAN ORTA ASYA
ÜLKELERİ, ABD-ÇİN
TİCARET SAVAŞINI
DİKKATLİ BİÇİM-
DE TAKİP EDEREK,
SÜRECİN OLUMSUZ
ETKİLERİNDEN
KORUNMA VE OLASI
İMKÂNLARINDAN
DA YARARLANMA
YOLLARINI ARAŞ-
TIRMAYA ÖNEM
VERMELİDİR**

9. Xinhua (2017). 2030 жылға қарай Қытайдың жылдық мұнай тұтыну көлемі рекорттық деңгейге жетеді (2030年中国石油需求将达峰值). Сілтеме: <http://xinhua-rss.zhongguowangshi.com/13701/-4067403128630087850/2190070.html>. Қаралған уақыты: 15.05.2019.
10. World Bank (2017). China Product exports and imports from Kyrgyz Republic 2017. Сілтеме: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/KGZ/Product/all-groups>. Қаралған уақыты: 16.05.2019.
11. World Bank (2017). China Product exports and imports from Kazakhstan 2017. Сілтеме: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/KAZ/Product/all-groups>. Қаралған уақыты: 16.05.2019.
12. World Bank (2017). China Product exports and imports from Tajikistan 2017. Сілтеме: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/TJK/Product/all-groups>. Қаралған уақыты: 16.05.2019.
13. World Bank (2017). China Product exports and imports from Uzbekistan 2017. Сілтеме: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/UZB/Product/all-groups>. Қаралған уақыты: 16.05.2019.
14. Agri.Cn (2019). Қазақстанның ауылшаруашылығы өнімдерінің импорт-экспорт жағдайы (哈萨克斯坦农业贸易基本情况). Сілтеме: http://www.agri.cn/V20/ZX/sjny/201905/t20190510_6390086.htm. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
15. Grainnews (2019). Қазақстан Қытайға жылдық бидай экспортын 1 млн. тоннаға дейін жеткізуді жоспарлап отыр (哈萨克斯坦计划将对中国的小麦出口量提升到100万吨/年). Сілтеме: http://www.snet.com.cn/32_229832.html. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
16. Russian.News.Cn (2019). Узагроэкс-потр: Қытай Өзбекстан тауарларының ең басты импорттаушысына айналды (Китай становится крупнейшим импортером узбекской продукции – "Uzagroexport"). Сілтеме: http://russian.news.cn/2019-01/23/c_137766413.htm. Қаралған уақыты: 17.05.2019.
17. Sina Corp (2019). 2018 жылы қытайдың АҚШ-тан соя бұршағын импорттауы бір есе азайды (中国2018年对美国大豆的进口量几乎减半). Сілтеме: <https://finance.sina.com.cn/money/future/agri/2019-01-25/doc-ihqfkskcp0270358.shtml>. Қаралған уақыты: 17.05.2019.

Kaynaklar:

1. Julian Borger (2018). Donald Trump and Xi Jinping declare trade truce at G20. Alınan yer: <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/02/donald-trump-and-xi-jinping-declare-trade-truce-at-g20>. Erişim tarihi: 13.05.2019.
2. Federalregister (2019). Notice of Modification of Section 301 Action: China's Acts, Policies, and Practices Related to Technology Transfer, Intellectual Property, and Innovation. Alınan yer: <https://www.federalregister.gov/documents/2019/05/09/2019-09681/notice-of-modification-of-section-301-action-chinas-acts-policies-and-practices-related-to>. Erişim tarihi: 13.05.2019.
3. Xinhua (2019). Çin Devlet Konseyinin ABD menşeli bazı ithal ürünlere yönelik ek gümrük vergisi uygulama kararı (国务院关税税则委员会关于对原产于美国的部分进口商品提高加征关税税率的公告). Alınan yer: http://www.xinhuanet.com/politics/2019-05/13/c_1124488838.htm. Erişim tarihi: 13.05.2019.
4. China Pictorial (2019). Ortak kalkınma için (为了共同的经济发展). Alınan yer: http://www.rmhb.com.cn/zt/ztg/slgd/201809/t20180910_800140936.html. Erişim tarihi: 14.05.2019.
5. 21jingji.com (2019). Çin'in Orta Asya ile ticareti hızla artmaktadır (中国与中亚贸易井喷增长). Alınan yer: <https://m.21jingji.com/article/20190122/herald/baed42b6775331c0d62de26c64f55ee5.html?from=weibo>. Erişim tarihi: 14.05.2019.
6. Cnenergynews (2019). Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı üzerinden Çin'e toplam 263.2 milyar metreküp doğalgaz aktarıldı (中亚天然气管道累计向中国输入天然气2632亿标方). Alınan yer: http://www.cnenergynews.cn/yq/trq/201904/t20190417_754710.html. Erişim tarihi: 15.05.2019.
7. Sina Corp (2017). Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın Çin'e yıllık doğal gaz iletimi 85 milyar metreküpe ulaşacak (中亚天然气管道将有望每年向中国输气850亿方). Alınan yer: <http://finance.sina.com.cn/chanjing/cywx/2017-07-15/doc-ifyiakwa4166031.shtml>. Erişim tarihi: 15.05.2019.
8. Sina Corp (2004). 2020'da Çin'in yıllık petrol tüketimi 430-610 milyon tona ulaşarak (2020年中国石油消费量将达4.5亿吨至6.1亿吨). Alınan yer: <http://finance.sina.com.cn/gnfinfo/20040719/1103878801.shtml>. Erişim tarihi: 15.05.2019.
9. Xinhua (2017). 2030'da Çin'in petrol tüketimi rekor düzeye ulaşacak (2030年中国石油需求将达峰值). Alınan yer: <http://xinhua-rss.zhongguowangshi.com/13701/-4067403128630087850/2190070.html>. Erişim tarihi: 15.05.2019.
10. World Bank (2017). China Product exports and imports from Kyrgyz Republic 2017. Alınan yer: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/KGZ/Product/all-groups>. Erişim tarihi: 16.05.2019.
11. World Bank (2017). China Product exports and imports from Kazakhstan 2017. Alınan yer: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/KAZ/Product/all-groups>. Erişim tarihi: 16.05.2019.
12. World Bank (2017). China Product exports and imports from Tajikistan 2017. Alınan yer: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/TJK/Product/all-groups>. Erişim tarihi: 16.05.2019.
13. World Bank (2017). China Product exports and imports from Uzbekistan 2017. Alınan yer: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/UZB/Product/all-groups>. Erişim tarihi: 16.05.2019.
14. Agri.Cn (2019). Kazakistan'ın tarım ticareti temel durumu (哈萨克斯坦农业贸易基本情况). Alınan yer: http://www.agri.cn/V20/ZX/sjny/201905/t20190510_6390086.htm. Erişim tarihi: 17.05.2019.
15. Grainnews (2019). Kazakistan, önümüzdeki yıllarda Çin'e buğday ihracatını yıllık 1 milyon tona çıkarmayı planlamaktadır (哈萨克斯坦计划将对中国的小麦出口量提升到100万吨/年). Alınan yer: <http://www.snet.com.cn/32/229832.html>. Erişim tarihi: 17.05.2019.
16. Russian.News.Cn (2019). Uzagroexport: Çin, Özbek ürünlerinin en büyük ithalatçısı oldu (Китай становится крупнейшим импортером узбекской продукции – "Uzagroexport"). Alınan yer: http://russian.news.cn/2019-01/23/c_137766413.htm. Erişim tarihi: 17.05.2019.
17. Sina Corp (2019). 2018'de Çin'in ABD'den soya fasulyesi ithalatı neredeyse ½ azaldı (中国2018年对美国大豆的进口量几乎减半). Alınan yer: <https://finance.sina.com.cn/money/future/agri/2019-01-25/doc-ihqfskcp0270358.shtml>. Erişim tarihi: 17.05.2019.

CHINESE OVERSEAS MILITARY BASES: NATIONAL INTERESTS AND GLOBAL AMBITIONS

AZHAR SERIKKALIYEVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВОЕННЫЕ БАЗЫ КИТАЯ ЗА РУБЕЖОМ: НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ И ГЛОБАЛЬНЫЕ АМБИЦИИ

Modern China is an already recognized emerging superpower, which ever-increasing global role is becoming more relevant on the international scene. Concept of Rejuvenation of Chinese nation announced by Chinese President Xi Jinping in 2013 implies the superiority of China in the economy, international politics, and military. Enhancing military, especially navy, capabilities and reforming armed forces are millstones of this concept. Throughout its history, China has shown greater interest in building a strong army, ignoring the navy by comparison. Currently, the development of China's geopolitical and economic maritime activities is a priority. Recently, Chinese leaders often use rhetoric in defense of China's national interests and have characterized the initial 20 years of the 21st century as a "period of strategic opportunities" [Xu, 2014]. Last published White Paper on National Defense (2015) commits People's Liberation Army (PLA) maintain safeguarding country's interests in such a "new areas" as cybersecurity, space program development, and maritime forces. In 2017, China launched a national program targeting to elevate Chinese military to the "world class" level in 2049 [Zhao, 2017]. China's military development attaches high priority not solely to enhance the high-quality of the army, but also to the improvement of the navy and aviation in order to slender the hole between China and

Современный Китай - это уже всеми признанная растущая сверхдержава, роль которой на мировой арене все более актуализируется. Концепция возрождения китайской нации, объявленная президентом Китая Си Цзиньпином в 2013 году, подразумевает рост превосходства Китая в экономике, международной политике и вооруженных силах. Повышение военного, особенно военно-морского, потенциала и реформирование вооруженных сил являются основными постулатами этой концепции. На протяжении всей своей истории Китай проявлял постоянно возрастающий интерес к созданию сильной сухопутной армии, отчасти оставляя в стороне военно-морской флот. В настоящее время развитие геополитической и экономической морской деятельности Китая является приоритетной задачей. В последнее время китайские лидеры часто говорят о защите национальных интересов Китая и характеризуют первые десятилетия 21-го века как «период стратегических возможностей» [Ху, 2014]. Последняя опубликованная в 2015 году Белая книга по национальной обороне ставит задачу перед Народно-освободительной армией Китая (НОАК) защищать интересы страны в таких новых сферах, как кибербезопасность, разработка космических программ и военно-морской флот. В 2017 году Китай запустил национальную программу, направленную на по-

different countries. Therefore, China's defense funding is growing year by year. In 2018, China's military spending reached \$228, 2 billion and ranked the second after the United States, which military budget amounted \$ 597, 2 billion last year [SIPRI, 2017].

After implementing a "going out" strategy in the global economy and policy since 2000, China became one of the major and most dynamic global investors. In practice, China is expanding its military presence outside mainland China. The system of building military cooperation is as follows: visits by the PLA, as well as requests for military logistics and access, a treaty on the basing of military bases, usually in those countries to which China has provided economic investments, loans to civilian infrastructure, and especially in significant seaports as strategically important locations [U.S. Department of Defense, 2018]. Thus, the national interests of China going beyond the framework of its own state and "going outside" also. China has demonstrated aggressive policy on China South Sea issue challeng-

вышение мощи вооруженных сил Китая до уровня «мирового класса» к 2050 году [Zhao, 2017]. Военное развитие Китая нацелено не только на повышение качества армии, но и совершенствование военно-морского флота и авиации в целях сокращения разрыва между Китаем и другими странами. Таким образом, финансирование обороны Китая растет с каждым годом. В 2018 году военные расходы Китая достигли 228,2 млрд. долл. США, уступив только Соединенным Штатам Америки, военный бюджет которых в прошлом году составил 597,2 млрд. долл. [SIPRI, 2017].

После реализации стратегии «выхода во вне» в мировой экономике и политике с 2000 года Китай стал одним из основных и наиболее динамичных глобальных инвесторов. На практике страна расширяет свое военное присутствие за пределами материкового Китая. Система построения военного сотрудничества выглядит следующим образом: сначала организуются визиты руководства НОАК, а также запросы на доступ к военной материально-технической базе, затем за-

ing the United States position at the region; also, Beijing opened its first overseas military base in Djibouti, supporting naval port in Pakistan's Gwadar and has a military presence in Tajikistan border. On January 2019, Chinese PLA official stated that additional overseas military bases are possible [Zhao, 2019]. China justifies the opening of military bases abroad by protecting its national interests of foreign investments security, goods transportation, and anti-terroristic actions. China is pursuing a military presence based on a restructuring of the military course and the proliferation of its global economic interests, which adds claims to the PLA positions in the far sea points to protect Chinese citizens, investments and significant sea connectivity. It is obvious that China intends to expand access to overseas ports in order to prepare proper logistical protection for organizing the expansion of ac-

CHINA IS PURSUING A MILITARY PRESENCE BASED ON A RESTRUCTURING OF THE MILITARY COURSE AND THE PROLIFERATION OF ITS GLOBAL ECONOMIC INTERESTS

КИТАЙ СРЕМІТЬСЯ УСИЛИТИ ВОЕННЕ ПРИСУТСТВО, ОСНОВАННОЕ НА РЕСТРУКТУРИЗАЦІИ ВОЕННОГО КУРСА СТРАНЫ И РАСПРОСТРАНЕНИИ ЕЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ

ключение договора о создании военных баз, как правило, в тех странах, которым Китай предоставил экономические инвестиции, займы для развития гражданской инфраструктуры, особенно в стратегически важных морских портах [U.S. Department of Defense, 2018]. Таким образом, национальные интересы Китая подобно инвестициям «выходят во вне», за рамки собственного государства. Китай продемонстрировал достаточно агрессивную политику в споре за Южно-китайское море, бросив вызов позиции Соединенных Штатов в регионе; кроме того, Пекин открыл свою первую официальную зарубежную военную базу в Джибути, поддерживает военно-морской порт в пакистанском Гвадаре и сохраняет военное присутствие на границе с Таджикистаном. В январе 2019 года официальный представитель НОАК заявил, что возможно создание до-

tivities in seas over long distances. According to the White Paper on National Defense, the soldiers were instructed to uphold China's national interests and support the implementation of the Belt and Road Initiative (2013) connecting Europe and Asia, and, as a result, protect the country's assets abroad. China allegedly concerns on investments security issue, after the military conflict in Libya in 2011, when the Chinese companies' projects were frozen, and the damage estimated at \$ 20 billion.

Obviously, China is preparing the stage for its soldiers to expand their remit of military operations. As a new global power, Beijing is developing its naval presence in the strategic regions of China for the creation of naval bases. The location of China's foreign military bases is determined in countries that need external economic assistance, such as already established base in Djibouti. Beijing officially opened its first foreign military base in Doral, Djibouti in August 2017. The opening of the base was preceded by China's civil infrastructure development of ports at Doral in 2013. According to the Chinese authorities, the base in Djibouti supports the PLA's opposition to pirates, humanitarian aid and disaster relief and Peace Operations. The base is operated by a mechanized infantry company of the Marine Corps of the PLA, with at least eight combat infantry vehicles. The military base is equipped with barracks, underground facilities, tarmac highways and eight hangars for helicopter operations and unmanned aerial vehicles. The construction of a 450-meter pier in July 2018, which in mid-2019 will be able to set at least four ships, was also launched [U.S. Department of Defense, 2018]. This military unit of the PLA is capable of non-combat-

THE LOCATION OF CHINA'S FOREIGN MILITARY BASES IS DETERMINED IN COUNTRIES THAT NEED EXTERNAL ECONOMIC ASSISTANCE

РАСПОЛОЖЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ВОЕННЫХ БАЗ КИТАЯ ЗАЧАСТУЮ ПРОИСХОДИТ В ТАКИХ СТРАНАХ, КОТОРЫЕ НУЖДАЮТСЯ ВО ВНЕШНЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

полнительных зарубежных военных баз [Zhao, 2019]. Китай оправдывает наличие военных баз за рубежом защитой своих национальных интересов, безопасности своих инвестиций, обеспечения транспортировки товаров и антитеррористическими мерами. Он стремится усилить военное присутствие, основанное на реструктуризации военного курса страны и распространении ее глобальных экономических интересов. Это, в свою очередь, обязывает к укреплению позиций НОАК в дальних морях для расширения морских коммуникаций, проецируемых как возможность защитить китайских граждан и национальные инвестиции. Очевидно, что Китай намерен расширить доступ к зарубежным портам, чтобы подготовить надлежащую материально-техническую базу для наращивания своей деятельности в морях на больших расстояниях. Согласно Белой книге о национальной обороне, солдаты обязаны отстаивать национальные интересы Китая и поддерживать осуществление Инициативы Пояса и Пути (2013), связывающей Европу и Азию, и, как следствие, защищать активы страны за рубежом. Китай, возможно, опасается нанесения ущерба его бизнесу в странах-реципиентах инвестиций, как это произошло во время гражданской войны в Ливии в 2011 году, когда все проекты китайских компаний были заморожены, а ущерб оценивается в 20 млрд.долл.

Очевидно, что Китай готовит почву для расширения сферы военных действий своей армии. Будучи новой мировой сверхдержавой, Пекин развивает свое военно-морское присутствие в стратегически важных регионах путем создания военно-морских баз. Расположение иностранных военных баз Китая зачастую происходит в таких странах, которые нуждаются во внешней экономической помощи. Например, уже действует военная база в Джибути. Пекин официально

ant evacuations in the Gulf of Aden, various small-scale military operations. Deployment in Djibouti is not accidental. The country has a strategically important location, linking the international trade artery through the Bab el-Mandeb Strait and the Suez Canal. China transports goods worth \$ 1 billion to Europe through this strait daily. In addition, the way that transporting 10 million barrels of world oil is very significant for China, as a large oil-importing country. To date, 47% of China's imported oil comes from the Middle East transported through this strait [Kokarev, 2017]. It should be noted that American, French, Italian and Japanese military bases also represented in Djibouti, which once again underlines the strategic importance of the geographic location of this state. Chinese base, together with regular visits of armed service vessels to foreign ports, expands the coverage of the Chinese military, reflective the growing influence of China.

According to Bloomberg, China has a presence or potential base in Sri-Lanka, Pakistan, Tanzania, Mauritius, Maldives and Myanmar [Tweed, et al, 2018]. China is mostly devel-

открыл ее в Дорале, Джибути, в августе 2017 года. Открытию базы предшествовало развитие гражданской инфраструктуры портов в Дорале с 2013 года. По словам китайских властей, база в Джибути нужна для противодействия пиратам, оказания гуманитарной помощи и коммуникации в случае стихийных бедствий, а также проведения миротворческих операций. База находится в ведении мотопехотной роты Корпуса морской пехоты НОАК, имеющей по меньшей мере восемь боевых машин пехоты. Военная база включает в себя казармы, подземные сооружения, шоссе и восемь ангаров для вертолетов и беспилотных летательных аппаратов. В июле 2018 года было начато строительство 450-метрового пирса, который к лету 2019 года сможет обслуживать по меньшей мере четыре корабля [U.S. Department of Defense, 2018]. Эта воинская часть НОАК способна к некомпатантным эвакуациям в Аденском заливе, различным мелким военным операциям. Размещение базы именно в Джибути неслучайно. Страна расположена в стратегически важном месте, где через Баб-эль-Мандебский пролив и Суэцкий канал проходит междуна-

oping commercial seaports or free trade zones in Indian Ocean's points of these countries. Also, supporting these countries with finalized contracts for conventional arms and army sales. In case of implementation of these suggestions, the balance of power within the strategic both for the United States and for China Indo-Pacific region may look completely different.

In February 2019, the Washington Post published information on Chinese troops presence in Central Asia based on photo and interview in Tajikistan. The military site in Tajikistan is located a few miles from the passage to the Vakhn corridor of Afghanistan. However, the object was not officially recognized by the Chinese or Tajik governments [Shih, 2019]. Russian analysts also do not deny the possibility of the creation of military bases by China in Central Asia [Goble, 2019]. Such activity of China in the region is due to the desire to increase its influence in the neighboring region and the so-called "strategic hinterland", and also to ensure that terrorist groups will not be able to restrict China's intercontinental trade with Europe. However, this project is definitely challenged by the recent increasing synophobia in Central Asia.

In conclusion, the Chinese military strategy also goes through new transformations and evolutions, which correspond to the country's economic capacity and global relations' trends. China, being one of the largest and most dynamic investors in the world, produces military activities in regions where China's interests meet challenges and threats. As a result of the increasing role of China in the global arena, there is a redistribution of spheres of influence between China and the existing global players.

ACCORDING TO BLOOMBERG, CHINA HAS A PRESENCE OR POTENTIAL BASE IN SRI-LANKA, PAKISTAN, TANZANIA, MAURITIUS, MALDIVES AND MYANMAR

СОГЛАСНО ИНФОРМАЦИИ АГЕНТСТВА BLOOMBERG, СТРАНА ТАКЖЕ ПРИСУТСТВУЕТ ИЛИ ИМЕЕТ ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ БАЗЫ В ШРИ-ЛАНКЕ, ПАКИСТАНЕ, ТАНЗАНИИ, МАВРИКИИ, МАЛЬДИВАХ И МЬЯНМЕ

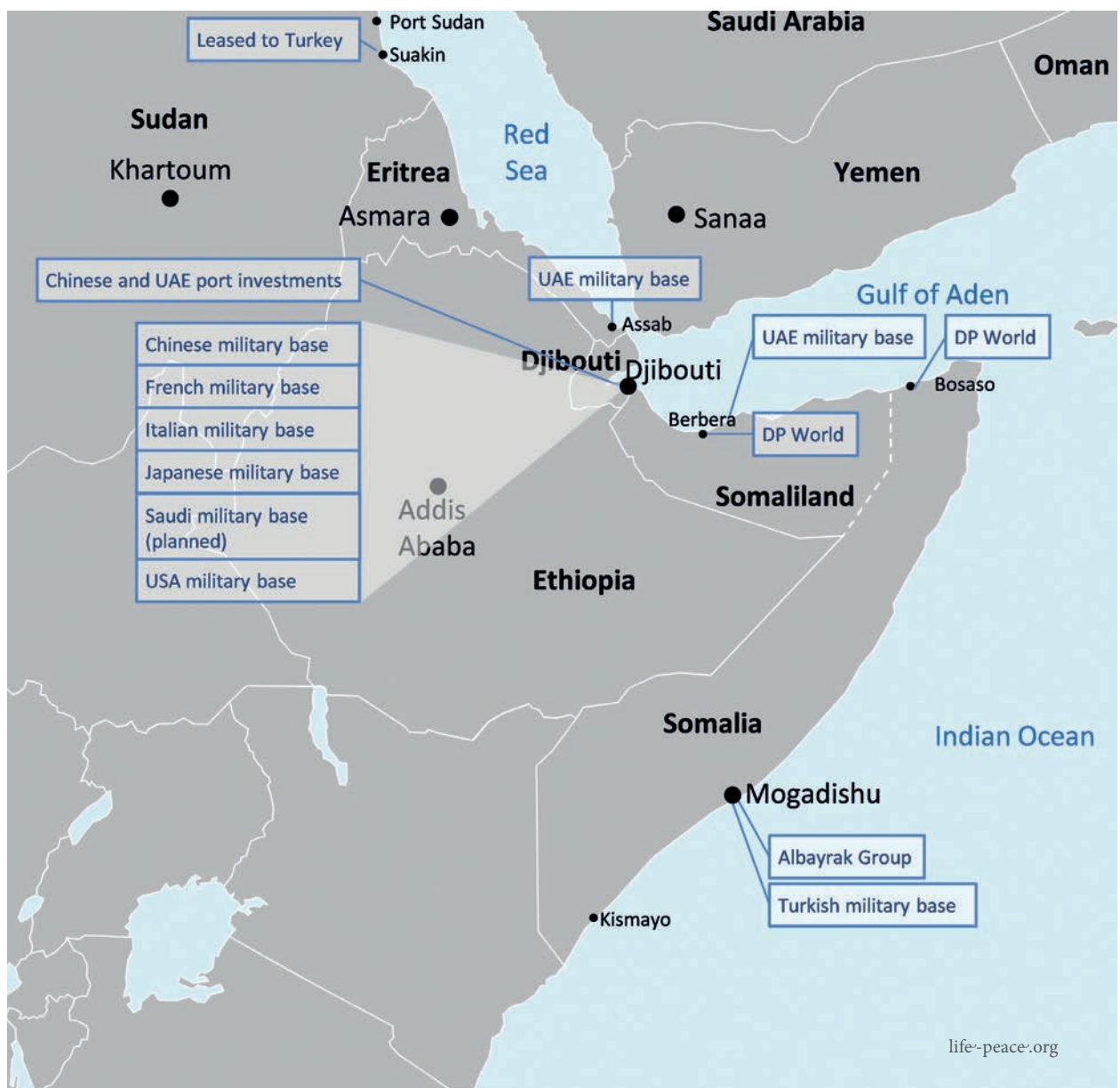
родная торговая артерия, по которой Китай ежедневно транспортирует в Европу товары стоимостью 1 млрд.долл. Данный порт имеет особое значение для Китая как крупной страны-импортера нефти еще и по той причине, что 10 млн. баррелей мировой нефти также транспортируется через данную территорию. На сегодняшний день 47% импортируемой Китаем нефти до- ставляется из стран Ближнего Востока через данный пролив [Kokarev, 2017]. Следует отметить, что в Джибути также имеются американская, французская, итальянская и японская военные базы, что еще раз подчеркивает стратегическую важность географического положения данного государства. Военная база Китая вместе с регулярными визитами военных судов в иностранные порты расширяет сферу действия для китайских военных, тем самым отражая растущее влияние Китая.

Согласно информации агентства Bloomberg, страна также присутствует или имеет потенциальные базы в Шри-Ланке, Пакистане, Танзании, Маврикии, Мальдивах и Мьянме [Tweed, et al, 2018], где Китай в основном развивает торговые морские порты или зоны свободной торговли. Пекин оказывает поддержку этим странам путем заключения контрактов на продажу вооружений. В случае реализации этих предложений расстановка сил в рамках стратегического плана как для Соединенных Штатов, так и для Индо-Тихоокеанского региона Китая может выглядеть совершенно иначе.

В феврале 2019 года газета «Вашингтон пост» опубликовала информацию о присутствии китайских войск в Центральной Азии на основе фотографий и интервью, сделанных в Таджикистане. Военный объект в Таджикистане расположен в нескольких милях от перехода в Ваханский коридор Афганистана. Однако, объект не был официально признан правительствами Китая и Таджикистана [Shih, 2019]. Россий-

Zhang Heng from the Academy of Military Science PLA described current Chinese defense policy as “China has gone from an emphasis on passive defense to an emphasis on active defense” [Zhang, 2013]. China may initiate the creation of additional military bases in countries with which it has similar strategic interests and friendly relations and in which there is a precedent for a large deployment of Chinese investment. However, this will depend on the willingness of countries to maintain a military-based PLA presence.

ские аналитики также не отрицают возможность создания Китаем военных баз в Центральной Азии [Goble, 2019]. Такая деятельность Китая в регионе обусловлена желанием усилить свое влияние в соседнем регионе и так называемом «стратегическом тылу», а также обезопасить межконтинентальную торговлю Китая с Европой от действий террористических групп. Тем не менее, этот проект определенно подвержен рискам и вызовам из-за возрастающей синофобии в странах Центральной Азии.

References:

1. Goble, Paul (2019). China Will Have Military Bases in Central Asia Within Five Years, Russian Expert Says. Retrieved from <https://jamestown.org/program/china-will-have-military-bases-in-central-asia-within-five-years-russian-expert-says/>. Accessed on 06.04.2019.
2. Shih, Gerry (2018). In Central Asia's forbidding highlands, a quiet newcomer: Chinese troops. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-central-asias-forbidding-highlands-a-quiet-newcomer-chinese-troops/2019/02/18/78d4a8d0-1e62-11e9-a759-2b8541bbbe20_story.html. Accessed on 09.04.2019.
3. SIPRI (2017). SIPRI Military Expenditure Database. Retrieved from <https://www.sipri.org/databases/milex>. Accessed on 06.04.2019.
4. Tweed, David and Adrian Leung (2018). China Is Making a Bold Military Power Play. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/>. Accessed on 06.04.2019.
5. U.S. Department of Defense (2018). Assessment on U.S. Defense Implications of China's Expanding Global Access. Retrieved from <https://media.defense.gov/2019/Jan/14/2002079292/-1/-1/1/EXPANDING-GLOBAL-ACCESS-REPORT-FINAL.PDF>. Accessed on 08.04.2019.
6. Xu, Jian (2014). Rethinking China's Period of Strategic Opportunity. Retrieved from http://www.csis.org/cn/english/2014-05/28/content_6942258.htm. Accessed on 07.04.2019.
7. Zhang, Heng (2013). Characteristics of Chinese Military Culture: A Historical Perspective Institute. Retrieved from <http://isdpeu.com/content/uploads/publications/2013-heng-chinese-military-culture.pdf>. Accessed on 06.04.2019.
8. Zhao, Lei (2017). PLA to be world-class force by 2050. Retrieved from http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-10/27/content_33756453.htm. Accessed on 06.04.2019.
9. Zhao, Lei (2019). Additional overseas PLA bases 'possible'. Retrieved from <http://www.chinadaily.com.cn/a/201901/10/WS5c368814a3106c65c34e390b.html>. Accessed on 06.04.2019.

Источники:

1. Гобл, Пол (2019). Российский эксперт считает, что в течение пяти лет у Китая будут военные базы в Центральной Азии. Доступен по адресу: <https://jamestown.org/program/china-will-have-military-bases-in-central-asia-within-five-years-russian-expert-says/>. Дата обращения: 06.04.2019.
2. Ши, Джерри (2018). В опасном высокогорье Центральной Азии тихий новичок: китайские войска. Доступен по адресу: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-central-asias-forbidding-highlands-a-quiet-newcomer-chinese-troops/2019/02/18/78d4a8d0-1e62-11e9-a759-2b8541bbbe20_story.html. Дата обращения: 09.04.2019.
3. SIPRI (2017). База данных военных расходов SIPRI. Доступен по адресу: <https://www.sipri.org/databases/milex>. Дата обращения: 06.04.2019.
4. Твид, Дэвид и Эдриан Леунг (2018). Китай создает мощное военное преимущество. Доступен по адресу: <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/>. Дата обращения: 06.04.2019.

AS A RESULT OF THE INCREASING ROLE OF CHINA IN THE GLOBAL ARENA, THERE IS A REDISTRIBUTION OF SPHERES OF INFLUENCE BETWEEN CHINA AND THE EXISTING GLOBAL PLAYERS

В РЕЗУЛЬТАТЕ ВОЗРАСТАЮЩЕЙ РОЛИ КИТАЯ НА МИРОВОЙ АРЕНЕ ПРОИСХОДИТ ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЕ СФЕР ВЛИЯНИЯ МЕЖДУ КИТАЕМ И СУЩЕСТВУЮЩИМИ ГЛОБАЛЬНЫМИ ИГРОКАМИ

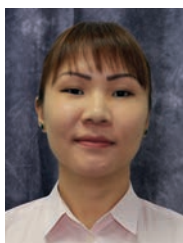

В заключение следует отметить, что военная стратегия Китая изменяется и эволюционирует в соответствии с экономическими возможностями страны и тенденциями глобальных международных отношений. Китай, являясь одним из крупнейших и наиболее динамичных инвесторов в мире, осуществляет военную деятельность в регионах, где интересы Китая сталкиваются с вызовами и угрозами. В результате возрастающей роли Китая на мировой арене происходит перераспределение сфер влияния между Китаем и существующими глобальными игроками. Чжан Хэн, эксперт Академии военных наук НОАК, охарактеризовал текущую оборонную политику Китая следующим образом: «Китай перешел от пассивной обороны к активной обороне» [Zhang, 2013]. Китай может инициировать создание дополнительных военных баз в странах, с которыми у него сходные стратегические интересы и дружественные отношения, и в которых существует прецедент для крупного инвестирования со стороны Китая. Однако, это будет зависеть от готовности этих стран поддерживать присутствие НОАК на постоянной основе.

[bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/](https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/). Дата обращения: 06.04.2019.

5. Министерство обороны США (2018). Оценка влияния на оборону США расширения глобального доступа Китая. Доступен по адресу: <https://media.defense.gov/2019/Jan/14/2002079292/-1/-1/1/EXPANDING-GLOBAL-ACCESS-REPORT-FINAL.PDF>. Дата обращения: 08.04.2019.
6. Сюй, Цзянь (2014). Переосмысление периода стратегических возможностей Китая. Доступен по адресу: http://www.csis.org/cn/english/2014-05/28/content_6942258.htm. Дата обращения: 07.04.2019.
7. Чжан, Хэн (2013). Характеристика китайской военной культуры: институт исторической перспективы. Доступен по адресу: <http://isdpeu.com/content/uploads/publications/2013-heng-chinese-military-culture.pdf>. Дата обращения: 06.04.2019.
8. Чжао, Лей (2017). К 2050 году НОАК станет силой мирового уровня. Доступен по адресу: http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-10/27/content_33756453.htm. Дата обращения: 06.04.2019.
9. Чжао, Лей (2019). Дополнительные зарубежные базы НОАК «возможны». Доступен по адресу: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201901/10/WS5c368814a3106c65c34e390b.html>. Дата обращения: 06.04.2019.

SILK ROAD OF STEEL: CENTRAL ASIAN VECTOR OF SOUTH KOREA'S FOREIGN POLICY

ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

СТАЛЬНОЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ: ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКИЙ ВЕКТОР ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ЮЖНОЙ КОРЕИ

South Korean president Moon Jae-in's eight-day tour to Central Asia emphasized the special role of relations with the Central Asian countries. The visit to Turkmenistan, Uzbekistan, and Kazakhstan on the way back from the US, on April 16-23, 2019, is expected to lead to new joint projects worth more than US\$28 billion in total [Yonhap, 2019]. Based on the President Moon's foreign policy project "the New Northern Policy", the trip further strengthened Korea's economic and political ties with the Central Asian countries. On their turn, Central Asian states also confirmed their interest in enhancing bilateral and multilateral cooperation.

In the 1990s and early 2000s, South Korea's interest in the Central Asian region was not included in the priority regions of cooperation, when relations were carried out through the educational exchanges and support of local ethnic Korean communities. During Roh Moo-hyun's tenure (2003-2008), South Korean government increased its profile in the region, especially since 2007, when at the initiative of Seoul, the Korea-Central Asia Forum was launched with the aim of deepening existing ties with the region. Further, Lee Myung-bak's administration (2009-2013) emphasized the importance of Central Asia by adopting a more decisive and assertive stance towards the region. Particularly,

Восьмидневный тур президента Южной Кореи Мун Чжэ-ин в Центральную Азию подчеркнул особую роль отношений со странами Центральной Азии. Ожидается, что визит в Туркменистан, Узбекистан и Казахстан, на обратном пути из США, 16-23 апреля 2019 года, приведет к новым совместным проектам на общую сумму более 28 млрд. долларов США [Yonhap, 2019]. Основанная на внешнеполитическом проекте Президента Муна «Новая Северная политика», поездка еще больше укрепила экономические и политические связи Кореи со странами Центральной Азии. В свою очередь, государства Центральной Азии также подтвердили свою заинтересованность в расширении двустороннего и многостороннего сотрудничества.

В 1990-х и в начале 2000-х годов, интерес Южной Кореи к центрально-азиатскому региону не был включен в приоритетные регионы сотрудничества, когда отношения осуществлялись посредством образовательных обменов и поддержки местных этнических корейских общин. Во время поста Ро Му Хена (2003-2008 гг.), правительство Южной Кореи усилило свое присутствие в регионе, особенно с 2007 года, когда по инициативе Сеула был запущен Форум Корея-Центральная Азия с целью углубления существующих связей с

the diplomatic efforts were implemented through the "New Asia Initiative", launched in 2009, which put Central Asia in a special place and was aimed to deepen South Korean ties to the south and west [Fumagalli, 2012]. During the tenure of Park Geun-hye (2013-2017), the "Eurasia Initiative" from 2013, regarded Central Asian countries as important partners of Eurasian cooperation. Institutionally, the importance of the Central Asian region was highlighted during the 10th Korea-Central Asia Cooperation Forum (November 2016), when the decision to establish the first joint permanent body named the Korea-Central Asia Cooperation Secretariat was announced, which opened its office in Seoul in July 2017. The Secretariat represented the progress made over the 10 years of high-level consultations between the countries and was dedicated to the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Seoul and the five Central

регионом. В дальнейшем, администрация Ли Мен Бака (2009-2013 гг.) подчеркнула важность Центральной Азии, заняв более решительную и настойчивую позицию по отношению к региону. В частности, дипломатические усилия были предприняты в рамках инициативы «Новая Азия», выдвинутой в 2009 году, которая поставила Центральную Азию в особое место и была направлена на углубление связей Южной Кореи с югом и западом [Fumagalli, 2012]. Во время правления Пак Кын Хе (2013-2017 гг.), «Евразийская инициатива» 2013 года рассматривала страны Центральной Азии в качестве важных партнеров евразийского сотрудничества. Институционально, важность региона Центральной Азии была подчеркнута, в рамках 10-го Форума сотрудничества Корея-Центральная Азия (ноябрь 2016 года), с объявлением о решении создать первый совместный постоянный орган под названием Секрета-

Asian states [Shin, 2017]. Accordingly, Moon Jae-in's recent Central Asian tour confirmed Seoul's intention to continue strengthening the existing ties based on his "New Northern Policy", which is aimed to boost economic and diplomatic relations with Central and North Asian countries.

At the bilateral level, South Korean government had arranged strategic partnerships with Uzbekistan in 2006 and during the last visit, presidents Moon and Mirziyoyev agreed to upgrade the relationship to a special strategic partnership [The Economic Times, 2019]. With Kazakhstan, president

риат Форума Сотрудничества «Центральная Азия - Республика Корея», который был открыт в июле 2017 года в Сеуле. Секретариат представлял прогресс, достигнутый за 10 лет консультаций на высоком уровне между странами, и был посвящен 25-й годовщине установления дипломатических отношений между Сеулом и пятью государствами Центральной Азии [Shin, 2017]. Соответственно, недавний тур по Центральной Азии Мун Чжэ-ин подтвердил намерение Сеула продолжать расширение существующих связей на основе «Новой северной политики», которая направлена на укрепление экономических

Moon during his visit celebrated the 10th anniversary of the strategic partnership, while with Turkmenistan relations were upgraded to a mutually beneficial partnership in 2008.

Consequently, with the institutionalization of relationship and deepening political ties, South Korea's economic partnership with the region increased. In particular, before 2016, Uzbekistan was the largest trading partner in the region, which was overtaken by Kazakhstan, while trade with Kyrgyzstan remains the lowest in the region

THE THREE NATION'S TRIP OF KOREAN PRESIDENT TO TURKMENISTAN, UZBEKISTAN, AND KAZAKHSTAN IS EXPECTED TO LEAD TO NEW JOINT PROJECTS WORTH MORE THAN US\$28 BILLION IN TOTAL

ВИЗИТ В ТУРКМЕНИСТАН, УЗБЕКИСТАН И КАЗАХСТАН, НА ОБРАТНОМ ПУТИ ИЗ США, ПРИВЕДЕТ К НОВЫМ СОВМЕСТНЫМ ПРОЕКТАМ НА ОБЩУЮ СУММУ БОЛЕЕ 28 МЛРД. ДОЛЛАРОВ США

и дипломатических отношений со странами Центральной и Северной Азии.

На двустороннем уровне, правительство Южной Кореи установило стратегическое партнерство с Узбекистаном в 2006 году, и во время последнего визита, президенты Мун и Мирзиёев договорились усовершенствовать отношения в «особое стратегическое партнерство» [The Economic Times, 2019]. С Казахстаном, президент Мун, во время своего визита, отметил 10-ю годовщину стратегического партнерства, а с Туркменистаном отношения были обновлены до взаимовыгодного партнерства в 2008 году.

Следовательно, с институционализацией отношений и углублением политических связей, экономическое партнерство Южной Кореи с регионом расширилось. В частности, Узбекистан был крупнейшим торговым партнером в регионе, которого в 2016 году обошел Казахстан, тогда как торговля с Кыргызстаном остается самой низкой в регионе [SEnECA, 2018]. Тем не менее, в общих объемах, центрально-азиатский регион не является значительным торговым партнером для Сеула, поскольку общий объем торговли со странами Центральной Азии в 2016 году не превышал 0,33% мирового экспорта Кореи, а доля импорта составляла чуть более 0,06%, который состоит в основном из сырья [Sands, 2017]. Однако, Южная Корея с нехваткой источников энергии и сильной зависимостью от нефти заинтересована в диверсификации своей энергетической зависимости в евразийском регионе.

Между тем, поездка президента Муна в Ашхабад была отмечена

[SEnECA, 2018]. Nevertheless, in general terms, the Central Asian region is not a significant trading partner for Seoul, since the total trade with the countries of Central Asia in 2016 did not exceed 0.33% of Korea's global exports, and the share of imports was just over 0.06%, which consists mainly of raw materials [Sands, 2017]. However, South Korea, with a lack of energy sources, and heavy reliance on oil are interested in diversifying its energy dependence towards the Eurasian region.

Meanwhile, the trip of president Moon to Ashgabat was noticed with the expanding of cooperation in the energy and infrastructure sectors, by signing six memorandums of understanding. The Korean government is interested to deepen partnership in the areas such as the development and modernization of the gas fields, petrochemical and gas infrastructures. In particular, Korean LG and Hyundai companies were involved in the construction of the gas desulfurization plant at the major Galkynysh field, modernization of the Turkmenbashi oil refinery complex, and in a consortium with Japanese TOYO completed a Kiyarly Petrochemical Complex [Azernews, 2017]. During the meeting with president Berdimuhamedov, president Moon discussed those projects and agreed to set up a branch of King Sejong Institute, which offers Korean classes, and have branches in all Central Asian countries [Putz, 2019].

President Moon's next stop was in Uzbekistan, which occupies a special place in Korean relations with Central Asia with the largest population of ethnic Koreans (upwards of 200,000). During the stay, president Moon visited Tashkent and Samarkand cities and resulted in signing agreements

**MOON JAE-IN'S
CENTRAL ASIAN
TOUR CONFIRMED
SEOUL'S INTENTION
TO CONTINUE
ENHANCING THE
EXISTING TIES
BASED ON HIS "NEW
NORTHERN POLICY"**

ПОЕЗДКА, ОСНОВАННАЯ НА ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЕКТЕ ПРЕЗИДЕНТА МУНА «НОВАЯ СЕВЕРНАЯ ПОЛИТИКА», ЕЩЕ БОЛЬШЕ УКРЕПИТ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ КОРЕИ СО СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

расширением сотрудничества в энергетической и инфраструктурной сферах, подписано шесть меморандумов о взаимопонимании. Правительство Кореи заинтересовано в углублении партнерства в сферах разработки и модернизации газовых месторождений, нефтехимической и газовых инфраструктур. В частности, корейские компании LG и Hyundai принимали участие в строительстве завода по сероочистке газа на главном месторождении Галкыныш, модернизации нефтеперерабатывающего комплекса Туркменбаши, и в консорциуме с японской компанией TOYO завершен нефтехимический комплекс Киярлы [Azernews, 2017]. Во время встречи с президентом Бердымухамедовым, президент Мун обсудил данные проекты, а также согласился создать филиал Института короля Седжонга, который проводит занятия по корейскому языку и имеет филиалы во всех странах Центральной Азии [Putz, 2019].

Следующая остановка президента Муна была в Узбекистане, который занимает особое место в корейских отношениях с Центральной Азией, с наибольшим населением этнических корейцев (свыше 200 000 человек). Во время пребывания, президент Мун посетил города Ташкент и Самарканд, в результате чего были подписаны соглашения на сумму более 12 млрд. долл. США, а также достигнуто «особое стратегическое партнерство». Сеул позиционирует себя в качестве ключевого партнера Ташкента, так как Корея входит в пятерку стран по объему импорта (после Китая, России и Казахстана), в основном состоящих из деталей автомобилей [Putz, 2019]. Несмотря на потери доли на автомобильном заво-

worth over \$12 billion and upgrading the relationship to a "special strategic partnership". Seoul position itself as a key partner of Tashkent, as Korea is among the five sources of imports (after China, Russia, and Kazakhstan), mostly consisting from the vehicle parts [Putz, 2019]. Despite the loss of shares in the Uz-Daewoo car plant, established as a joint enterprise, the relations in the car industry remains among the vital direction of cooperation. In addition, South Korean government developed a set of actions and roadmap for Uzbekistan to join the World Trade Organization, and signed a memorandum on the exchange of know-how regarding the evalu-

де Uz-Daewoo, созданное как совместное предприятие, отношения в автомобильной промышленности остаются одним из важнейших направлений сотрудничества. Кроме того, правительство Южной Кореи разработало комплекс действий и дорожную карту для вступления Узбекистана во Всемирную торговую организацию и подписало меморандум об обмене ноу-хау в отношении оценки и выбора целей для развития [Dadabayev, 2018]. Сеул также развивает сотрудничество в энергетическом секторе, участвуя в разработке нефте- и газоперерабатывающих заводов, урановых месторождений и имея свою базу грузовых перевозок в Свободной

ation and selection of goals for development [Dadabaev, 2018]. Seoul is also developed cooperation in the energy sector, by involving in the development of oil and gas refineries, uranium deposits, and through its cargo freight base in the Navoi Free Economic Zone. Overall, in Uzbekistan 461 companies are operating with the support South Korean funds, including 386 joint ventures and 75 companies, which are fully funded by the Korean government [SEnECA, 2018].

Nur-Sultan that has active relations with South Korea, was the last stop of the Korean president. Kazakhstan is the largest recipient of South Korean investments in the region, which in the period from 2017 to 2018 doubled the volume of bilateral trade, reaching \$4 billion. During the meeting, parties agreed on the development of infrastructure, agriculture, health and culture in the framework of the "Fresh Wind New Economic Programme" [Putz, 2019]. Besides, previously Seoul was involved in the construction of the Balkhash thermal power plant, in the creation of Nefertem cluster of pharmaceutical and medico-biological plants and in the construction of a 504-bed hospital worth \$80 million [SEnECA, 2018]. In addition, presidents had talks on the denuclearization, on which the first president Nazarbayev had a special influence, with the decision of Kazakhstan to dismantle voluntarily its nuclear weapons. In general, the agreements worth \$3.2 billion were reached during the visit, which president Moon would personally check on the future progress [Yonhap, 2019].

To sum up, the Central Asian tour of president Moon was described in his Facebook post as "our future is

WITH 500 000 ETHNIC KOREANS LIVING ACROSS CENTRAL ASIA, AND WITH ITS GEOPOLITICAL POSITION, THE CENTRAL ASIAN REGION PLAYS A KEY ROLE IN REDEFINING KOREA'S INTERNATIONAL POSITION AND IN EXPANDING ITS ROLE ACROSS THE EURASIAN LANDMASS

ИЗ-ЗА 500 000 ЭТНИЧЕСКИХ КОРЕЙЦЕВ, ПРОЖИВАЮЩИХ ПО ВСЕЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ, И ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО ПОЛОЖЕНИЯ, РЕГИОН ИГРАЕТ КЛЮЧЕВУЮ РОЛЬ В ПЕРЕСМОТРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПОЛОЖЕНИЯ КОРЕИ

экономической зоне Навои. В целом, в Узбекистане действуют 461 компании, поддерживаемые южнокорейскими фондами, в том числе 386 совместных предприятий и 75 компаний, полностью финансируемых правительством Кореи [SEnECA, 2018].

Нур-Султан, имеющий активные отношения с Южной Кореей, был последней остановкой президента Кореи. Казахстан является крупнейшим получателем южнокорейских инвестиций в регионе, который в период с 2017 по 2018 год, удвоил объем двустороннего товарооборота достигнув 4 миллиардов долларов. В ходе переговоров, стороны согласовали вопросы развития инфраструктуры, сельского хозяйства, здравоохранения и культуры в рамках «Новой экономической программы «Свежий ветер» [Putz, 2019]. Кроме того, ранее Сеул принимал участие в строительстве Балхашской ТЭС, в создании кластера фармацевтических и медико-биологических растений Nefertem и в строительстве больницы на 504 койки на сумму 80 миллионов долларов. В дополнении, президенты провели переговоры о денуклеаризации, на которые первый президент Назарбаев оказал особое влияние, приняв решение Казахстана добровольно демонтировать свое ядерное оружие. В общей сложности, были достигнуты договоренности о новых проектах на сумму 3,2 млрд долларов, которые президент Мун будет лично проверять прогресс [Yonhap, 2019].

Подводя итоги, можно отметить, что тур президента Мун в Центральную Азию был охарактеризован в его посте на Facebook «наше будущее в открытии эры Стального шелкового пути с Туркменистаном,

to open an era of the Silk Road of steel with Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan”, resulted in obtaining guarantees for 24 projects (five in Turkmenistan, 15 in Uzbekistan and four in Kazakhstan) [Putz, 2019]. Even though in comparative terms, Central Asia is not among the key players in the region, with 500 000 ethnic Koreans living across Central Asia, and with its geopolitical position, the region plays a key role in redefining Korea’s international position and in expanding its role across the Eurasian landmass.

Узбекистаном и Казахстаном», в результате которого были получены гарантии на 24 проекта (пять в Туркменистане, 15 в Узбекистане и четыре в Казахстане) [Putz, 2019]. Несмотря на то, что в сравнительном плане, Центральная Азия не входит в число ключевых игроков в регионе, из-за 500 000 этнических корейцев, проживающих по всей Центральной Азии, и геополитического положения, регион играет ключевую роль в пересмотре международного положения Кореи и в расширении ее роли на евразийском континенте.

References:

1. Azernews (2017). Turkmenistan, South Korea seeks to deepen high-level co-operation. Retrieved from <https://www.azernews.az/region/117105.html>. Accessed on 10.05.2019.
2. Dadabaev, Timur (2019). Chinese, Japanese and Korean Inroads into Central Asia. Comparative Analysis of the Economic Cooperation Roadmaps for Uzbekistan. Retrieved from www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/ewc_policy_studies_78_web.pdf?file=1&type=node&id=37122. Accessed on 10.05.2019.
3. Fumagalli, Matteo (2012). South Korea's Engagement in Central Asia from the End of the Cold War to the "New Asia Initiative". The Journal of Northeast Asian History, Vol. 9 (2), pp. 69-97.
4. Putz, Catherine (2019). South Korean President Moon Travels Across Central Asia. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2019/04/south-korean-president-moon-travels-across-central-asia/>. Accessed on 10.05.2019.
5. Sands, Gary (2017). South Korea Looking for Ways to Boost Central Asian Trade. Retrieved from <https://eurasianet.org/south-korea-looking-for-ways-to-boost-central-asian-trade>. Accessed on 10.05.2019.
6. SEnECA Policy Paper (2018). Economic relations and trade – Mapping Central Asia's relations with other Asian states. Retrieved from <https://duepublico.uni-duisburg-essen.de:443/servlets/DocumentServlet?id=47237>. Accessed on 10.05.2019.
7. Shin, Hyon-hee. Office launched for Korea-Central Asia cooperation. Retrieved from <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20170710000880>. Accessed on 10.05.2019.
8. The Economic Times (2019). South Korea follows Indian footsteps to tap Uzbekistan's economic potential. Retrieved from <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/south-korea-follows-indian-footsteps-to-tap-uzbekistans-economic-potential/articleshow/68965066.cms>. Accessed on 10.05.2019.
9. Yonhap (2019). Moon's trip to Central Asia may lead to \$28b worth of cooperation projects. Retrieved from <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20190422000850>. Accessed on 10.05.2019.

THE CENTRAL ASIAN REGION IS NOT A SIGNIFICANT TRADING PARTNER FOR SEOUL, SINCE THE TOTAL TRADE WITH THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA IN 2016 DID NOT EXCEED 0.33% OF KOREA'S GLOBAL EXPORTS

ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКИЙ РЕГИОН НЕ ЯВЛЯЕТСЯ ЗНАЧИТЕЛЬНЫМ ТОРГОВЫМ ПАРТНЕРОМ ДЛЯ СЕУЛА, ПОСКОЛЬКУ ОБЩИЙ ОБЪЕМ ТОРГОВЛИ СО СТРАНАМИ РЕГИОНА В 2016 ГОДУ НЕ ПРЕВЫШАЛ 0,33% МИРОВОГО ЭКСПОРТА КОРЕИ

Источники:

1. Azernews (2017). Туркменистан и Южная Корея стремятся углубить сотрудничество на высоком уровне. Доступен по адресу: <https://www.azernews.az/region/117105.html>. Дата обращения: 10.05.2019.
2. Дадабаев, Тимур (2019). Китайские, японские и корейские вторжения в Центральной Азии. Сравнительный анализ дорожных карт экономического сотрудничества для Узбекистана. Доступен по адресу: www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/ewc_policy_studies_78_web.pdf?file=1&type=node&id=37122. Дата обращения: 10.05.2019.
3. Фумагалли, Маттео (2012). Взаимодействие Южной Кореи в Центральной Азии от окончания холодной войны до «Новой азиатской инициативы». The Journal of Northeast Asian History, Vol. 9 (2), pp. 69-97.
4. Путц, Кэтрин (2019). Президент Южной Кореи Мун путешествует по Центральной Азии. Доступен по адресу: <https://thedi diplomat.com/2019/04/south-korean-president-moon-travels-across-central-asia/>. Дата обращения: 10.05.2019.
5. Сэндс, Гэри (2017). Южная Корея ищет пути для усиления торговли с Центральной Азией. Доступен по адресу: <https://eurasianet.org/south-korea-looking-for-ways-to-boost-central-asian-trade>. Дата обращения: 10.05.2019.
6. Программный документ SEnECA (2018). Экономические отношения и торговля – картирование отношений Центральной Азии с другими азиатскими государствами. Доступен по адресу: <https://duepublico.uni-duisburg-essen.de:443/servlets/DocumentServlet?id=47237>. Дата обращения: 10.05.2019.
7. Шин, Хён Хи. Открыт офис по сотрудничеству между Кореей и Центральной Азией. Доступен по адресу: <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20170710000880>. Доступ 10.05.2019.
8. The Economic Times (2019). Южная Корея идет по стопам Индии, чтобы раскрыть экономический потенциал Узбекистана. Доступен по адресу: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/south-korea-follows-indian-footsteps-to-tap-uzbekistans-economic-potential/articleshow/68965066.cms>. Дата обращения: 10.05.2019.
9. Yonhap (2019). Поездка Муна в Центральную Азию может привести к проектам сотрудничества стоимостью 28 млрд. долл. Доступен по адресу: <https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20190422000850>. Дата обращения: 10.05.2019.

“THIRD AGE” WANTS TO LEARN

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

«ТРЕТИЙ ВОЗРАСТ» ХОЧЕТ УЧИТЬСЯ

Back in 1973, a very interesting social program emerged in France - “University of the Third Age” (U3A), which meant the creation of a network of higher education institutions for pensioners who are believed to be in the third period of their life after the two previous ones - active maturation and productive work for the benefit of family and society. After retirement, these people could receive formal or non-formal education from highly qualified teachers at local universities, choosing those disciplines that they considered interesting or necessary for themselves. However, they did not seek to obtain diplomas but could be satisfied with certificates, although not necessarily. The main goal was the process of learning and communication. There were no exams and homework, only regular lessons and study groups. It was learning for fun, not for the purpose of obtaining qualifications.

The movement very quickly gained immense popularity in all countries of Europe and in North America, although it underwent a number of changes and modifications. Thus, in the British model, the emphasis was placed on mutual training within groups of older people based on their rich experience and professional skills, without formal links with traditional universities. Today, anyone in their “third age” can join U3A, including people who work part-time, as there are usually no restrictions for membership. Older students are eager to learn computer skills, entrepreneurship, languages, politics, culture, religion, etc. under the leadership of one of the members of their group, they themselves form the curriculum, website, training and

Еще в 1973 году во Франции появилась очень интересная социальная программа - «Университет третьего возраста» (U3A), которая имела целью создание сети высших учебных заведений для пенсионеров, которые, как считается, находятся в третьем периоде своей жизни после двух предыдущих - активного взросления и периода продуктивной работы на благо семьи и общества. После выхода на пенсию эти люди могли получать формальное или неформальное образование от высококвалифицированных преподавателей в местных университетах, выбирая те дисциплины, которые они считали интересными или необходимыми для себя. Однако они не стремились получить дипломы, им достаточно было сертификатов, да и те не обязательно. Основной целью был сам процесс обучения и общения. Не было никаких экзаменов и домашних заданий, только регулярные занятия в учебных группах. Это было обучение в большей степени для развлечения, чем для получения квалификации.

Движение очень быстро приобрело огромную популярность во всех странах Европы и Северной Америки, хотя оно претерпело ряд изменений и модификаций. Так, в британской модели акцент был сделан на взаимное обучение в группах пожилых людей на основе их богатого опыта и профессиональных навыков, без формальных связей с традиционными университетами. Сегодня к U3A может присоединиться любой человек в «третьем возрасте», включая людей, которые работают неполный рабочий день, поскольку

information base, coordinating structures at the national level. To date, the movement includes more than 400,000 U3A members in the UK, who study at more than 1,000 U3A and their number continues to grow every day. [U3A. 2000]. The U3A program strives to be as accessible and people-oriented as possible – classes are held in different places. Groups are found either at someone's home, or at a local library, church, or community center [Age UK, 2019].

In Germany, which adheres to the French model, and where, according to demographic statistics, one-third of the population will be over 60 by 2020, many large universities now offer special courses for older students, albeit in private higher education, with strict standards and requirements. A feature of their programs is the ability to put young people and "gray heads" students in one class, and both groups are quite positive about this neighborhood [Times Higher Education, 1995].

Many American colleges that also use the French model of education for the elderly offer cheap or even free classes for this cohort of the population. Older people attend lectures without gaining scores, without receiving credits, they can learn for free what interests them. The cost, timing, terms, and benefits of a program vary from state to state. Most often, unpaid elderly people take up "free space" after completing the registration of paid students. The laws of the states of Arkansas, Connecticut, Indiana, Louisiana, Maine, Maryland, and many others oblige all state colleges and universities to provide free tuition for students aged 55 and older. In addition, these students receive a 50% discount on books and other study materials at official campus bookstores. Some states have funds for reimbursement of this college program [Livingston, 2018].

BACK IN 1973, A VERY INTERESTING SOCIAL PROGRAM EMERGED IN FRANCE - "UNIVERSITY OF THE THIRD AGE" (U3A), WHICH MEANT THE CREATION OF A NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR PENSIONERS

ЕЩЕ В 1973 ГОДУ ВО ФРАНЦИИ ПОЯВИЛАСЬ ОЧЕНЬ ИНТЕРЕСНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПРОГРАММА - «УНИВЕРСИТЕТ ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА» (УЗА), КОТОРАЯ ИМЕЛА ЦЕЛЬЮ СОЗДАНИЕ СЕТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ДЛЯ ПЕНСИОНЕРОВ

ку для членства обычно нет никаких ограничений. Под руководством одного из членов своей группы учащиеся старшего возраста стремятся изучать компьютерные навыки, предпринимательство, языки, политику, культуру, религию и т. д. Они сами составляют учебную программу, создают веб-сайт, учебную и информационную базу, координирующие структуры на Национальном уровне. На сегодняшний день в движение входят более 400 000 членов УЗА в Великобритании, которые обучаются на более чем 1000 программ, и их число продолжает расти с каждым днем. [U3A. 2000]. Программа УЗА стремится быть максимально доступной и ориентированной на людей – занятия проводятся в разных местах. Группы могут собираться либо у кого-то дома, либо в местной библиотеке, церкви или общественном центре. [Age UK, 2019].

В Германии, которая придерживается французской модели, и где, согласно демографической статистике, к 2020 году треть населения будет старше 60 лет, многие крупные университеты в настоящее время предлагают специальные курсы для студентов старшего возраста, хотя и в частном высшем образовании, со строгими стандартами и требованиями. Особенностью их программ является возможность поместить молодых людей и «седоволосых» учеников в один класс, и обе группы весьма положительно относятся к такому соседству. [Times Higher Education, 1995].

Многие американские колледжи, которые также используют французскую модель образования для пожилых людей, предлагают дешевые или даже бесплатные курсы для этой группы населения. Пожилые люди посещают лекции, не набирая баллов, не получая кредитов, они могут бесплатно учиться тому, что их интересует. Стоимость, сро-

Some universities adapt in a very original way to demographic changes and new needs of society. So, the University of Arizona is building a hostel, which should be completed before 2020, but not young students will live in it, but people 60, 70 years of age and older. They will be able to attend classes, enjoy campus facilities, such as the university library, and immerse themselves in university life as much as possible. If desired, and with proper qualifications, they can play the role of experts, teachers, mentors for younger students. In other words, these residents will be part of the academic community [McKenzie, 2019]. And this is not a unique case; the trend of building private pension communities in or near campuses is growing. Some of these communities were founded by former teachers. Universities believe that the energy and experience of older people can be extremely beneficial to their peers, campus, and students. At the same time, pensioners have the opportunity to live a full and interesting life, to be socially active and demanded by their environment.

ки, расписание и преимущества программ варьируются от штата к штату. Чаще всего пожилые люди занимают «свободные места», оставшиеся после завершения регистрации платных студентов. Законы штатов Арканзас, Коннектикут, Индиана, Луизиана, Мэн, Мэриленд и многих других обязывают все государственные колледжи и университеты предоставлять бесплатное обучение для студентов в возрасте 55 лет и старше. Кроме того, эти студенты получают 50% скидку на книги и другие учебные материалы в официальных книжных магазинах кампуса. В некоторых штатах есть средства для компенсации колледжам этой программы [Livingston, 2018].

Некоторые университеты очень оригинально адаптируются к демографическим изменениям и новым потребностям общества. Так, Университет Аризоны строит общежитие, которое должно быть закончено к 2020 году, но в нем будут жить не молодые студенты, а люди 60, 70 лет и старше. Они смогут посещать занятия, пользовать-

The emergence of new technologies has allowed the use of the format of virtual courses for old people living far from education centers and even in other countries. Many experts rightly believe that not only physical but also intellectual activity enriches and prolongs the life of older people, who are not limited to studying the arts, classical and modern literature, history, social sciences, and philosophy, but then use acquired knowledge to carry out, for example, serious research of local history and genealogy, organize an exhibition of photographs of life and work in their region, provide medical and social assistance to those who live in more remote settlements.

Meanwhile, in another part of the world, in the Chinese educational system, the idea of a university for the elderly was also embodied, although the first experience of creating such a higher educational institution was aimed at the veterans of the Communist Party. After the opening of the first educational center in 1983, another 70,000 appeared throughout the country. About 8 million students - just over 3% of the population over 60 years old study dancing, using the Internet, English, and other more traditional academic disciplines. Even today, some schools are reserved for retired government employees, although there are others that are open to all. Funding is provided by the government. Demand exceeds supply, among those who want to study, for example, in Shanghai, 6 people claim one place, in Hangzhou - 16. Considering that almost 35% of all Chinese citizens will reach 60 years by 2050, the government plans to open at least one university in each district for older students [The Economist, 2018].

Kazakhstan also has programs to involve people of retirement age in active social life through active longevity centers in major cities of the

THE MOVEMENT VERY QUICKLY GAINED IMMENSE POPULARITY IN ALL COUNTRIES OF EUROPE AND IN NORTH AMERICA, ALTHOUGH IT UNDERWENT A NUMBER OF CHANGES AND MODIFICATIONS

ДВИЖЕНИЕ ОЧЕНЬ БЫСТРО ПРИОБРЕЛО ОГРОМНУЮ ПОПУЛЯРНОСТЬ ВО ВСЕХ СТРАНАХ ЕВРОПЫ И СЕВЕРНОЙ АМЕРИКИ, ХОТЯ ОНО ПРЕТЕРПЕЛО РЯД ИЗМЕНЕНИЙ И МОДИФИКАЦИЙ

ся удобствами кампуса, такими как университетская библиотека, и максимально погрузиться в университетскую жизнь. При желании и при наличии соответствующей квалификации они могут играть роль экспертов, учителей, наставников для младших студентов. Другими словами, эти люди будут частью академического сообщества [McKenzie, 2019]. И это не уникальный случай; тенденция к построению частных пенсионных сообществ в кампусах или рядом с ними растет. Некоторые из этих общин были основаны бывшими преподавателями. Университеты считают, что энергия и опыт пожилых людей могут быть чрезвычайно полезны для их сверстников, кампуса и студентов. В то же время у пенсионеров есть возможность жить полноценной и интересной жизнью, быть социально активными и востребованными своим окружением.

Появление новых технологий позволило использовать формат виртуальных курсов для пожилых людей, живущих вдали от образовательных центров и даже в других странах. Многие эксперты справедливо полагают, что не только физическая, но и интеллектуальная деятельность обогащает и продлевает жизнь пожилых людей, которые не ограничиваются изучением искусства, классической и современной литературы, истории, социальных наук и философии, но используют приобретенные знания для, например, проведения серьезных исследований по местной истории и генеалогии, организации выставок фотографий жизни и деятельности своего региона, оказания медицинской и социальной помощи тем, кто живет в более отдаленных населенных пунктах.

Между тем, в другой части мира, в китайской системе образования,

country, which is closer to the British model of organizing communities of pensioners who have no connection with higher education institutions. The centers have a library, a fitness room, rooms for practicing chess, knitting, watching movies, in addition, training is organized for those wishing to master the skills of computer literacy, working with smartphones, and the English language. In the future, it is expected to provide free legal, psychological, medical consultations, conducting motivational seminars and master classes. Along with this, morning and evening classes in physical therapy, fitness, yoga, and Scandinavian walking were organized in the parks and squares of Almaty, although the initiative belonged to the pensioners themselves, who spontaneously began to gather in the parks, get to know each other, exercise and, in after all, began to provide mutual assistance when needed [bnews.kz, 2018]. A feature of the centers is the focus on holding mass cultural, sports and intellectual events - exhibitions, fairs, competitions. It is clear that such developments are needed, they enrich

также была воплощена идея университета для пожилых людей, хотя первый опыт создания такого высшего учебного заведения был направлен на ветеранов Коммунистической партии. После открытия первого учебного центра в 1983 году по всей стране появилось еще 70 000 таких заведений. Около 8 миллионов студентов - чуть более 3% населения старше 60 лет изучают танцы, навыки пользования Интернетом, английский и другие более традиционные академические дисциплины. Даже сегодня некоторые школы зарезервированы для вышедших на пенсию государственных служащих, хотя есть и другие, которые открыты для всех. Финансирование обеспечивается правительством. Спрос превышает предложение. Среди тех, кто хочет учиться, например, в Шанхае, 6 человек претендуют на одно место, в Ханчжоу - 16. Учитывая, что почти 35% всех китайских граждан достигнут 60 лет к 2050 году, правительство планирует открыть минимум один университет в каждом округе для студентов «третьего воз-

everyday life, cheer up, but there is no regular, mandatory and long-term effect inherent in the French model of the program "University of the 3rd age." City social services cannot build a platform for this kind of program.

Apparently, in this situation it is impossible to do without the help of universities, the number of which in Kazakhstan is much more than, say, in Germany, France, Italy, Denmark, Switzerland, and other European countries. However, Kazakhstani universities are not yet aware of their social function and responsibility towards older people, unlike their foreign counterparts. More precisely, they are not motivated to implement this function. If, on the one hand, during the national and international accreditation of universities, the factor of engaging older people in educational programs was measured and taken into account, and, on the other hand, the government would cover university expenses for free or partially paid lecture courses for older people, this area could gradually change. Obviously, one more priority should appear among the priorities of the state's social policy - education (and in fact, salvation) of the "third age".

раста» [The Economist, 2018].

В Казахстане также есть программы по вовлечению людей пенсионного возраста в активную общественную жизнь через центры активного долголетия в крупных городах страны, что ближе к британской модели организации сообществ пенсионеров, не имеющих связи с высшими учебными заведениями. В центрах обычно имеется библиотека, тренажерный зал, комнаты для занятий шахматами, вязанием, просмотра фильмов, кроме того, организуются тренинги для желающих овладеть навыками компьютерной грамотности, работы со смартфонами и английским языком. В дальнейшем

IN THE BRITISH MODEL, EMPHASIS WAS PLACED ON MUTUAL TRAINING WITHIN GROUPS OF OLDER PEOPLE BASED ON THEIR RICH EXPERIENCE AND PROFESSIONAL SKILLS

В БРИТАНСКОЙ МОДЕЛИ АКЦЕНТ БЫЛ СДЕЛАН НА ВЗАИМНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ГРУППАХ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ НА ОСНОВЕ ИХ БОГАТОГО ОПЫТА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ

ождается предоставление бесплатных юридических, психологических, медицинских консультаций, проведение мотивационных семинаров и мастер-классов. Наряду с этим в парках и скверах Алматы были организованы утренние и вечерние занятия по лечебной физкультуре, фитнесу, йоге и скандинавской ходьбе, хотя инициатива принадлежала самим пенсионерам, которые спонтанно начали собираться в парках, знакомиться друг с другом, заниматься физическими упражнениями и, в конце концов, начали оказывать взаимную помощь, когда это необходимо [bnews.kz, 2018]. Особенностью центров является ориентация на проведение культурных, спортивных и интеллектуальных мероприятий - выставок, ярмарок, конкурсов. Понятно, что такие мероприятия необходимы, они обогащают повседневную жизнь, поднимают настроение, но нет регулярного, обязательного и долгосрочного эффекта, присущего французской модели программы «Университет 3-го возраста». Городские социальные службы не могут создать платформу для такого рода программ.

Видимо, в этой ситуации невозможно обойтись без помощи университетов, которых в Казахстане гораздо больше, чем, скажем, в Германии, Франции, Италии, Дании, Швейцарии и других европейских странах. Однако казахстанские университеты еще не осознают свою социальную функцию и ответственность перед пожилыми людьми, в отличие от своих зарубежных коллег. Точнее, они не мотивированы для реализации этой функции. Если, с одной стороны, при национальной и международной аккредитации университетов фактор привлечения пожилых людей к образовательным программам будет измеряться и учитываться, а с другой стороны, правитель-

ство будет покрывать расходы университетов на бесплатные или частично оплачиваемые курсы лекций для пожилых людей, то эта сфера может постепенно измениться. Очевидно, что среди приоритетов социальной политики государства должен появиться еще один приоритет - образование (и фактически спасение) «третьего возраста».

References:

1. Age UK (2019). University of the Third Age (U3A). Retrieved from <https://www.ageuk.org.uk/information-advice/work-learning/education-training/university-of-the-third-age/>. Accessed on 08.05.2019.
2. Bnews.kz (2018). Center for pensioners opened in Almaty. Retrieved from https://bnews.kz/ru/news/tsentr_dlya_pensionerov_otkrili_v_almati. Accessed on 10.05.2019.
3. Livingston, Amy (2018). Free & Cheap College Classes for Senior Citizens (By State & University). Retrieved from <https://www.moneycrashers.com/college-classes-seniors/>. Accessed on 08.05.2019.
4. McKenzie, Lindsay (2019). A sold-out housing complex for senior citizens on Arizona State University's Tempe campus sparks a conversation about whether universities are doing enough to engage with older people. Retrieved from <https://www.insidehighered.com/news/2019/01/09/high-demand-retirees-live-campus-arizona-state-university>. Accessed on 07.05.2019.
5. Economist (2018). Why universities for the elderly are booming in China. Retrieved from <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/08/16/why-universities-for-the-elderly-are-booming-in-china>. Accessed on 08.05.2019.
6. Times Higher Education (1995). University for senior citizens. Retrieved from <https://www.timeshighereducation.com/news/university-for-senior-citizens/96922>. Accessed on 08.05.2019.
7. U3A (2000). Our story. Retrieved from <https://www.u3a.org.uk/about/history>. Accessed on 08.05.2019.

Источники:

1. Age UK (2019). Университет третьего возраста (U3A). Доступен по адресу: <https://www.ageuk.org.uk/information-advice/work-learning/education-training/university-of-the-third-age/>. Дата обращения: 08.05.2019.
2. Bnews.kz (2018). Центр для пенсионеров открыли в Алматы. Доступен по адресу: https://bnews.kz/ru/news/tsentr_dlya_pensionerov_otkrili_v_almati. Дата обращения: 10.05.2019.
3. Ливингстон, Эми (2018). Бесплатные и дешевые классы для пожилых людей (по штатам и университетам). Доступен по адресу: <https://www.moneycrashers.com/college-classes-seniors/>. Дата обращения: 08.05.2019.
4. Маккензи, Линдзи (2019). Распроданный жилой комплекс для пожилых людей в кампусе Темпе в государственном университете штата Аризона стал причиной разговора о том, делают ли университеты достаточно для взаимодействия с пожилыми людьми. Доступен по адресу: <https://www.insidehighed.com/news/2019/01/09/high-demand-retirees-live-campus-arizona-state-university>. Дата обращения: 07.05.2019.
5. Economist (2018). Почему университеты для пожилых людей процветают в Китае. Доступен по адресу: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/08/16/why-universities-for-the-elderly-are-booming-in-china>. Дата обращения: 08.05.2019.
6. Times Higher Education (1995). Университет для пожилых людей. Доступен по адресу: <https://www.timeshighereducation.com/news/university-for-senior-citizens/96922>. Дата обращения: 08.05.2019.
7. U3A (2000). Наша история. Доступен по адресу: <https://www.u3a.org.uk/about/history>. Дата обращения: 08.05.2019.

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER “İNOVASYON VE KÜRESEL SORUNLAR” KONGRESİ'NE KATILDI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ, ДОКТОР ВАКУР СҮМЕР «ИННОВАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ЖАҒАНДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР» КОНГРЕСІНЕ ҚАТЫСТЫ

04.05.2019 tarihinde Ankara'da düzenlenen “İnovasyon ve Küresel Sorunlar” başlıklı kongreye Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, “Orta Asya'da Çevresel Meseleler ve Sınırtaşın Su Politikaları” konulu sunumu ile katılmıştır.

2019 жылдың 4 мамырында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер Анкарада өткізілген «Иновациялар және жаһандық мәселелер» атты конгреске қатысып, «Орталық Азиядағы экологиялық мәселелер және трансшекаралық су саясаты» атты баяндама жасады.

**AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER
ANKARA POLİTİKALAR MERKEZİ'Nİ
ZİYARET ETTİ**

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ,
ДОКТОР ВАКУР СҮМЕР АНКАРА САЯСАТ
ОРТАЛЫҒЫНДА БОЛДЫ

06.05.2019 tarihinde Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, Ankara Politikalar Merkezi'ni ziyaret ederek, Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Hasan Kanbolat ile görüşmüştür. Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü tanıtmaya fırsatının bulunduğu görüşmede işbirliği olanakları değerlendirilmiştir.

2019 жылдың 6 мамырында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер Анкара саясат орталығына барып, Директорлар кеңесінің төрағасы Хасан Канболат мырзамен кездесті. Кездесу барысында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының қызметтері таныстырылып, ынтымақтастық мүмкіндіктері талқыланды.

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER TC GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI'NI ZİYARET ETTİ

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ, ДОКТОР ВАКУР СҮМЕР ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫ ЖАСТАР ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІНДЕ БОЛДЫ

06.05.2019 tarihinde Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, TC Gençlik ve Spor Bakanlığı Uluslararası Organizasyonlar ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nü ziyaret ederek, Genel Müdür Sayın Ahmet Ali Temurci ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

2019 жылдың 6 мамырында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер Түркия Республикасы Жастар және спорт министрлігінің Халықаралық ұйымдар және сыртқы байланыстар басқармасына барып, Бас директор Ахмет Али Темурджи мырзамен кездесті.

**AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER
TÜRK AKADEMİSİ SİYASİ SOSYAL
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI'NI
ZİYARET ETTİ**

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУ-
ТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ, ДОКТОР
ВАКУР СҮМЕР ТҮРКІ АКАДЕМИЯСЫ
ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ СТРАТЕГИЯЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР ҚОРЫНДА БОЛДЫ

09.05.2019 tarihinde Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı'nı ziyaret ederek, Başkan Mv. Sayın İsmail Faruk Aksu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

2019 жылдың 9 мамырында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер Түркі академиясы Әлеуметтік-саяси стратегиялық зерттеулер қорының төрағасы депутат Исмаил Фарук Аксу мырзамен кездесу өткізді.

**AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER
SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM
ARAŞTIRMALARI VAKFI'NI (SETA)
ZİYARET ETTİ**

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУ-
ТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ, ДОКТОР
ВАКУР СҮМЕР ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИ-
КАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ҚОРЫНДА БОЛДЫ

10.05.2019 tarihinde Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'nı (SETA) ziyaret ederek, SETA Dış Politika Araştırmaları Direktörü ve Insight Turkey Editörü Sayın Prof. Dr. Muhittin Ataman ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

2019 жылдың 10 мамырында Еуразия ғылы-
ми-зерттеу институтының директоры доцент,
доктор Вакур Сүмер Саяси, әлеуметтік-экономи-
калық ғылымдар қорына (SETA) барып, SETA Сы-
ртқы саясат зерттеулері директоры және Insight
Turkey журналының редакторы профессор, док-
тор Мухиттин Атаман мырзамен кездесу өткізді.

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER TRT AVAZ AVRASYA GÜNDEMİ PROGRAMI'NA KATILDI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ, ДОКТОР ВАКУР СҮМЕР TRT AVAZ ТЕЛЕАРНАСЫНДА ШЫҒАТЫН «ЕУРАЗИЯ КҮН ТӘРТІБІ» БАҒДАРЛАМАСЫНА ҚАТЫСТЫ

30.05.2019 tarihinde Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, TRT AVAZ'da yayınlanan Avrasya Gündemi programına katılarak, Avrasya Ekonomik Birliği Zirvesi'ni değerlendirmiştir.

2019 жылдың 30 мамырында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры доцент, доктор Вакур Сүмер TRT AVAZ телеарнасында шығатын «Еуразия күн тәртібі» бағдарламасына қатысып, Еуразиялық экономикалық одақ саммитін талқылады.

**15 MAYIS 2019 TARİHİNDE
AVRASYA ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ'NÜN ARAŞTIRMACISI
YERKINAY ONGAROVA
“KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA
HAZAR DENİZİ'NİN ROLÜ” KONULU
SEMINER VERDİ**

2019 ЖЫЛЫ 15 МАМЫРДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ ОҢҒАРОВА ЕРКІНАЙ «ҚАЗАҚСТАН СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДА КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ РӨЛІ» АТТЫ ТАҚЫРЫПТА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ

Yerkinay Ongarova seminerinde ana hatlarıyla Hazar Denizi'nin barındırdığı zengin enerji kaynaklarının önemini anlatarak, Hazar Denizi'nin Kazakistan'ın dış politikasındaki rolünden bahsetti. Öncelikle SSCB sonrası ortaya çıkan statü sorunu üzerinde yapılan müzakere süreçleri ve son 2018'de elde edilen anlaş-

Еркінай Оңғарова семинарда негізінен Каспий теңізіндегі мол энергия көздерінің маңыздылығына тоқталып, Каспий теңізінің Қазақстанның сыртқы саясатындағы рөлі туралы баяндады. Ең әуелі Кеңес үкіметінен кейін пайда болған құқықтық мәртебе мәселесі бойынша жүргізілген келіссөздер мен соңғы 2018 жылы қол жеткізілген келісімшарт туралы талдау жасады. Осыған орай Халықаралық теңіз құқығы аясында Каспий теңізінің құқықтық мәртебесіне баға берді. Ол Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың осы бағытта қолға алған интеграциялық және көп векторлы саясатының нәтижелі болғанын атап өтті. Оңғарова жалпы 1990-2019 жылдары Каспий теңізі бойынша жасалған энергетикалық бастамаларды қысқаша қорытындылады.

Семинар жалғасында Оңғарова Қазақстан Республикасының мемлекет деңгейінде энергетика саласын дамыту мақсатында қолға алған бағдарламаларын түсіндірді. Каспий теңізінің энергетикалық қоры және энергия тасымалдау жобалары мен инвесторлар туралы ақпарат берді.

Сонымен қатар, Назарбаевтың көшбасшы ретінде жүргізіп отырған сыртқы саясаты арқасында халықаралық аренада Қазақстанның Орталық Азияның жарқыраған жұлдызы

ma hakkında bilgiler sundu. Bulunla birlikte Uluslararası Deniz Hukuku çerçevesinde değerlendirilmede bulundu. Bu bağlamda N. Nazarbayev'in bu doğrultuda temel aldığı entegrasyon ve çok yönlülük yaklaşımlarının verimli olduğunu vurguladı. Genel olarak 1990-2019 arası zaman diliminde Hazar Denizi çerçevesinde yapılan enerji girişimlerini özetledi.

Seminerin devamında Ongarova, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ülkede genelinde enerji alanında kalkınma amaçlı hayata geçirdiği enerji programlarından bahsetti. Hazar Denizi'nin barındırdığı enerji alanları ve enerji taşımacı rotalarını görsel olarak aktardı. Bunun dışında ülke genelinde hayata geçirilen projeler ile yatırımcılar hakkında bilgiler verdi.

Bunlara ek olarak, konuşmacı, Nazarbayev'in lider olarak yürüttüğü dış politika sayesinde uluslararası alanda Kazakistan'ı Orta Asya'nın parlayan yıldızı olarak yüksek seviyeye taşıdığını dile getirdi. Bu bağlamda Hazar Denizi çerçevesinde yapılan enerji girişimlerinin verimli olarak ülkenin kalkınmasına katkı sağladığını ve dış politikada önemli başarılar elde ettiğini vurguladı.

Seminerin sonunda katılımcılar Avrasya bölgesindeki Hazar denizinin önemi hakkında fikir alışverişinde bulundular. Ayrıca, Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer konu ile ilgili soruların dışında geleceğe yönelik araştırma konuları ile ilgili tekliflerde bulundu.

ретінде мәртебесі көтерілгенін айтты. Осыған орай Каспий теңізі аясында жасалған энергетикалық бастамалар нәтижелі болумен қатар, елдің экономикалық жағынан өсуіне ықпал еткенін және сыртқы саясатта бейбітшілікті сақтап отырғанын атап өтті.

Семинар соңында қатысушылар Каспий теңізінің Еуразия аймағы үшін маңыздылығы туралы өз пікірлерімен бөлісті. Сонымен қатар, Институт директоры доктор, доцент Вакур Сүмер мырза тақырып бойынша сұрақтар қойып, келешекте зерттеу тақырыптарына байланысты өз ойымен бөлісті.

23 MAYIS 2019 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE SİYASET, DIŞ POLİTİKA VE GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI GRUBU ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA KİMEP ÜNİVERSİTESİ'NDEN DOÇ. DR. KRISTOPHER WHITE "ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN'S NORTHERN ARAL SEA" (KAZAKİSTAN'IN KUZEY ARAL DENİZİ'NDE ÇEVRE VE KALKINMA) KONUSU SEMİNER VERDİ

2019 ЖЫЛДЫҢ 23 МАМЫРЫНДА ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА СЫРТҚЫ САЯСАТ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІКТІ ЗЕРТТЕУ ТОБЫНА КІМЕП УНИВЕРСИТЕТІНЕН ДОЦЕНТ ДОКТОР КРИСТОФЕР УАЙТ «ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АРАЛ ТЕҢІЗІНДЕГІ ҚОРШАҒАН ОРТА ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ

Доцент доктор Кристофер Уайт сөз кезегінде Арал теңізі аймағы туралы семинар беруге және Еуразия ғылыми-зерттеу институтын жақыннан тануға мүмкіндік берген Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директорыб доцент доктор Вакур Сүмер мырзаға алғыс білдірді. Ол сондай-ақ, Еуразия аймағындағы барлық зерттеулер оның қызығушылығын тудыратын тақырыптар екенін жеткізді. Сонымен қатар, география маманы ретінде экономикалық география саласындағы зерттеулерді жалғастырып жатқанын баяндаған Кристофер Уайт 1989 жылы университетте оқып жүргенде «География» кітабынан Арал теңізі туралы ақпарат тауып, жылдар өткеннен кейін осы тақырыпқа байланысты зерттеу жүргізу мүмкіндігі болғанын түсіндірді.

Семинар тақырыбын Солтүстік Арал өңіріндегі қоршаған орта мен экономикаға байланыстырып баяндаған Кристофер Уайт көптеген баспасөз беттерінде жарияланғандай Арал теңізінің қалпына келгені туралы ақпарат дұрыс емес деп санайды. Ол 2005 жылғы желтоқсан айында бірінші рет Аралға саяхат жасаған. Алайда, кейінгі жылдары тағы да баруға мүмкіндік алып сол уақыттағы өңірдегі Арал халқының өмірі мен жалпы облыстың инфрақұрылымында жетістіктер бар

Doç. Dr. Kristopher White konuşmasını Aral Denizi bölgesi konusunda seminer verme ve Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü yakından tanıma fırsatını sunduğu için Avrasya Araştırma Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'e teşekkürlerini ileterek başladı. Ayrıca Avrasya üzerindeki araştırmaların hepsinin kendisinin ilgi alanı olduğunu da söyledi. Kendisinin Coğrafya alanında uzman olduğunu, aynı zamanda Ekonomik Coğrafya dalında araştırmalar sürdürdüğünü dile getiren Kristopher White, 1989 yılında üniversite eğitimi sırasında Coğrafya kitabında Aral Denizi hakkında bilgilere rastladığını ve yıllar sonra bu konu üzerinde araştırmalar yapma şansına sahip olduğunu

ekenin bаяндады.

Ол Арал теңізі аймағын дамыту бағдарламалары шеңберінде Дүниежүзілік банктің инвестицияларына назар аударды. Сонымен қатар, Жапония мен Оңтүстік Кореяның ынтымақтастығымен аймақтағы 75 адамды жұмыспен қамтамасыз ететін Арал балық өсіру орталығы жергілікті тұрғындардың өмір сүру жағдайларын жақсартуға көмектескеніне тоқталды. Кристофер Уайт аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына мән беру керектігіне тоқтала отырып экологиядан экономикаға барар карта жолын салуды ұсынды. Семинарда Кристофер Уайт

аңқладі.

Seminer konusunu, Kuzey Aral Denizi bölgesinde ekonomi ile çevreyi birbirine bağlayarak açıklayan Doç. Dr. White, birçok basın organlarında yazıldığı gibi Aral Deniz'inin "geri döndüğü" bilgisinin yanlış olduğunu ileri sürdü. Ne var ki, 2005 yılında Aral bölgesine ilk defa seyahat ettiğini ifade eden White, daha sonraki yıllarda da gitme fırsatı bulunduğunu ve zaman içinde bölge halkının yaşamı ile bölgenin genel olarak altyapısında ilerlemeler olduğunu belirtti.

Aral Denizi bölgesinin kalkınmasına yönelik programlar çerçevesinde Dünya Bankası'nın yatırımlarının altını çizdi. Aynı zamanda Japonya ve Güney Kore'nin işbirlikleri ile bölgede 75 kişiye iş imkânı sağlayan Aral Taze Balık İşleme Merkezi (Aral Fresh Fish Processing Center) kurulduğunu ve bu merkezin yerel halkın yaşam şartlarının iyileştirilmesine yardımcı

Арал өңіріндегі Көкарал бөгетінің құрылысы өңірдің экожүйесін қалыптастыруға оң әсерін тигізіп, жұмыспен қамту мәселесін шешуге көмектескенін атап айтты.

Семинар соңында институттың зерттеушілері өз пікірлерін білдіріп, пікір алмасты. Сонымен қатар, доцент доктор Вакур Сүмер Арал теңізі мәселесі бойынша Өзбекстанның және басқа да аймақтық мемлекеттердің көзқарастарын жеткізді. Атап айтқанда, Арал теңізі мәселесіне ұқсас Түркияға жақын Иран аумағындағы Урмия көлінің құрғап кетуіне байланысты ұсынылған шешім жолдарымен салыстырмалы түрде өз пікірін білдірді. Доцент доктор Вакур Сүмер Кристофер Уайтқа Арал мәселесі аясында зерттеу жұмыстары шеңберінде ынтымақтастық орнатуға дайын екенін жеткізді. Сонымен қатар, тартымды баяндамасы үшін Кристофер Уайтқа алғысын білдіріп, сертификат табыстады.

olduğunu söyledi. Bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına ağırlık verilmesi gerektiğini savunan Kristopher White, ekolojiden ekonomiye doğru bir harita çizilmesini söyledi. Seminerin devamında Doç. Dr. White, Aral Denizi bölgesinde Kökaral Barajı'nın inşa edilmesinin bölgenin ekosisteminin oluşmasını olumlu etkilediğini, istihdam meselesinin çözülmesine de yardımcı olduğunu vurguladı.

Seminer sonunda Enstitü araştırmacıları kendi görüşlerini ortaya sunarak, fikir alışverişinde

bulundular. Ayrıca Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, Aral Denizi meselesi üzerinde Özbekistan'ın pozisyonu ve diğer bölge devletleri ile ilgili görüşlerini iletti. Özellikle Aral Denizi meselesine benzer Türkiye topraklarına yakın İran'ın Urmiye Gölü'nün kurumasına ilişkin önerilen çözüm yolları ile karşılaştırma yaptı. Doç. Dr. Vakur Sümer, Aral meselesi üzerinde ortak çalışmalar yapılabileceğini teklif ederek, Doç. Dr. Kristopher White'a paylaştığı derin bilgileri için teşekkür etti ve sertifika takdim etti.

ERI Infographic No.18

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МҰНАЙ ЭКОНОМИКАСЫ | KAZAKHSTAN'S PETROL ECONOMY KAZAKHSTAN'S OIL ECONOMY

Exports of Oil (\$bln)

Extraction (mln. tons)

2014	2015	2016	2017
80,8	79,5	78,0	86,2

2014	2015	2016	2017
14,9	14,5	14,5	14,9

Refining (mln. tons)

Exports (mln. tons)

2014	2015	2016	2017
62,4	60,9	62,1	69,8

Top 10 Countries in %

1	Italy	27,6
2	Netherlands	14,9
3	Switzerland	9,9
4	France	9,1
5	Spain	4,5

6	China	3,3
7	Rep. of Korea	3,1
8	Ukraine	3,1
9	Romania	3,0
10	Greece	2,6

Oil Industry of Kazakhstan in Figures

Akademik Türkçe Kursu

Avrasya Araştırma Enstitüsü 19 Ekim 2015 tarihinde Akademik Türkçe kursu verilmeye başlamıştır. Bu kursun amacı katılımcılara makale, bildiri, tez, kitap gibi akademik metinleri okuma, not alma, çıkarımda bulunma konularında eğitim vermektir. Kurslar başlangıç ve orta seviye olmak üzere iki seviyede olacaktır.

HAFTA İÇİ VE HAFTA SONU GRUPLARI

Kurs hakkında bilgi almak ve başvuru için aşağıdaki telefon numarasını arayabilirsiniz.

Başvuru Yeri:

Almalı Avdanı, Mametova 48, 050004 Almatı.

+7 (727) 279 24 26 içhat: 109

19 қазан 2015 жылы Еуразия ғылыми-зерттеу институты «Түрік тілін ғылыми тұрғыдан жетілдіру» курстары басталды. Курстың мақсаты тыңдармандарға мақаладағы, баяндамадағы, диссертация және кітаптардағы академиялық мәтіндерді оқуды, ғылыми тұрғыдан жазуды және қорытынды жасай білуді үйрету болып табылады. Қосымша мағлұмат алу және өтініштерді беру үшін төменде көрсетілген байланыстар арқылы хабарласуға болады. Курстар апта ішінде және апта соңында өткізіледі.

Өтініштерді қабылдау мекенжайы:

Алмалы ауданы, Мәметова көшесі 48, 050004 Алматы,

тел: +7 (727) 279 24 26

(ішкі нөмір 109)

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Haziran 2019 Sayı: 41
Маусым 2019 жыл №41